

*A Tisza-féle román paktum-tárgyalások visszhangja és képviselőházi vitája*¹

I.

*Iratok az 1913–14. évi, gr. Tisza István által kezdeményezett román paktum-tárgyalások meghíúsulása
vizsgálatához*

A

1914 jan. 4

*A „Népszava” tudósítása a Tisza-féle román paktum-tárgyalások állásáról*²

A román paktumtárgyalások tovább folynak: a román nemzetiségi párt vezetői írásban nyújtották be a kívánságaikat szombaton Tiszának. A „M-g” közlése szerint az a kívánságuk, hogy négy vármegyében román főispánt nevezzenek ki, és minden román vidéken román legyen a közigazgatás és a bíróság nyelve; módosítsák az Apponyi-törvényt, államilag segítsék a román szín-

¹ 1914 első negyedében a magyar és nemzetiségi sajtóban és az országgyűlés képviselőházában lezajlott az első világháború előtti magyar nemzetiségi politika egyik nagy jelentőségű mozzanata: a *Tisza-féle román paktum-tárgyalások* záró fejezete és az ehhez kapcsolódó emlékezetes „paktum-vita”. Ebben a nagyarányú küzdelemben, amelyet egyfelől *Tisza* miniszterelnök és környezete, mindvégig háttérben maradó munkatársai (feltehetően *Jakabffy Elemér* és köre), másrészt „a magyarországi és erdélyi román nemzeti párt végrehajtó bizottsága”, a *román nemzeti komité* által kiküldött hármas tárgyaló bizottság (*Mihali Tivadar*, *Maniu Gyula* és *Braniste Valér*) tagjai vívtak, végeredményben a miniszterelnök maradt alul. Az 1912 decemberében kezdődött és 1913 januárjában már a Mihali-féle, a közölt iratokban ismételt előforduló román 11 pontig és az arra 1913. február elején adott Tisza-féle válaszig terjedő szakasz a tulajdonképpeni paktum-tárgyalások előkészületi időszaka. – A Tisza-válással kapcsolatosan fokozatosan kialakult román nemzetiségi álláspont voltaképp akkor vált szélesebb körben ismeretessé, amikor a román nemzeti párt vezetői 1914. január elején – amint ezt az egykorú sajtótudósítás jelzi – átadták „kívánságaikat” az ekkor már közel fél éve kormányelnök Tiszának (*I. A*). – A „román paktum” körüli tárgyalások ettől kezdve gyorsabb iramban haladtak a végkifejlet felé. Már a *Tisza* és *Apponyi* között lezajló jan. 14-i szócseta is jelzi a tárgyalások válságossá válását (*I. B*). – A tényleges válságról, az 1914 januárjában Tiszával ismételt tárgyaló hármas bizottság elhallgatásáról, a komité tanácskozássainak elnapolásáról január vége felé kelnek számyra az első sajtóhírek (*C*), s ettől kezdve több mint három héten át tartott az utolsó tárgyalások lappangó időszaka. A román nemzeti komité teljes ülése 1914. febr. 17-én hozza meg határozatát, melyben Tisza engedményeit elfogadhatatlannak minősítve elhatározza s a másnap, 1914. febr. 18-án Tiszának átnyújtott memorandumban bejelenti a tárgyalásoktól való visszalépését. – A „paktum” meghíúsulása után halaszthatatlanná vált a közélet hivatalos, a képviselőház útján történő tájékoztatása. Így került sor *Bujanovics Gyula* munkapárti képviselő sürgős interpellációjára (*D*), melyre válaszolva Tiszának alkalma nyílt a román nemzeti komité tagjaival folytatott tárgyalásairól szóló válasza (*E*) elmondására. Tisza kérésére a Ház nem szavazott a válasz elfogadásáról, hanem a házszabályok formális betartásától eltekintve, hozzájárult a miniszterelnöki válasz felett folytatandó vita megtartásához. Ebben a vitában az előtérben a Tisza-féle válasz elfogadását ajánló *Jakabffy Elemér* munkapárti képviselő, illetve az ezt elutasító *Mihali Tivadar* román nemzetiségi képviselő határozati javaslata (*II. B*) állott egymással szemben. A „formai vita” Tisza javára dőlt el, hiszen 1914. márc. 20-án *Jakabffy* határozati javaslatát fogadták el a Mihaliéval szemben. Az érdemi vitában azonban nyilvánvaló lett a paktum-tárgyalások gyakorlati meghíúsulásán kívül a magyar kormányzati nemzetiségi politika csődje, jóllehet Tisza István volt történetesen az a miniszterelnök, aki „a legtovább ment” a nemzetiségi kérdésben, pontosabban egy hazai nemzetiség, a hazai románokkal való megegyezés érdekében. A nagyszabású vita bővelkedett neves szónokokban és jelentős felszólalásokban. A Mihali–Tisza-polémia (márc. 6.) mint a „paktumvita” bevezetése után az ellenzéki álláspontot neves *alkotmánypárti* és *függetlenségi* szónokok körvonalazták: gr. *Bethlen István* márc. 11-én (*II. C*) és *Désy Zoltán* márc. 12-én (*II. E*), illetve az egyesült függetlenségi párt elnöke, gr. *Károlyi Mihály* 1914. márc. 13-i beszédében (*II. G*). Tisza már az ellenzéki felszólalásokra adott márc. 13-i válaszában részletesen megindokolta és ismételt kifejtette, miben hajlandó és miben nem hajlandó „engedményeket” tenni. Ebből a felszólalásából is kitűnik, hogy Tisza a Mihali-féle 11 pontnak csak töredék részében honorálta a román kívánságokat. Ide sorolhatók bizonyos rész-kedvezményei a közigazgatási tisztviselők nemzetiségi nyelvtudása, a bíróság előtti nyelvhasználat és egyéb, inkább középszikolai vonatkozásban kilátásba helyezett ígéretek

társulatokat, szubvencionáljanak öt román középiskolát, az altruista bank [é. Altruista Bank] ne folytasson magyarosító politikát, és 35 kerületet biztosítson a románoknak, akik ezzel szemben külön csoportként – a szászok mintájára – a parlamentben mungóvá vedlenek. Amint látható, a román népnek még látszat kedvéért sem kérnek ezek az urak semmit.

A „Kel. Ért.” jelenti: A román nemzetiségi párt tagjai, Mihályi Tivadar, Maniu Gyula, Branistye Valér, Vlád Aurél, Goga Oktavián és Lukács László Budapesten időznek, és tanácskozást folytatnak azon kérdések fölött, amelyek a miniszterelnökkel folytatott eszmecsere tárgyát alkotják. A legutóbbi alkalommal a miniszterelnök több kérdést vetett föl, amelyekre vonatkozólag a párt most készül megadni az információt. A miniszterelnök másnemű elfoglaltsága miatt a tanácskozás folytatása a jövő hét első napjaira maradt.

terén. Tisza „következetes szűkmarkúságára” jellemző, hogy három fontos kérdésben nem volt hajlandó engedni, ami alighanem közrejátszott a paktum-tárgyalások teljes meghiúsulásában. A román komité által román többségűnek kimutatott 42 választókerület a Tisza–Lukács-féle választójogi törvény és „választási aritmetika” következtében 27-re csökkent, s ezen Tisza belső engedménnyel nem volt hajlandó segíteni. Hasonló hajthatatlanság jellemezte az Apponyi-féle 1907. évi népiskolai törvény körüli vitában: e törvény módosításához sem volt hajlandó hozzájárulni. Végül az 1868. évi nemzetiségi törvénynek még meghagyott, más törvények által nem módosított szakaszait sem volt hajlandó érvényeseknek elfogadni. A felsorolt okok az álláspontok végleges eltávolodására és elzárkózásra vezettek, ami lemérhető a viták hangjának kiéleződésén, a független pártokivüli Polónyi Géza 1914. márc. 18-i (II. J) és Vajda Sándor román nemzetiségi képviselő márc. 20-i (II. L) felszólalásán. Beigazolódott azonban, hogy a Ház tagjaira nem ezek a kiélezett magyar ellenzéki és nemzetiségi, de még kevésbé a kormánytámogató nemzetiségi nyilatkozatok, mint a szlovák Juriga (II. D), a szász Schuller (II. F) és a kormánypárti román Mangra stb. felszólalásai voltak hatással, hanem a nemzetiségi álláspontot színvonalasan fejtegető Mihályi Tivadar (II. B) vagy Pop Cs. István (II. I), a magyar nemzetiségi politika megértőbb hangjait jelentő ellenzéki Décsy Zoltán (márc. 12., II. E) és a munkapárti felvilágosult Ugron Zoltán (márc. 19., II. K) beszédei. Décsy Zoltán felszólalása, melyben az 1868. évi nemzetiségi törvény végrehajtását követelte, a magyar politikai szónoklat időtálló alkotásának tekintendő. – Ha befejezésül összegezzük az 1914. évi meghiúsult román paktum-tárgyalások s az ezt követő országgyűlési visszhang történeti jelentőségét, három pontban rögzíthetjük a minden negatív végkifejletük ellenére is lényeges pozitívumokat tartalmazó tárgyalások és az ún. „paktumvita” jelentőségét.

Először: ebben a vitában nemcsak a legmesszebbre ment a kormányzat a nemzetiségi kérdésben, de egyben feltárta egész álláspontját is. Ebből következik, hogy a tárgyalásokra utaló iratokból és a képviselőházi iratanyagból pontosan lemérhető, meddig akart és meddig tudott elmenni a nemzetiségi kérdésben – a maga osztály-, rendszer- és egyéni korlátai ellenére – legnagyobb készséget tanúsító kormányelnök, mik voltak a tárgyalások felvetésének erényei, a minimális engedményekben mutatkozó pozitívumok és a meghiúsuláshoz hozzájáruló fő negatívumok (nemzetiségítörvény-ellenesség, az Apponyi-törvény fenntartása, a román választókerületek számának elégtelensége stb.).

Másodsor: a paktum-tárgyalások és a képviselőházi paktumvita világánál bebizonyosodott, hogy az uralkodó osztályok és a burzsoá román értelmiség felső rétege közötti tárgyalások még akkor sem vezetnek volna eredményre, ha történetesen részleges egyezményrel zárulnak a tárgyalások, hiszen a széles néprétegek: a munkásság, parasztság és az értelmiség valóban haladó elemei nem voltak képviselve a tárgyalásokon.

Végül, harmadszor: a paktum-tárgyalások csődje előrelátható volt azért is, mert Tisza voltaképp egyetlen magyarországi nemzetiséggel kívánt megegyezni, a románnal, feltételezve, hogy a paktum-tárgyalások sikere esetén a többi nemzetiség önként csatlakozik a paktumhoz. Ez a feltevés a hazai nemzetiségi kérdések rohamos ütemű differenciálódása idején teljesen megalapozatlan és tarthatatlan volt, és kétségkívül hozzájárult a tárgyalások meghiúsulásához.

Mégis az a körülmény, hogy a kormányzat és a legerősebb hazai nemzetiségi mozgalom között ilyen hosszú lejárati és mélyreható megbeszélés-sorozat alakult ki, a későbbi egyezkedés szempontjából sem maradt teljesen eredménytelen. – Az 1913–14. évi Tisza-féle román tárgyalások újjáélednek a Tisza és Meşianu nagyszebeni román gör. kel. érsek által kötött 1911. őszi háborús román paktumban, melynek jelentősége a rendkívüli körülmények között bármennyire korlátozott, mégsem elhanyagolható, a kor hazai nemzetiségpolitikai fejlődésének értékelendő jelensége. (Iratat I. a VII. kötetben.)

² A közlemény címe és lelőhelye: *A román paktum tárgyalások.* – Népszava 1914. jan. 4; 4. sz. – A lap előző számában is foglalkozik a Tisza kezdeményezte román tárgyalások ügyével. Jelzi, hogy a közvetlen megbeszélések tovább folynak Tisza és a román nemzeti párt központi bizottsága, a komité tagjai között. Idézi és bírálja a *Vossische Zeitung*-ot, mely értékeli ugyan Tisza törekvését, de elmarasztalja a magyar nemzeti államról vallott felfogását, mellyel a nemzetiségi egyenjogúság eszméje – a lap szerint – összeférhetetlen. – A Népszava ezzel szemben azért bírálja a *Vossische Zeitung*-ot, mert az nemzetiségi aránytalanságról beszél. Hiszen – állapítja meg a magyar munkáspublicista – „a 9 millió magyar javarésze éppúgy nem választ képviselőt, mint a 3 milliónyi románság nagy tömege.”

A brassói „Gazetta Transylvaniei” foglalkozik a napirenden lévő kérdéssel, és hosszabb cikkben fejtegeti, hogy lehetséges-e egyáltalában a béke a románok és magyarok között. Többek közt azt mondja, hogy a béke nem a románoktól, hanem a magyaroktól függ, és ha a magyarok őszintén kívánják, nekik maguknak kell azt megcsinálniuk. Mindenekelőtt mondjanak le arról a téves magyarázatról, amelyet a dualizmusnak adtak, és barátkozzanak meg azzal a gondolattal, hogy ebben az országban nemcsak a magyarok, hanem a románok és velük együtt ezen országnak összes elnyomott nemzetiségei az ország főntartói és államalkotó elemei. A magyarok mondjanak le a faji és osztályuralomról, és fogadják el azt az elvet, hogy ezen országnak minden nemzetisége egyenlő jogokban részesüljön, mindegyik éljen és érvényesüljön minden irányban, úgy kulturális, mint gazdasági és politikai téren, éspedig kizárólag a saját nyelvén. Minden nemzetiségnek legyen meg a legteljesebb értelemben vett nemzeti élete, és egyetértően rendezkedjen be, úgy, hogy a nemzeti élet szabadon fejlődhessék. Nem kegyelemosztogatással, hanem csakis jogi intézményekkel lehet a békét megkötni.³

B

1914 jan. 14

Gr. Apponyi Albert felszólalása és interpellációja, valamint gr. Tisza István miniszterelnök válasza „a román tárgyalások dolgában”

Képv. Napló 1910–15, XXI. 151–155. l.

...Hiába mondja az igen t. miniszterelnök úr, hogy ő ezeket az urakat nem ismeri el az összes románság képviselőinek. Hiába mondja, hogy nem ismeri el őket egy külön nemzetiségi közjogi egyéniség képviselőinek, amelyet ő sem akar elismerni, amelynek létezése ellen ő is erélyesen tiltakozik. Hiába tiltakozunk valamely gondolat ellen, ha úgy cselekszünk, mint hogyha az a gondolat volna. (*Úgy van! balfelől.*) Hiába tiltakozunk az ellen, hogy ezeket az urakat az összes románság képviselőinek elismerjük, ha úgy járunk el, mintha a románságnak az a kívánatos elhelyezkedése az egységes magyar állami szempontnak, az egységes magyar állami elvnek talaján egyedül tőlük vagy legalább főleg ötőlük függne.

És hiába tiltakozunk az ellen is, hogy ennek a törekvésnek, hogy ennek a tárgyalásnak bárminő összefüggése volna a külpolitikai helyzettel vagy osztrák államokkal, mikor az időbeli coincidencia a tényeket úgy állítja az egész világ elé, hogy az egész művelt Európában, de főleg Romániában és Ausztriában is azt az általános meggyőződést nem lehet meggyengíteni, hogy igenis Romániának megnövekedett hatalmi súlyával és a monarchia másik államában nyilatkozó hatalmi törekvésekkel áll ez összefüggésben, mert ezek olyan hatalmi nyomást gyakorolnak rájuk, amely elől a magyar kormány kitérni nem tud.

Én elhiszem, hogy nincs így, de a világon rajtam kívül kevés ember lesz, aki elhiszi. (*Élénk derültség, helyeslés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.*) Ilyen dolgokban, minthogy nemcsak az önmagában véve helyes cselekvést, hanem a kellő időben való cselekvést is kell szabályul elfogadnunk, egy látszatot is felidézni, amely látszat a magyar államnak méltóságával és erőtudatával ellentétben áll, mindenesetre súlyos, sőt megbocsáthatatlan politika. (*Élénk helyeslés és taps a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Mi lehet tehát eredménye ezeknek a tárgyalásoknak? Mondom, a tartalmukról nem akarok találgatásokba bocsátkozni; annyit, amennyit a kérdés jelenlegi stádiumában mondhatunk, elmondom, hogy ti. azoknak a férfiaknak helyzetéből és hitvallásából folyólag, akikkel a tárgyalás

³ Röviddel később ismét egész sor kritikai kommentár hangzik el a tárgyalások ellen. A legelfogultabb a *Vázsonyié*. A munkássajtó szerint a polgári demokraták képviselője kitételekben bővelkedő, erősen nacionalista ízű támadásában a többi közt ezeket írja: „Igazi magyar ember inkább föbe lövi magát», mintsem horvát helységneveket tegyen hivatalossá a Máv horvát vonalain. »Ha nem hazaárulás, akkor gonosz örület« a magyarországi románokat Románia iránt való rajongásra biztatni. Tisza paktálása [*Vázsonyi szerint*] az 1849-iki példa szerint történik, most megint nemzetiségeiket akarnak zúdíttani a lázongó magyarságra!!!” – De bírálja a paktum-tárgyalásokat *Khuen-Héderváry* Károly, a munkapárt elnöke is, akinek nyilatkozatával *Vajda* Sándor száll vitába a *Reichspost* hasábjain. *Vajda* kijelenti, hogy az 1910. évi választások alkalmával *Khuen* választási kompromisszumot akart kötni, de olyan megvesztegetés jellegű ajánlatot tett, hogy román részről elláttak a további tárgyalásoktól.

folyt, teljes lehetetlenség, hogy azok eredményre vezessenek anélkül, hogy gyengülne a magyar nemzeti állammak álláspontja és helyzete. (*Úgy van! balfelől.*) De itt van maga a tárgyalásnak ténye. Először célhoz vezet-e ez az eljárás annak a nagy célnak szempontjából, amelyet a nemzetiségi kérdés megoldásának szokás nevezni? Én azt tartom, hogy nemcsak nem vezethet, hanem ellenkezőleg csak árthat ennek a célnak. (*Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

A továbbiakban annak a véleményének ad kifejezést, hogy a nemzetiségi kérdés egyfelől erőviszony, „felkerelkedése a lelkekben a faji érzésnek a magyar állampolgári érzéssel szemben”. Ebből következően azonban másfelől lélektani kérdés is, melynek „a lelkekben kell lefolynia”, s „ennek megoldása semmi egyéb, mint az, hogy a magyar állampolgári érzés a lelkekben erősebb legyen a faji érzésnél”. – A helyes magyar nemzetiségi politika alapfeltétele – Apponyi szerint – a magyar nemzeti presztizs megvédelmezése, a közérkölc, a tisztesség, az igazság, a jogtisztelet megszilárdítása révén.

...És én nem csinállok belőle titkot, igen t. képviselőház, sőt az az én politikai meggyőződéssem egyik alapgondolata, hogy ez a teljesen eredményes nemzetiségi politika, amely nem lehet más, mint teljes nemzeti politika, nem érhető el bizonyos közjogi követelményeknek megvalósítása nélkül, különösen a hadsereg körében. De addig is, míg ezek elérhetők, lehet sokat enyhíteni, lehet előkészíteni, lehet előrehaladni a kedélyvilágnak azon átalakításában, mely a nemzetiségi kérdést másfelé vezet, ha az állami életnek legalább összes többi részei kifogástalanul vonzó és imponáló erővel hatnak ebben az irányban. (*Igaz! Úgy van! a baloldalon.*)

Ez az az út, t. képviselőház. Ezen az úton haladva, ezt az utat követve, célt fogunk érni, anélkül, hogy külön nemzetiségi politikát, mint olyant, csináljunk. Ha ezt az utat nem tudjuk követni, ha ezen az úton minduntalan megbotlunk, megakadunk, ha a nemzeti presztizsnek mindenféle sérelmét kell eltűrnünk, hogyha közigazgatásunkba behozzuk a pártosság szellemét, a pártosság szellemét pártok és pártok között, a pártosság szellemét hatalmasak és gyengék, szegények és gazdagok közt (*Úgy van! a baloldalon.*), a pártosság szellemét faji tekintetben is – mert ezt aztán a legrosszabb ún. magyar politikának tekinteném, amely a közigazgatásban vagy az igazságszolgáltatásban különbséget akar tenni magyar ajkú és nem magyar ajkú honpolgár közt –, mindaddig, míg mindezen a tereken folytonosan megbotlunk és megbicsaklunk: ne beszéljünk arról, hogy a nemzetiségi kérdés megoldása felé, a kedélyek azon nagyszerű összhangjának biztosítása felé, mely az egységes magyar nemzeti államot egy közjogi tételből élő valósággá alakítja át, valamikor is egy komoly lépéssel előrehaladtunk. (*Igaz! Úgy van! a baloldalon.*)

De t. képviselőház, az olyan megbeszélések által, mint aminőket a t. miniszterelnök úr folytat, ettől a céltől csak eltávolodunk. (*Úgy van! balfelől.*) Azok az urak, akikkel a t. miniszterelnök úr tárgyal, nem fognak lemondani az ő nacionalista elvi álláspontjukról. Ők csak fegyverszünetet fognak kötni, ők, amint az igen t. miniszterelnök úr találóan mondja, a kérdést ideig-óráig le fogják venni a napirendről. De maga az a tény: ezeknek az uraknak befolyása által akarni elérni a kedélyeknek simulását a magyar egységes nemzeti államhoz; azoknak az uraknak befolyása által, akik annak elvi ellenségei, akarni a román ajkú tömegeket oda vinni, hogy a nacionalista politikáról lemondjanak, és utógondolat nélkül lojális magyar állampolgárok legyenek, – hiszen t. képviselőház, ez logikai ellenmondás. (*Úgy van! balfelől.*) ...

... Mélyen t. képviselőház, látnivaló ezekből, hogy nem ok nélkül kíséri az ország közvéleményének igen nagy része, mégpedig mondhatom, pártkülönbség nélkül (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*) a legnagyobb aggodalmakkal ezeket a tárgyalásokat. Én nem is vegyítettem bele ennek a kérdésnek a tárgyalásába pártszempontokat. Én nem vegyítettem bele az ellenzéknek azt az elkeseredett hangulatát, amelynek megindokolt voltát talán a tegnapi és mai események illusztrálják.

Én a kérdést lehetőleg rideg tárgyilagossággal akartam a ház elé állítani, mert úgy érzem, hogy e pillanatban szószólója és szócsöve vagyok nemcsak annak a pártnak, amelyhez tartozom, nemcsak annak az ellenzéknek, amely az én interpellációm megtételét szívesen látta, és arra engem buzdított, hanem szócsöve vagyok ezer meg ezer hazafinak, akiknek határozott politikai pártállása talán nincs is, vagy akik talán az ellentáborban vannak, és ezen körülmény folytán hallgatásra vannak indítatva, de lelkük mélyében érzik ezt az aggodalmat, és várják azt a pillanatot, hogy ennek az aggodalomnak kifejezést adjanak. (*Élénk éljenzés és taps a baloldalon.*)

Azért én azt tartom, hogy a t. miniszterelnök úr nehezen maradhat sokáig azon az állásponton, hogy e tárgyalások tartalma iránt az országot ne tájékoztassa.

Én kifogásolom magának a tárgyalásnak tényét is, és ezt megokolni iparkodtam. De ha valami enyhítheti a hibát, amely magában a tárgyalásban rejlik; ha valami csökkentheti az aggodalma-

kat, amelyek ahhoz fűződtek; ha valami jóváteheti azt a kárt, amely az országnak presztízsjén máris esett az egységes magyar állam bevallott ellenségeivel való tárgyalásnak ténye által, úgy ez csak e tárgyalások tartalmának a lehető legrövidebb idő alatt az országgyűlés és a magyar közvélemény elé hozatala lehet, és ezért egyszerűen a következő kérdést intézem a miniszterelnök úrhoz (*olvassa*): „Hajlandó-e a miniszterelnök úr a képviselőházat a román nemzetiségi párt vezérével folytatott tárgyalások tartalmáról tájékoztatni?” (*Hosszan tartó élénk éljenzés és taps a baloldalon.*)

Elnök: A miniszterelnök úr kíván válaszolni.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. képviselőház! A t. képviselő úr hozzám intézett kérdésére azonnal kívánok válaszolni. (*Halljuk! Halljuk!*) Maga válaszom a hozzám intézett kérdésre nagyon rövid és egyszerű, de méltóztassanak nekem megengedni, hogy úgy, ahogy a t. képviselő úr is tette, én is felhasználjam ezt az alkalmat arra, hogy kiterjeszkedjem fejtegetéseimben a nemzeti politikának azokra a nagyfontosságú kérdéseire, amelyekkel a t. képviselő úr foglalkozott. (*Halljuk! Halljuk!*)

Hogy a válaszon kezdjem – én a képviselő úr kérdésére azt válaszolom, hogy ezen tárgyalások tartalmáról igenis kívánom a házat tájékoztatni; abban a reményben vagyok, hogy ezt a legrövidebb idő alatt meg fogom tehetni, és mindenesetre keresni fogok reá alkalmat, amint ez egyáltalán lehetséges – és remélem, igen rövid idő alatt lehetséges lesz –, hogy ezt a tájékoztatást megadhassam. Ma nem vagyok abban a helyzetben, hogy ezt megtehessem. Ezért ismételve csak arra kérhetek mindenkit e házban és e házon kívül, hogy ne méltóztassék felülni azoknak a tendenciózis, valótlan híreszteléseknek, amelyek ezen kérdés körül minden irányban felmerültek.

Annak idején elő fogom terjeszteni a tárgyalások tartalmát és illetőleg arra nézve, ami főleg engem és felelősségemet illeti, álláspontomat minden részletében meg fogom ismertetni, és talán megnyugtatólag fog hatni ez olyanokra is, akiknél ma igen tiszteletreméltó nyugtalanságnak jeleit látom én is. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*)

Most méltóztassanak nekem megengedni, hogy a mi mostani eszmecserénknek tulajdonképeni napirenden levő kérdésére térjek át, hogy – eltekintve a tárgyalások tartalmától – maga a tárgyalásnak ténye helyes dolog volt-e, avagy hibás cselekedet?

Amint a t. képviselőtársam tette, én is kénytelen vagyok röviden jelezni azt az elvi álláspontomat, amelyet e kérdésben elfoglalom. Az én elvi álláspontom nem más, és nem is lehet más, mint az az álláspont, amelynek t. képviselőtársam is kifejezést adott. (*Élénk helyeslés.*) Nem lehet magyar ember más állásponton, mint az egységes magyar politikai nemzet által alkotott nemzeti jellegű magyar állani elvi álláspontján. (*Élénk helyeslés és éljenzés jobbfelől.*) Ez az elvi alap felel meg a történelmi fejlődésnek, ez felel meg a magyar nemzet szerzett történelmi jogainak, de ez felel meg a tényleges erőviszonyoknak is. (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől.*)

Mert méltóztassanak megengedni, maga a magyar nemzet – ha éppen az ilyen vonatkozású kérdésekben egészen külön elbírálás alá eső társországoktól eltekintünk – ma már Magyarország lakosságának abszolút többségét, és pedig az 50%-ot elég jelentékenyen meghaladó abszolút többségét teszi. De ha ehhez hozzávesszük azt az örvendetes körülményt, hogy van egy népfaj Magyarországon, a német, amely egészen jelentéktelen kis kivételektől eltekintve, politikai életünk tekintetében teljes harmóniával olvad a magyar nemzeti politika kereteibe, és ennek a magyar nemzeti politikának az ország egyes részeibe[n], pl. Dél-Magyarországon egyik legerősebb oszlopa, úgyhogy ebből a szempontból bátran összefoglalhatjuk a fajmagyarsággal, mint a magyar nemzeti ügy feltétlenül biztos támaszát, a magyarországi németiséget is (*Élénk helyeslés a baloldalon.*), akkor, ha csak ezt a két népfajt veszem tekintetbe, már a népességnek közel kétharmad részét, a vagyonnak és műveltségnek pedig igen sokkal nagyobb hányadát képezik. (*Úgy van! helyeslés a jobboldalon.*)

Egészen eltekintve tehát attól az örvendetes körülménytől, hogy e haza több más származású és nyelvű polgárainak nagy része is csatlakozott a magyar nemzeti politikához, feltalálja magát a létező keretekben, nem táplál olyan politikai aspirációkat és törekvéseket, amelyek a magyar nemzeti politikával ellentétben állnának, a reális erőviszonyok mindenesetre olyanok, amelyek folytán teljesen jogosultnak kell tartanom a magyar nemzetnek azt a törekvését és azt a követelményét, amelyből nem engedhet: hogy ennek az országnak nemzeti jellegéhez tántoríthatatlan szilárdsággal ragaszkodik. (*Élénk éljenzés és taps a jobboldalon. Zaj a baloldalon. Elnök csenget. Halljuk! Halljuk!*)

T. képviselőház! A dolog természeténél fogva, amint a t. képviselő úr is kiemelte, én is hangsúlyozom, ez természetesen összefér a haza nem magyar ajkú lakosainak adott igen messzemenő jogokkal és szabadságokkal is; nemcsak a teljes jogegyenlőséggel az egész vonalon, hanem azzal is, hogy saját külön kultúrájuk fejlesztésénél igen messzemenő jogokkal rendelkeznek. És

ebben is megint teljes egyetértésben vagyunk, hogy ezek a jogok őket nem mint valamely külön közjogi egységet illetik meg, hanem megilletik mint egy olyan államnak polgárait, amely állam a maga polgárai számára az anyanyelvük gyakorlása, fejlesztése, ápolása és kulturális gondozása terén is a legnagyobb liberalizmussal igen messzemenő jogokat adott. (*Élénk helyeslés és éljenzés a jobboldalon. Mozgás a baloldalon. Halljuk! Halljuk! a jobboldalról.*)

Hangsúlyozza, hogy erre a korszerű nemzetiségi politikával alátámasztott magyar nemzeti politikára annál nagyobb szükség van, „minél kedvezőtlenebbül alakulnak ebből a szempontból a viszonyok a monarchia másik államában”, Ausztriában. Így állhat csak az egységes magyar állam „mindazon célok szolgálatára, amelyek összefüggnek a magyar nemzet életérdekeivel változatlanul egybekapcsolt dinasztikus és nagyhatalmi érdekekkel is.” – Sajnálattal tapasztalható azonban, hogy a „román népfaj” hosszabb ideje ellentétes aspirációkat táplál, pedig annak léteérdeke lenne, hogy az osztrák-magyar monarchia fenntartását támogassa.

...Azzal a körülménnyel állunk szemben, t. ház, hogy itt a dolgok mélyén megvan az érdek-egység. Európának ezen a részén a magyar fajnak az az érdeke, hogy beilleszkedjék egy, nemzeti függetlenségét megóvó alapon, aminő az 1867-iki alap, abba a nagy európai konstellációba, amely a szláv világgal szembe a germán világ erejét helyezi. A román népnek is az volna a léteérdeke, hogy ezt a konstellációt segítse elő, és hogy itt vállalva működjék közre, vállalva jöjjön segítségére a magyar nemzet ezen világtörténelmi hivatása teljesítésének. (*Élénk helyeslés és tetszés a jobboldalon.*)

Ha valahol, itt félreértésekkel állunk szemben; félreértésekkel, amelyeknek megvannak a történelmi magyarázatai, amelyeknek megvannak természetes előfeltételei, amelyekkel szemben illúzió volna azt hinni, hogy azok egyik napról a másikra letűnhetnek a föld színéről, de amelyeknek le kell tűnniök, ha ez a két nemzet meg akarja valóban érteni saját történelmi hivatását, mert ha ezt megéri a román nemzet is, akkor meg fogjuk egymást érteni, és akkor meg fogjuk találni az együttműködésnek állandó biztos alapjait. (*Élénk éljenzés jobbfelől. Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbról.*) ...

Beszéde további részében hangsúlyozza: „nehezen elérhető, de nem elérhetetlen célnak látja a kiegyenlítést”, a román nemzetiségi vezetőkkel való megegyezést. – Gr. Apponyi Albert viszontválaszában kétségbe vonja, hogy „egyes nemzetiségi vezérekkel való paktálás, tárgyalás útján” megoldható a kérdés. Elhibázottnak és hamis úton megindítottak mondja az akciót. (Képv. Napló, 1910–15, XXI. 160. l.) – Tisza újabb felszólalásában kijelenti, nyugodt öntudattal vállalja a kockázatot, mert bízik a magyar nemzet józan ítélőképességében, de azért is, mert ebben „a magyar nemzeti politika életbevágó érdekét és célját” látja. (Uo., 163. l.)

C

A magyar munkássajtó további híradásai a meghíusuló paktum-tárgyalásokról

1

1914 jan. 23

A „Népszava” korai híradása a paktum-tárgyalások elakadásáról¹

A román nemzeti komité tanácskozását csütörtökön este tíz napra elnapolták, és ezt az elnapolást román részről olyan kommentárok kísérik, amelyek a paktum meghíusulására engednek következtetni. A román magyarázatok és a kiadott kommüniké többször hangsúlyozzák, hogy Tisza engedményei szűkmarkúak, és ennek következtében a kiküldött tízes bizottság nem hiszi, hogy az újra összeülő komité elé elfogadható javaslatokkal léphessen. A komité csütörtökön délután három tagját elküldötte Tiszához a képviselőházba, bizonyos fölvilágosításokat kikérendő, és a fölvilágosítás után lefolyt tanácskozás eredményeként adták ki azt a jelentést, amely

¹ A közlemény címe és leköhelye: *A román paktum meghíusult? (A komité tanácskozását elnapolták – „Tisza engedményei szűkmarkúak” – Még egyszer összeülnek, de nem lesz paktum).* – Népszava 1914. jan. 23; 20. sz.

mindenképpen a paktum meghiúsulását jelenti. Az este tartott minisztertanács nyilván foglalkozott már ezzel az ügyel is. Arról azonban semmi hír nincs, hogy Tisza a paktum kudarcát jelentette-e a kormány tagjainak, vagy újabb engedményekkel újabb megoldást kerestek arra: miként lehet a vadmagyarság vizének a román nacionalizmus tüzével elegyedni a Czerninék külpolitikája és Tisza oligarchikus belpolitikája alapján?

*

A „Kel. Ért.” jelenti, hogy a román nemzeti komité csütörtökön este váratlanul tíz napra elhalasztotta tanácskozásait. A nap folyamán a párt tagjai bizalmas eszmecszerében élénken tárgyalták a hozandó határozatot, amelyre nézve a vélemények kezdetől fogva nemigen voltak biztatók a miniszterelnök ajánlataira vonatkozólag.

A komité részéről a következő hivatalos kommunikéké adták ki:

A román nemzeti párt végrehajtó bizottsága 20., 21. és 22-én tartott üléseiben részletes és alapos tárgyalás alá vette a végrehajtó bizottság kiküldöttei és a magyar miniszterelnök között a román nép és az államhatalom között létesítendő normális viszony lehetővé tétele céljából folytatott megbeszélések egész anyagát. Tárgyalás közben annak szükségessége merült föl, hogy a miniszterelnök úrtól különböző fölvilágosítások kéressenek, és azért a végleges határozat elhalasztásával a végrehajtó bizottság ezen fölvilágosítások beszerzését határozta el. A végrehajtó bizottság kiküldöttei fölkérettek, hogy ezen fölvilágosítások beszerzése céljából a miniszterelnökkel lépjenek érintkezésbe. Ezen fölvilágosítások beszerzése után a lehető leg-rövidebb idő alatt a végrehajtó bizottság össze fog hívatni a végleges határozatok meghozatala céljából.

A háromnapos vita eredményeképp – mint a „Kel. Ért.” jelenti – megállapítható, hogy a miniszterelnök által kilátásba helyezett engedményeket a komité tagjai igen szűkmarkúaknak tekintették. A vita során fölmerült egyes kérdéseknél úgy elvi tekintetben, mint a miniszterelnök által kilátásba helyezett végrehajtás tekintetében aggályok merültek föl, és éppen ezen aggályok eloszlátása céljából határozták el, hogy a miniszterelnökkel a komité kiküldöttei újból érintkezésbe lépjenek, hogy a miniszterelnök fölvilágosítást nyújtson azon kérdések kezelése tekintetében, amelyek a románság és a magyarság közti teljes harmónia elérését vannak hivatva eredményezni. A miniszterelnökkel történt csütörtök délutáni megbeszélés szerint ezen újabb eszmecszeré[k] már a jövő hét elején, valószínűleg kedden és szerdán fognak megkezdődni. A kiküldöttek a tárgyalási anyag tekintetében ma is még a legszigorúbb diszkréción megőrzésére érzik magukat kötelezetteknek. Mindazonáltal az uralkodó hangulatból meg lehet állapítani, hogy soraikban pesszimiztikus a fölfogás, és alig hiszik, hogy a komité elé kielégítő javaslatokkal léphessenek.

*

Úgy halljuk, a román komité kedvetlenségének és kommunikéké pesszimiztikus hangjának az az oka, hogy Tisza nem hajlandó törvényhozási garanciákkal biztosítani a már megadott engedményeket. A komité kiküldötteinek csütörtökön délután ismételtén kijelentette, hogy törvényhozási biztosítékokról szó sem lehet, ellenben fogadják el a románok garanciaképpen az ő „őszinte és becsületes” politikai rendszerét és azt a forró vágyát, amely „igazán és becsületesen” óhajtja a román-magyar békét. A románoknak egyelőre kevés garancia a Tisza politikai becsületessége, és ezért oszlatták szét a komité – mint ígérük – egyelőre tíz napra. Munkapárti körökben mindazonáltal azt hiszik, hogy a román urak végül is meghódolnak, megelégszenek annyival, amennyit kapnak, és Tisza személye is elég lesz nekik garanciának.

1914 jan. 24

*Kommentár Mihali Tivadar román nemzetiségi politikus
„paktum-nyilatkozat”-ával kapcsolatban¹*

Mihályi Tivadar, a román nemzetiségi párt elnöke* a magyar-román megegyezési akció mostani stádiumáról a „Keleti Értesítő” szerkesztője előtt következőleg nyilatkozott:

„Jóslásokba nem bocsátkozom, csak annyit konstatálhatok, hogy a jóakarát a kérdések megoldására mindkét részen megvan. Nagyon csodálkozom, hogy akciónk mily fölfogással találkozik az ellenzéknel és a sajtó egy részénél. E kérdések fölött már régen folyik az eszmecsere. Annak idején maga Hieronymi belügyminiszter már a komité föloszlatása után Erdélyben járt, és velünk mint a komité tagjaival tanácskozást is folytatott, sőt nálam Deesen is volt, és akkor arról tanácskoztunk, miképpen lehetne a fönnforgó kérdéseket a komité útján, illetőleg a komitével megoldani. És amikor a koalíció kormánya jutott, akkor Wekerle miniszterelnök meghívására megjelentek a komité tagjai a főpapokkal együtt a miniszterelnöki palotában, ahol velünk, mint komitével, tárgyalt, és mi sérelmeinket elő is terjesztettük, ő pedig határozott ígéreteket is

¹ A közlemény címe és lehelőhelye: *A román paktum (Mihali Tivadar nyilatkozata a paktum-ügyben)*. – Népszava 1914. jan. 24; 21. sz. – Időközben a lap azzal a problémával is foglalkozott, milyen hatást tesznek a végső szakaszba került tárgyalások az ország többi nemzetiségére. (*Horvátok, magyarok, románok*. – Népszava 1914. jan. 15; 13. sz.) A cikkíró szerint Tisza tervezett zágrábi látogatása ellen tüntetés készül. A továbbiakban a lap vázolja a paktum-tárgyalások körüli érdekesebb megnyilatkozásokat. Goldis László román nemzetiségi politikusnak a paktumról adott borúlátó nyilatkozatát (Az Est 1914. jan. 14; 12. sz. 3. l.) Tisza élesen cáfolja. Hodža Milán, a szlovák nemzeti párt agrárdemokrata szárnyának vezetője így határolja el magát a „paktum-politikától”: „A tót nemzetiségi párt és gróf Tisza István között semminemű tárgyalás nincs.” Ugyanakkor a Népszava ismertetése szerint Hodža kijelenti, hogy 1913 novemberében a szlovák nemzeti párt küldöttsége emlékiratban kérte Tiszától kulturális sérelmek rendezését (a Matica slovenská és az 1874–75-ben bezárt három szlovák gimnázium megnyitása stb.). Hodža a szóban lévő nyilatkozatban az 1907. évi Apponyi-féle népiskolai törvény eltörlését követelve kijelenti: „Magyarországon a nemzetiségi kérdést korántsem lehet azzal megoldani, hogy csak a románok sérelmeit orvosolják. A nemzetiségi kérdés megoldásának be kell következnie az egész vonalon az 1868. 44. tc. alapján.” – A lap a továbbiakban is behatóan foglalkozik a munkapárt és a románok tervezett érdekszövettségével, melynek megvalósítását már csak az áthidalhatatlan osztályellentétek miatt is elképzelhetetlennek tartja. Ismerteti Kunfi Zsigmondnak a kérdéstről írt politikai esszéjét (*A nemzetiségi béke és az osztályharc*. – Szocializmus 1914. jan., 1. sz. 97–106. l.), mely arra az álláspontra jut: „...lehetetlenség az, hogy Tisza és a román nép valóban békét kössön egymással: hiszen a parasztokból és munkásokból álló román-ság meg a nagybirtokos és nagytőkés érdekeltet képviselő munkapárt között nincsen érdekközösség, és nem is lehet béke.” (*A munkapárt és a román nép*. – Népszava 1914. jan. 16; 14. sz. 3. l.) – A cikk ezután részletesen elemzi a közel 3 milliós (2,948. 186 fő) magyarországi és erdélyi román-ság, az ország egész népességének 16,1 (a húszéves férfinepességnek 17,4) százalékát tevő népcsoport társadalmi összetételét. Megállapítja, hogy a mezőgazdasági és ipari munkásság (kisgazdák, kisiparosok, mezőgazdasági és ipari munkások) az egész itteni román népnek mintegy kilenc tized részét teszi. Tisza hiába kísérletezik az ekkori vékony román értelmiségi réteg megnyerésével, amikor törekvése ellentétes a román népi tömegekével. Abból a szempontból viszont fontosnak tartja a lap a paktum körüli eseményeket, hogy ezek „beviszik a román nép soraiba az osztályharc szellemét, szétépik a nemzeti szolidaritás hamis illúzióját”. – A lapban – közvetlenül Tisza 1914. febr. 20-i „válasza”, a paktum-tárgyalás csődjéről adott beszámolója küszöbén – febr. 18-án és 19-én újabb tudósításokat olvasunk a zátonyra futó tárgyalásokról. – 1914. febr. 18-án a Népszava rövid sajtótudósítást közöl a román nemzeti komiténak febr. 17-én a tárgyalások ügyében tartott budapesti teljes üléséről. Itt már nyíltan bejelentik – a közlemény címe is hangsúlyozza – az akció bukását. (*Meghiúsult a román paktum. A komité egyhangúlag elutasította Tisza ajánlatait*. – Népszava 1914. febr. 18; 42. sz.) – A cikk vázlatos híradásban közli, hogy a komité teljes ülése 1914. febr. 17-én Pap György (Gheorghe Pop de Băsești) elnökletével Budapesten tartott teljes ülésében elfogadta a hármas tárgyaló bizottság (Mihali Tivadar, Maniu Gyula, Braniște Valér) beszámolója alapján a kiküldött tízes bizottság által készített határozati javaslatot, „amely Tisza engedményeinek elutasítását foglalja magában”. – A következő napon megjelent újabb tudósítás közli a hármas komité-bizottság által Tiszának a képviselőházban átnyújtott memorandum hozzávetőleges szövegét. Ebben „a magyarországi és erdélyi román nemzeti párt központi bizottsága” bejelenti a további tárgyalásoktól való visszalépését. (*Kölcsönös bizalom, kölcsönös jogtisztelet*. – Népszava 1914. febr. 19; 43. sz.)

* Mihali Tivadar valójában nem volt elnöke a Román Nemzeti Pártnak, de mint az országgyűlési nemzetiségi képviselőcsoport (pártklub) vezetőjét az egykorú sajtóban többször is pártelnökként említik.

tett azok kedvező megoldására. A dolog azonban csakhamar feledésbe ment, amíg most a miniszterelnök ismét fölvette az eszmecsere fonálát. A különbség csak az, hogy most mindkét részről megvan a jóakarát és a felelősség tudata, amellyel a kérdést megoldás elé akarjuk vinni.”

Ebből a nyilatkozatból az látszik, hogy a románok valami biztatást kaphattak időközben Tiszától, mert most már kölcsönös jóakaratról beszélnek, és nem mondják, hogy a miniszterelnök engedményei nagyon szűkmarkúak. A komitétól kiküldött hármass bizottság egyébként kedden ismét tárgyalni fog Tiszával, és tíz nap múlva a komité elé terjesztik azokat az esetleges eredményeket, amelyeket az újabb tárgyalás hoz.

D

1914 febr. 20

*Bujanovics Gyula munkapárti képviselő sürgős interpellációja
gr. Tisza István miniszterelnökhöz a „román paktum” ügyében*

Képv. Napló, 1910–15, XXII. 242. l.

T. Képviselőház! A magyar nemzet ezeréves történelmének (*Zaj. Elnök csenget*) a magyarság szempontjából talán a legnehezebb és egyszersmind legtanulságosabb és legdicőségesebb része, államalkotó és államfenntartó képességének és hivatottságának legmegkapóbb bizonyítéka azon körülménye, hogy a magyarság a honalapítás, az államalkotás első pillanatától kezdve a legkülönbözőbb nemzetiségekkel jött szoros érintkezésbe, és az képezte elengedhetetlen feladatát, hogy ezeket a többnyire ellenséges érzületű nemzetiségeket a magyar állameszmének megnyerje (*Élénk helyeslés a jobboldalon*), hogy ezekkel a különböző nyelvű nemzetiségekkel egyetemben és ezek beillesztésével alkossa meg az egységes nemzeti jellegét minden időben és minden körülmények között megőrző nemzeti államot (*Igaz! Úgy van!*), mert hiszen csak így volt képes megfelelni történelmi hivatásának, csak így volt képes az őt környező, többnyire ellenséges áramlatokkal szemben létét és jövőjét biztosítani. (*Élénk helyeslés.*)

A nemzetiségi kérdés mindenkor nagy fontossággal és jelentőséggel bírt hazánk történetében. Akkor is, amikor annak megoldása az akkori kezdetleges viszonyoknak, a kor szellemének megfelelően a nyers erő kérdése volt, de még fontosabb ma, amidőn már nem a nyers erő, de a magasabb kultúra fegyvereivel, annak a tudatnak a kialakulásával, ápolásával és megalapozásával kell a nemzetiségeket az állameszmének megnyernünk, hogy amidőn egész őszintén, minden hátsó gondolat nélkül illeszkednek bele a nemzeti állam kereteibe, ezzel nem mondanak le a saját külön kultúrájukról; azt az áldozatot nem kívánja tőlük senki, hogy lemondjanak nyelvükről, hogy lemondjanak az előttük természetesen kedves tradíciókról, de a minden tekintetben kívánatos haladásuk feltételeinek csak akkor tesznek eleget, ha a nemzeti állam kereteibe behelyezkednek, ami rájuk nézve is minden tekintetben csak a legcélszerűbb, a leghelyesebb és legelőnyösebb. (*Élénk helyeslés.*)

A nemzetiségi kérdésnek ezen, hogy úgy mondjam, nálunk soha meg nem szűnő örökös aktualitásánál fogva igen érthető, hogy a széles közvéleményben is minden mozzanat nagy figyelmet kelt, amely e téren előfordul, és így nagyon érthető az a széles érdeklődés, amely a t. miniszterelnök úrnak a románok egyes vezéreivel folytatott tárgyalásai és megbeszélései iránt megnyilvánult, amely[ek]nek célja, mint azt a miniszterelnök úr már ismételtelen jelezte: hogy [az] állami egységnek, a nemzeti jellegnek teljes sértetlen fenntartása mellett (*Élénk helyeslés.*) – amiről külön beszélni is felesleges, az olyan magától értetődő conditio sine qua non-t képez – a félreértések tisztázása, a lelkek békéjének, harmóniájának (*Helyeslés.*) helyreállítása alapján keresné meg a békés és mindkét félre, de különösen a románokra nézve szükséges fejlődésnek és békés együttélésnek előfeltételeit, biztosítván azokat, ha lehetséges, hosszabb időre. (*Helyeslés.*)

A t. miniszterelnök úr azt is kilátásba helyezte, hogy midőn ez az ügy megfelelő stádiumba jut, haladéktalanul a ház elé fogja azt terjeszteni, hogy alkalmat és módot nyújtson mindenkinek az ahhoz való hozzászólásra, annak minden oldalról való megvilágítására.

A lapok közleményei szerint ezek a tárgyalások már véget értek, és azért vagyok bátor a t. miniszterelnök úrhoz azt a kérdést intézni – ez tárgya interpellációmnak –, nem tartja-e elérkezettnek az időt arra, hogy a románok egyes vezéreivel folytatott tárgyalásának menetéről és eredményéről a házat kimerítően tájékoztassa? (*Élénk helyeslés.*)

E

1914 febr. 20

Gr. Tisza István miniszterelnök válasza Bujanovics Gyula sürgős interpellációjára a „román paktum-tárgyalások” tárgyában¹

Képv. Napló, 1910–15, XXII. 242–257. 1.

T. Képviselőház! Amint a lapokból méltóztatnak látni, megjelent a román nemzetiségi párt bizottságának nyilatkozata, amely befejezésre juttatja a nemzetiségi párt megbízottai és közöttek lefolyt eszmecseréket, s abba a helyzetbe juttat, hogy megadhatom a minden tekintetben kimerítő felvilágosítást. (*Halljuk! Halljuk!*)

Mondhatom, t. ház, nehezen vártam, hogy ez a nyilatkozat elérkezzék, és végre csupaszon, szárazon előterjesztett tények objektív világossága mellett ítélhessen a közvélemény eljárásom felett, és ítélhessen azok felett a nagyhangú vádak és támadások felett, amelyek ezt az egész akciót kísérték és diszkreditálni törekedtek. Előre kegyes elnézését kérem a t. háznak, ha talán száraz és unalmas leszek (*Halljuk! Halljuk!*), de feladatomban ma elsősorban abban látom, hogy minden részletében megismertessem a t. házzal a kormánynak ez eszmecserék körébe felvett összes kérdésekre nézve elfoglalt álláspontját, tett kijelentéseit. (*Halljuk! Halljuk!*)

Nem kívánja részletesebben kifejteni, miért vállalkozott erre az akcióra. – A román nemzeti párt képviselőivel folytatott tárgyalásainak indoka az a felismerés, hogy „a magyar nemzeti állam az országban lakó nem magyar ajkú polgárokkal való testvéries, jó egyetértésben keresi a maga hivatásának megvalósítását”.

...Hogy a légkör kifejlődhessék, az természetesen nemcsak a magyar nemzeten, hanem az ország idegen ajkú polgárain is múlik. (*Úgy van!*) Nekik kell olyan magatartást tanúsítaniuk, nekik kell a maguk jogos törekvéseit a magyar nemzeti állam létfeltételeivel úgy összhangzásba hozniuk, hogy ezáltal eloszlassák a félreértést, eloszlassák a bizalmatlanságot, és megteremtsek a bizalomnak, az együttérzésnek alapjait. (*Élénk éljenzés.*)

Éppen ebből a szempontból tekintve a helyzetet, nem most, nem is tegnap, de már évtizedekkel ezelőtt végtelenül sajnálatos jelenségnek találtam azt aényt, hogy ez az összhang, amely hál' Istennek, megvan ez ország idegen ajkú polgárai igen nagy többségénél, talán legkevésbé van meg éppen annál a népfajtnál, amelyiknél pedig ennek összes előfeltételei a legteljesebben megvannak, hogy éppen annak a népfajtnak: a román népfajtnak többsége ma még olyan állásponton áll, amely ellentétet, bizalmatlanságot jelent és von szükségképpen maga után, amelyik népfajra nézve nemcsak az áll, ami áll ez ország minden polgárára, hogy – ha jól meggondolja a helyzetét – meg lehet elégedve azzal a sorssal, amelyet az évezredek alkotmányával bíró és évezredek egész múltjában a szabadságot kereső magyar nemzet biztosít számára, de amelynél még a legsovinisztább nacionalista álmok is azt követelik, hogy azok a románok, akik ebben a monarchiában laknak, e monarchia dualisztikus jellegének, a magyarság preponderáns uralmának jöjjenek segítségére (*Igaz! Úgy van!*) ...

Már a kilencvenes évek elejétől kezdve, tehát több mint húsz éven át törekedett ennek a megegyezésnek a megvalósítására. – Röviden vázolja az előzetes tárgyalásokat. – Meglepő, hogy említést sem tesz a Mihú-akcióról (I. Iratok V. köt. 72., 77. és 86. sz. irat) s annak fejleményeiről, és hogy a tárgyalások fonalát csak 1913 tavaszán veszi fel.

...Tulajdonképpen már kormányraléptem előtt, ez állás elfoglalása előtt, az akkori miniszterelnök úrnak nem megbízásából talán, de tudtával és helyeslésével vettem fel a személyes eszmecserék fonalát a román nemzetiségi párt egyes vezető férfiival. Én kerestem rá alkalmat, hogy Mihali Tivadar t. képviselőtársamat megkérdezzem, nem volna-e mód közelebb jutnunk egymáshoz, megismerkednünk a románság óhajtaival, panaszai, kielégítést kérő érdekeivel, és az az eszmecsere nem hozhatna-e közelebb az ellentétek kiküszöbölése felé. (*Halljuk! Halljuk!*)

¹ A beszéd és a két Bujanovics-felszólalás külön röpirat alakjában is megjelent, az Irományokban is közlésre került. (1910–15. évi Képv. Ir., XXXVII. 481–508. 1.)

Ez a fölszólítás visszhangra talált, és már a múlt év – gondolom – március vagy április havában kezdődtek meg azok a bizalmas eszmecsere-között, mint akkor házelnök, tehát tulajdonképpen ebből a szempontból mint magánember és a román nemzeti komité három tagja közt, akik ez eszmecsere-k folytatására kiküldettek. Ezek az eszmecsere-k azután folytattak kormányraléptem után; különböző okokból nem a legelső időben, de felvettük a fonalat először október, azután december havában, és januárban ismételt találkoztunk, ismételt beszélünk. Ezen megbeszélések tulajdonképpen mindig ugyanazon elvi alap fenntartása mellett egyes részletes kérdések körül forogtak. Mert hiszen természetesen az elvi keretek adva voltak, azokhoz ragaszkodom régóta, első ifjúságom óta, s csakis ezen alapok sértetlen fenntartása mellett tartom egyáltalán lehetségesnek és üdvösnek a megegyezést. Nem is lehetett tehát arról szó, hogy ezen alapokat elhagyjam. És tulajdonképpen az igazság érdekében el kell ismernem, hogy azon t. urak részéről olyan követelések, amelyek a magyar nemzeti állam létfeltételével ellentétben állottak volna, csak igen szűk körben érvényesítettek. Politikai természetű, az állam berendezkedésével kapcsolatos kérdésben tulajdonképpen két konkrét kívánság mutatkozott. Az egyik az, hogy bizonyos garanciák nyújtassanak arra, hogy az országnak túlnyomólag román lakta vidékein román tisztviselők fognak alkalmaztatni, a másik pedig, hogy bizonyos garanciákat kapjanak arra, hogy a nagyszámú választókerületekben a választók túlnyomó többsége román lesz.

Ami az elsőt illeti, azt kénytelen voltam mindjárt kezdetben a limine visszautasítani (*Általános életem helyeslése.*), kifejezést adva annak, hogy magam részéről nagyon óhajtom azt, hogy a román intelligencia részt vegyen az állami szolgálatban, másrészt feltétlenül szükségesnek tartom, hogy a néppel érintkező hatósági közegek a nép nyelvén tudjanak beszélni, a néppel annak anyanyelvén érintkezzenek (*Életem helyeslése.*); abban a tekintetben azonban a magyar közszolgálat egységén részt ütni lehetetlenség volna, hogy az itt bizonyos területekre: román és más ajkú, tót vagy szerb ajkú területekre osztassék fel. (*Általános helyeslés.*)

A másik kérdésre nézve már előbb jeleztem azon t. urak előtt, hogy igen nagy csalódás vár rájuk. Hiszen akkor már el volt fogadva az anyagi választói jog, amelyből kétségtelenül látszott, hogy hátramaradottabb kulturális állapotainál fogva egyelőre jóval kevesebb román választó lesz, mint amennyi a románok népesség szerinti arányának megfelel. Ebből természetesen következett, hogy minden valószínűség szerint sokkal kevesebb választókerületben lesz román ajkú választói többség, mint amennyire ők gondoltak. Tavasszal még általánosságban, konkrét számok állítása nélkül fejezhettem ki meggyőződésemet, már ősszel azonban, az októberi megbeszélések alkalmával jeleztem azt, hogy a román többséggel bíró kerületek száma semmi körülmények között nem fogja a 30-at elérni, amint hogy méltóztatnak látni az elvégzett és már befejezéshez közel álló detailmunkából, hogy körülbelül 27-ben állapíthatjuk meg a román többséggel bíró választókerületek számát.

Itt azután hangsúlyoznom kell, hogy nem is kértem tőlem az illető t. urak mást, mint hogy bizonyos számú kerületekben román többség legyen. Arról, hogy e kerületekben hogyan diszponáljunk, hogyan gondolkozzunk, hogy kik és milyen politikai irány hívei választassanak meg e kerületekben, egyáltalában szó sem volt. Ők sem kívánták, én sem mehettem volna bele, mert természetesen mi nem rendelkezünk vele, akár román, akár nem román a többség a kerületben; az illető kerület választóinak szabad elhatározása, hogy kire adják szavazataikat, és minden pártárgyalat igyekezzék megnyerni a többség bizalmát a kerületben, hogy érvényesíthesse ott a maga politikai befolyását. (*Általános életem helyeslése.*)...

Arról tehát nem volt szó, hogy a kerületeknek bárminő mennyisége az ő számukra biztosított volna...

...Nem volt tehát semmiféle ilyen elpaktálás, és bocsánatot kérek, ezt elfeledtem a maga helyén említeni, de ki kell emelnem, hogy ilyen természetű ígéretekre egyes főbb állások betöltésével, személyi kérdésekkel kapcsolatban is, egyáltalában soha felszólítva nem lettem. (*Helyeslés a jobboldalon.*) Tartozom az igazságnak annak hangsúlyozásával, hogy a román nemzetiségi párt vezető férfiai részéről soha semmiféle ilyen személyi aspirációk vagy személyi kívánságok a kérdésbe belevonva nem lettek. (*Életem helyeslése a jobboldalon és a középén.*)

Mivel ezek – hogy úgy mondjam – a hatalmi érvényesüléssel kapcsolatos kérdések ilyenformán elimináltak a megbeszélések sorából, tulajdonképpen ezek a megbeszélések a részletkérdéseknek egész hosszú sorozatára terjedtek ki, amely részletkérdéseknél állítólagos sérelmeik vagy panaszai, óhajtsaikk, kívánságaik voltak a velem tárgyaló t. román férfiaknak. Ezekre nézve méltóztatassanak most megengedni, hogy részletesen ismertessem az anyagot, részletesen ismertessem a kormány által elfoglalt álláspontot. (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*)

Ez az ismertetés bizonyos jegyzetek, bizonyos feljegyzések felolvasásából áll. Én ti. a tár-

gyalások egész folyama alatt azt a gyakorlatot, azt az eljárást követtem, hogy valahányszor összeültünk megbeszélni a kérdéseket – hisz körülbelül 3–4 ilyen ciklust különböztethetek meg –, mindannyiszor papírra tettem azt, amit, mielőtt kormányra jutottam volna, mint nézetemet, azután pedig mint a kormány álláspontját az illető urakkal szemben kifejezésre juttattam, s ezeket a feljegyzéseimet nekik is rendelkezésükre bocsátottam.

Tettem ezt azért, hogy a limine lehetetlenné tegyek bárminő félreértést (*Élénk helyeslés jobb-felől.*), és tettem azért, hogy az, amit én mondok, precizírozott szövegben álljon rendelkezésre, hogy itt ne az emlékezetre legyünk utalva, ne a visszaemlékezésnél minduntalan előfordulható bona fide tévedéseknek legyünk kitéve, hanem kétségtelenül fix legyen minden szó, amit én a kormány nevében ebben a kérdésben kiejtettem. (*Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén.*)

Ennek folytán írásban fixírozott álláspontja a kormánynak az, amit ismertetni lesz szerencsém (*Halljuk! Halljuk!*)...

... A kérdések első csoportja a társadalmi és politikai szabad mozgásra, sajtóra, egyesületi jogra stb. vonatkozik. Kijelentésem a következő volt (*olvassa*):

„Magától értetődik, hogy az ország román ajkú polgárai annak többi lakóival politikai jogok tekintetében is teljes jogegyenlőséget élveznek, az ország politikai közéletében a törvény korlátai között szabadon részt vehetnek, külön román pártot alkothatnak, úgy az országos képviselő-, mint a községi és törvényhatósági választásoknál, valamint általában a hatóságok s a hatóság rendelkezésére álló közérő részéről az ország magyarajkú polgáraival egyenlő elbánásban részesülnek. Ugyanez az egyenlő elbánás illeti meg őket a sajtóügyek s a gyülekezési és egyesülési jog kezelése terén. Román jellegű társadalmi, közművelődési, művészeti, ipari, gazdasági és közjótékonyági egyleteket szabadon létesíthetnek, a román kultúrát iskoláikban és a társadalmi életben szabadon ápolhatják és fejleszthetik. A kormány szívesen fogja venni, ha a köztisztviselők gazdasági és kulturális jellegű társadalmi mozgalmakban részt vesznek.” (*Élénk helyeslés.*)

Ennek egy része önként értetődő dolog, s megvan minden körülmények között még a legerősebb ellentétek idején is, ti. az egyenjogúság, s ez az, hogy mindazok a szabadságok, amelyek megilletik az országnak más polgárait, megilletik a románajkúakat is.

Ami azután a társadalmi és egyesülési téren való ezt a szabad mozgást illeti, ez mindenesetre szoros kapcsolatban áll azoknak a politikai tendenciáknak többé vagy kevésbé agresszív jellegével, amelyeket a románság a magyar nemzeti politika szempontjával szembe helyez.

Egy kérdés volt – s erre nézve már a múlt alkalommal nyilatkoztam –, amelyben az én nézetem eltér eddigi hivatalbeli elődeim legnagyobb részének hivatalos nézetétől, s ez a román nemzetiségi párt elismerése. Már a múltban kifejtettem, s most csak ismételtelen megérintem a kérdést, és jelzem azt, hogy én végzetes hibának tartom, hogy egy ilyen párt létezik; én azt tartom, hogy ezzel nagy kárt okoznak a t. urak éppen azoknak a céloknak, amelyeket szolgálni akarnak. De utóvégre ez az ő dolguk. Itt csak a felvilágosítás fegyveréhez folyamodhatom, de ha nem sikerül őket erről meggyőznöm, akkor szabad állannak szabad polgárait attól a jogtól, hogy nemzetiségi alapon is alkothassanak politikai pártot, megfosztani nem lehet. (*Élénk helyeslés.*) Ha meg van engedve felekezeti pártokat alkotni, ha meg van engedve pártokat alkotni az osztálygyűlölet alapján (*Igaz! Úgy van!*), akkor meg kell engedni a pártalakítást, bármennyire sajnálatos és hibás dolognak tekintjük is, nemzetiségi alapon is. (*Helyeslés.*)...

Ezután közli, hogy a tárgyalásoknak ezen a szakaszán szó esett a román nyelv *bírság* előtti és *közigazgatási* jogairól. – Mindkét vonatkozásban annak a véleményének ad kifejezést: lehetetlen, hogy más eljárást alkalmazzanak a magyar, mint a nemmagyar állampolgárokkal szemben.

...A kormány álláspontja tehát ez (*olvassa*):

„Törvények és románok által tömegesen lakott vidékeken a nagyközönséget érdeklő hirdetmények román nyelven is meg fognak jelenni.” – Megjegyzem, hogy eddig is megjelentek. (*Helyeslés. Olvassa:*) „A községek és törvényhatóságok jegyzőkönyvi nyelvére vonatkozó törvényes rendelkezések változatlanul fenntartatnak. Románok által tömegesen lakott vidékeken, az állami tevékenység minden ágában, azon tisztviselőknek és közegeknek, akik a néppel való közvetlen érintkezésre hivatvák, a román nyelvet annyira ismerniök kell, hogy a néppel anyanyelvén érintkezhessenek.” (*Élénk helyeslés.*) „Ezen cél elérésének biztosítása végett megfelelő intézkedések fognak történni, hogy a közigazgatási pályára lépő egyének a román nyelvet elegendő számban megtanulják.” (*Élénk helyeslés.*) „Azon átmeneti idő alatt, amíg ezek a rendelkezések a kívánt cél elérését teljesen biztosítanák, a kormány a lehetőség szerint olyanokat fog románok által tömegesebben lakott vidékeken alkalmazni, akik a román nyelvet bírják.” (*Élénk helyeslés.*)

Itt tájékozásul mindjárt megemlítem, hogy ezek alatt az intézkedések alatt körülbelül mit értünk. Értjük először azt, hogy a gimnáziumok felsőbb osztályaiban az illető gimnázium geográfiai fekvése szerint, az egyes különböző vidékeken az ott tömegesebben beszélt nem magyar nyelv mint fakultatív tantárgy, esetleg mint görög-pótló tantárgy taníttassék. (*Élénk helyeslés.*) A másik intézkedés pedig az (*Halljuk! Halljuk!*), hogy a közigazgatási szaktanfolyamokon szintén taníttassanak az országban beszélt idegen nyelvek. (*Élénk helyeslés.*) Erre nézve bátor vagyok egy suttymban elkövetett hazaárulásunkat már most bejelenteni. (*Derültség. Halljuk! Halljuk!*) Ti. a jegyzői tanfolyamokon ez idén már nyelvi tanfolyamokat rendeztünk be nagyon jó eredménnyel. A fiatalság minden kényszer nélkül nagy örömmel fogadta ezt, és nagy eredménnyel tanulja azokat a nyelveket, amelyeket tudnia kell annak, aki jegyzői hivatását megfelelően akarja teljesíteni. (*Élénk helyeslés.*)...

Ha tehát átmegy a gyakorlatba, hogy olyan vidékeken, „ahol tömegesebben laknak nem magyar ajkú polgárai az országnak, csak olyan tisztviselő nevezhető ki, aki az ott beszélt nem magyar nyelvet érti”, a közigazgatási pályára készülő fiatalok igyekezni fognak elsajátítani a nemzetiségi nyelveket.

...A *törvénykezésre* vonatkozólag az újabb törvények eldöntik a helyzetet. Csak természetes, hogy nem lehetett egyébről szó, mint a mai törvényes állapot fenntartásáról. Erre nézve tehát nem is mondhatunk egyebet, mint azt, hogy polgári bíróságoknál az írásbeli beadványok nyelvének magyarnak kell lennie, de mindenütt, ahol a törvény ezt megengedi, a magyarul nem tudó felek a szóbeli kereset előterjesztésénél, illetőleg a tárgyalás folyamán anyanyelvüket használhatják. (*Élénk helyeslés.*)...

...A *közigazgatásnál* a tényleges állapot az ország egyes vármegyéiben nagyon különböző. Vannak vármegyék, amelyekben elfogadnak nem magyar nyelvű beadványokat, úgy a járási, mint a vármegyei hivataloknál korlátlanul; vannak olyanok tudtommal, ahol bizonyos értesítések is a feleknek nem magyar nyelven mennek; ismét más vármegyékben bizonyos korlátozások vannak a beadványok elfogadása terén, s a hatóság részéről kimenő kiadványok pedig valamenynyien magyar nyelven történnek. Most már természetesen az államosítás is bekövetkezvén, ebben a tekintetben egyöntetű eljárásnak kell majd beállnia, s erre nézve a következőleg formuláztam a kormány álláspontját (*olvassa*): „Az ország minden polgára saját elsőfokú hatóságánál” – tehát a községi vagy járási hatóságnál – „úgy írásbeli beadványait és azok mellékleteit, mint szóbeli panaszát, kérését, jogorvoslatát saját anyanyelvén terjesztheti elő, ha: 1. beadványát személyesen szerkeszti, vagy szóbeli előterjesztését személyesen adja elő (*Élénk helyeslés.*); 2. anyanyelve az illető községben vagy vidéken tömegesen használt nyelvek közé tartozik. Az elsőfokú hatóság köteles az ilyen, nem magyar nyelvű szóbeli előterjesztést közvetlenül vagy hivatalból alkalmazott tolmács segítségével akadálytalanul elfogadni, arról szabályszerű jegyzőkönyvet felvenni” – természetesen magyarul – „és a fél személyes közreműködését igénylő további tárgyalást ugyancsak közvetlenül vagy tolmács segítségével a fél által értett nyelven intézni.” (*Helyeslés.*)...

...Nagyon természetes azonban, hogy nemcsak a hivatali belszolgálatban minden magyarul történik, de minden jegyzőkönyv magyarul vétetik fel, s minden a feleknek kimenő értesítés magyar nyelven történik. (*Élénk helyeslés.*) Az megfontolás tárgyát képezheti – nem is említettem akkor, de most említem –, hogy idézéseknél például ne tegyünk-e zárójelben más szöveget is a magyar szöveg mellett (*Helyeslés.*); ellenben érdemleges kiadványokat feltétlenül magyar nyelven kell kiadni azzal a kötelezettséggel, hogy az a félnek megfelelően megmagyaráztassék...

...T. Ház! Harmadik csoportja a kérdéseknek az, ahol tulajdonképpen legkevésbé lehetett véleményeltérésről szó, a gazdasági kérdések komplexusa.

A román nemzetiségi pártnak t. megbízottai igen nagy súlyt helyeztek oly kérdések taglalására is, amelyek maguktól értetődnek, és csak azért jöttek bele ezek a dolgok ebbe a jegyzőkönyvbe (*olvassa*):

„Románajkú polgártársaink gazdasági boldogulását és előmenetelét a kormány minden rendelkezésre álló eszközzel igyekezni fog előmozdítani. Gazdasági kirendeltségek s más, a gazdasági fejlődés céljait szolgáló állami intézmények felkarolják a románok gazdasági érdekeit is. Román ajkú honpolgároknak gazdasági és ipari jellegű egyesületei, vállalatai is részesülnek az állam támogatásában és segélyében, s különösen kiterjed a románokra is az az állami akció, amely a kisgazdák anyagi helyzetének javítására irányul. (*Helyeslés.*) Így például népies gazdasági előadások román nyelven is tartatnak, mintagazdaságok felállításánál, a legelőügyek rendezésénél, az állattenyésztés előmozdításánál s az erdőgazgatással kapcsolatos kérdések megoldásánál a román kisgazdák a magyarokkal egyenlő elbánásban részesülnek.” (*Helyeslés.*)

Magától értetődik, megtörténik ez ma is, hiszen a hegyvidéki akcióval kapcsolatos intenzív munkája az államnak is elsősorban nem magyar vidéken, hanem nemzetiségi vidéken történik. (*Úgy van!*)

Szóba hozott azután egy kényesnek látszó kérdés, a telepítési akció kérdése is, amelyre nézve kijelentettem, hogy az államnak és a kormány támogatásában részesülő vállalatoknak telepítési akciója nem bír a románok ellen irányuló agresszív jelleggel, s csak arra irányul, hogy a birtokviszonyoknak a magyarság rovására való eltolódását ellensúlyozza.” (*Úgy van!*) Nem is akartunk soha mást, nem is akar senki mást, mint azt, hogy az eladásra kerülő birtok, amely magyar kézen volt, a lehetőségig a jövőre is magyar kézen maradjon, a birtokviszonyok a mi hátrányunkra el ne tolódjanak. (*Helyeslés.*)

Természetes dolog, a gyakorlati eredményben ezt a célt seni tudjuk elérni, csak megközelíteni; ez védelmi cél, amelynek agresszív tendenciája senkivel szemben sincs, és amelynek nem szabad megzavarnia a jó viszonyt, amelynek magyarok és románok közt lennie kell. (*Úgy van!*) E keretekben pedig a jövőre is teljesen fenntartottam a kormány szabad kezét a telepítési akció folytatására. (*Helyeslés.*)

A kérdések legnagyobb része a tanügyi és kultuszüggyel kapcsolatos dolgokra vonatkozik. Elsősorban is igen nyomatékosan kívánták az illető urak az 1907-iki népnevelési törvény² revízióját. Igen sok tekintetben sérelmesnek tartották úgy a törvény rendelkezéseit, mint különösen azt a praxist, amely a törvény alapján kifejlődött. A kormány részéről igen alapos megfontolás tárgya volt, vajon foglalkozzunk-e a törvény revíziójával: igen vagy nem? Dacára annak, hogy vannak a törvénynek egyes rendelkezései, amelyeket szerencséseknek nem tartottunk, dacára annak, hogy ha de lege ferenda kellene ma beszélni, és szabad tér volna előttünk, a törvény egyik-másik rendelkezését talán másként csinálnók, a helyzet érett megfontolása után kijelentettük, hogy e törvény revíziójára hajlandók nem vagyunk. (*Helyeslés.*) Tettük ezt különösen abból az okból, mert e törvénynek az intenzívebb állami felügyeletet a fegyelmi jog terén is érvényesítő rendelkezéseire úgyis ragaszkodunk, ezeket helyeseknek tartjuk, ezektől eltérni úgysem akarnánk. Így, amit a legélesebben kifogásoltak a román nemzetiségi párt részéről, azokat a rendelkezéseket úgysem változtatnók meg. Természetes azonban, hogy e rendelkezésekre abban a percben nincs a gyakorlati életben szükség, amint megszűnnek azok az ellentétes politikai törekvések, melyek ezen rendszabályok alkalmazását szükségessé teszik. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*)...

A nemzetiségi felekezeti népiskolákkal kapcsolatban – fejtegeti a továbbiakban – igyekezett megnyugtani a román nemzetiségi párt képviselőit abban az értelemben, hogy a kormányzat elutasítja ugyan az 1907:XXVII. tc. revízióját, de kilátásba helyezi, hogy minden olyan eljárástól tartózkodni fog, amely veszélyeztetné a felekezeti iskolák fennmaradását. – *Tisza* azt is kilátásba helyezte, hogy a törvényekben biztosított felügyeleti jogot a kormány „teljes objektivitással és jóakarattal fogja kezelni”. – Hasonlóképpen a méltányosság alapjára kíván helyezkedni a kormány a nemzetiségi iskolákat illető *államsegély* kérdésében is. – Az 1907:XXVII. tc. nyelvi megszorításairól szólva kitér a törvény sokat vitatott 19. szakaszának értelmezésére.

...(*Olvassa:*) „A 19. §. egyáltalában nem jelenti azt, hogy az ott felsorolt tantárgyak magyar tannyelven adassanak elő – ez ti. félreértés volt –, csak azt rendeli el, hogy úgy ezek, mint a magyar nyelv a hivatalos tanterv szerint taníttassék. Amennyiben a hivatalos tanterv ellen helytálló, objektív kifogások volnának felhozhatók, a kormány kész azokat teljes jóakarattal megfontolás tárgyává tenni. A tanítói fizetéskiegészítés szempontjából a román tannyelvű iskolák a többiekkel egyenlő elbánás alá esnek, úgy az összeg megállapítását, mint a fizetéskiegészítés módját illetőleg. Ebben a tekintetben nem térhet el a kormány a román iskolákkal szemben sem az eddig is általánosan követett eljárástól.” (*Helyeslés.*)...

A kérdésre – az állami felügyeleti jog és az iskolaépületek felülbírálása, valamint az iskolaépítések terén az állam méltányos eljárását ígérve – ismét visszatér.

...Az 1907:XXVII. tc. 19. §-ának az a rendelkezése, amely szerint a magyar nyelvet olyan mértékben kell tanítani, hogy a nem magyar anyanyelvű gyermek a negyedik évfolyam bevégeztével gondolatait magyarul, élő szóval és írásban érthetően ki tudja fejezni, nem fog a törvény

² Értsd: 1907:XXVII. tc. („lex Apponyi”).

szövegén túlmenően akképpen értelmezteni, hogy az azon korú gyermek gondolatvilágát meghaladó fogalmaknak magyar nyelven való kifejezése, valamint a kifejezésnek az azon korú gyermek átlagos értelmi fejlettségét meghaladó szabotossága követeltesse meg.

A magyar szórványokon a magyar anyanyelvű gyermekek oktatásáról állami iskolák állítása vagy más alkalmas módon történik majd gondoskodás, és így tárgytalanná válnék a románoknak az az aggodalma is, hogy az 1907. évi XXVII. tc. 18. §. alapján a román tannyelvű hitfelekezeti iskolák magyar növendékeikre való tekintettel részben vagy egészen magyar tannyelvű iskolákká fognak átalakítani.” Ez ismétlése annak, amit mondtam... „Azon hitfelekezeti iskoláknál, melyeknél kellőképpen beigazolást nyert, hogy a románról magyar tannyelvű felekezeti iskolává történő átalakításuk annak idején netalán az egyházközségek tévedésbe ejtése mellett történt, az így keletkezett sérelem orvosoltatni fog.”

Ti, az hozott fel két vagy három konkrét esetben, hogy írni és olvasni sem tudó egyházvezetők félrevezetésével elfogadtattak velük nyilatkozatot, amiről nem tudták, mi van benne, és a nyilatkozatban az volt, hogy ők magyar tannyelvűvé alakítatják át az iskolát. Erre azt mondtuk, ahol be tudják igazolni, hogy ilyen meg nem engedett módon az illetékes tényezők félrevezetése történt, mi sem lesz egyszerűbb, mint ennek reparálása. „Az annak idején tudatosan hozott határozatok azonban, az 1907. évi XXVII. tc. világos rendelkezése értelmében utólagosan meg nem változtathatók, és a magyar tannyelv tekintetében a jelenlegi állapot továbbra is érvényben marad.”

Kitér arra is, hogy a korábban államsegélyben részesült, de időközben megüresedett tanítói állások betöltése esetén az iskolafenntartók az 1907:XXVII. tc. 15. §-a alapján kérhetik a vallás- és közoktatásügyi minisztertől az államsegély újbóli megadását.

...Következik az állami népiskolák kérdése. Az állami népiskoláknál a tannyelv magyar. Ezen az alapelven nézetem szerint nem is lehet rést ütni. De nem lehet elzárkózni az elől a tény elől, hogy az a körülmény, hogy ma az állami népiskolák helyiségeiben egyetlenegy szót más nyelven, mint magyarul kiejteni nem szabad, hogy az állami iskolai tanítók igen gyakori esetben növendékeik anyanyelvét egyáltalában nem beszélik, úgyhogy azzal a szegény gyermekkel, amíg az egy kicsit magyarul meg nem tanul, egyáltalán érintkezni sem tudnak, végül, hogy az állami népiskolákba vagy a magyar tannyelvű községi iskolákba járó növendékek anyanyelvükben oktatásban egyáltalában nem részesülnek, ez a körülmény nemcsak a románoknál, hanem az ország más, nem magyarajkú polgárainál is igen messzemenő elégedetlenséget szült. (*Úgy van!*)

Én kötelességszerűleg foglalkoztam ezzel a kérdéssel azóta a rövid idő óta, amióta most újból ebben az állásban vagyok. Foglalkoztam nem hivatalos apparátus útján, de felkértem azokat a t. barátaimat, akik künn élnek faluhelyen a nép között, az ország nem magyar ajkú népe között, akikről tudom, hogy a nép bizalmát bírják, akikről tudom, hogy a nép valódi gondolkodását felismerhetik, hogy puhatolózzanak ebben az irányban, és mondhatom, az ország minden részéből egyhangúlag azt a választ nyertem, hogy különösen az annyira hazafias gondolkodású németiség körében lappang egy elégedetlenség, amely eddig nem nyilvánult szenvedélyesebb módon, de amely belső meghasonlásba hozza az ő érzelmi világuk egyik részét annak a magyar hazához és a magyar nemzethez vonzódnak másik részével, amely valóságos lelki ellentétbe hozza az eddig annyira megelégedett és annyira egységes lelki világukat (*Úgy van!*), úgyhogy én azt hiszem, hogy nekünk nagyon komolyan kell avval a problémával foglalkoznunk, hogy az állami és a magyar tannyelvű nem állami népiskolákban nemzetiségi vidékeken valamennyi tért nyissunk az anyanyelv érvényesülésének. (*Élénk helyeslés.*)...

Különösen fontosnak tartja ennek a törekvésnek az érvényesítését a *hazai németiség* vonatkozásában, mert a Németországban és Ausztriában egyaránt jelentkező politikai agitáció fegyvert kovácsol a maga számára a jelen helyzetből, tehát meg kell keresni az útját és módját annak, hogy az anyanyelv – bizonyos mértékig – az állami iskolákban is érvényesüljön.

...És erre nézve azt az álláspontot foglaltuk el, hogy „a kormány gondoskodni fog róla, hogy olyan állami iskolákban, amelyekbe valamelyik, e hazában lakó nemzetiséghez tartozó gyermekek nagyobb számban járnak, ezek saját anyanyelvükből is oktatásban részesüljenek. (*Helyeslés.*) Megfelelő intézkedés fog tehát történni, hogy az országban tömegesebben beszélt nemzetiségi nyelvet tudó népiskolai tanítók elegendő számmal kerüljenek ki a tanítóképzéskből, ami által lehetővé fog válni a gyermekeknek az anyanyelvből való oktatása, valamint az is,

hogy a tanítók és az iskolákba beadott gyermekek közötti érintkezés, az első időben, míg a magyar nyelvet eléggé meg nem tanulják, ezek anyanyelvén is történhessék.” (*Helyeslés.*)

*Siegescu*³ József: Pedagógiai ideál!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ugyanerről a későbbi feljegyzésekben ez van (*olvassa*): „Az állami iskoláknál, valamint a községi és ezek között a határőrvidéki magyar tannyelvű iskoláknál a román anyanyelvű gyermekek előmenetele megkönnyíttessék, és hogy írni és olvasni anyanyelvükön is megtanuljanak.” Tehát tantárgy, annyiban, hogy az írást és olvasást megtanulhassák. (*Olvassa:*) „Ennek lehetővé tétele végett kellő számú magyar tanítóképzésben a román nyelv bevezetetik, és addig is, míg ez a rendelkezés hatását érezteti, az állam szolgálatában álló és románul tudó tanítók szolgálati beosztása lehetőleg akképpen fog történni, hogy a románságlakta vidékekre kerüljenek.” (*Helyeslés.*)

Most mehetünk tovább. „Egyházaknak, egyesületeknek és alapítványoknak a törvény jogot ad nem-magyar tannyelvű középiskolák felállítására.”

Természetes, hogy ezt a jogot a kormány készséggel elismeri, ilyen intézetek államsegélyezésének ügyét azonban esetről-esetre kell a kormánynak a fennforgó körülményekhez képest és annak figyelembevételével is elbírálnia, hogy az illető vidéken van-e újabb középiskolára tényleg szükség.” (*Helyeslés.*) „A kormány eddig is készséggel segítette a nem magyar tannyelvű középiskolákat abban a formában, amelyben a segítkezés eddig kértett, ti. tanári fizetés kiegészítésének alakjában, és figyelmet érdemel, hogy míg az ilyen címen egy-egy középiskolának adott segély római katolikus tanintézeteknél átlag 10.000 korona” – protestánsoknál, ha nem csalódom, 12.000 korona –, „addig a román tannyelvű iskoláknál átlag 19.500 koronára rúg.” Így nyomjuk el a román kultúrát ma is Magyarországon. (*Derűtség.*)

„Ami különösen a brádi gimnázium kifejlesztésének ügyét illeti”, ez egy négyosztályú gimnázium, amelynek teljes gimnáziummá való kifejlesztéséről van szó, „ezt hajlandó a kormány jóakarattal tárgyalni. A belényesi főgimnázium jelenlegi állapotának bolygatását azonban annál kevésbé tartaná indokoltnak, mert ezen főgimnázium eredetileg latin tannyelvvel és azzal a kikötéssel alapított, hogy benne az általános magyarországi tannyelv legyen irányadó, s a román nyelv tanítása hetenkint egy órán történjék. Az alapító ezen rendelkezésével szemben tehát igen nagy koncesszió a román tanügy részére a mai állapot.” A belényesi főgimnáziumnál pedig harminc éves állapot most már az, hogy az alsó négy osztályban román a tannyelv, míg a felső négy osztályban magyar. Ennek a megváltoztatása kérdése felvetett, de ebbe nem mentünk bele, amint hogy seholy az intézetek tannyelvének visszafejlesztésébe e tekintetben bele nem mentünk...

Emlékeztet arra, hogy azoknak a nem magyar tannyelvű középiskoláknak az esetében, ahol a kormány államsegélyt nyújt, ez az 1883:XXX. tc. (középiskolai törvény) értelmében „bizonyos ingerenciát” nyújt a kormánynak, s ha ez az államsegély az 50 százalékot meghaladja, „tulajdonképpen teljes rendelkezési joggá válik”. – Amiért is a román tannyelvű középiskolák az államsegélyt egyáltalán nem igényelték, a fizeték-kiegészítést, mely hasonló következményekkel nem jár, – viszont igénybe vették.

...E tekintetben azt az álláspontot foglaljuk el, hogy mi pro futuro is nagyon szívesen segítjük a román tannyelvű intézeteket, azonban fizeték-kiegészítés címén, tehát úgy, hogy ezért nem kapunk beavatkozási jogot, nem segítjük nagyobb összeggel, mint a többi felekezeti intézeteket, amennyiben nagyobb arányú segítkezést kívánnak igénybe venni, kövessék azt az utat, mint a többiek, kérjék ezt a segélyt az 1883:XXX. t.-cikk alapján, ami azután megfelelő ellenszolgálatot nyújt az államnak is. Azt hiszem, ez a jogegyenlőség álláspontjának teljesen megfelel. (*Élénk helyeslés.*)

(*Olvassa:*) „A brádi gimnázium fejlesztéséhez a kormány készséggel hozzájárul. Célszerűnek tartja ugyan, ha ennek felső négy osztálya magyar tannyelvű lesz; ha azonban erre különösen súly helyeztetik, nincs kifogása az ellen, ha a magyar nyelv és irodalom szabályszerű tanítása mellett a felső osztályokban is román nyelven folyik a tanítás. Amennyiben a kormány által is alkalmasnak talált helyen még egy román tannyelvű főgimnázium állíttatnék, a kormány hajlandó ezt is fizeték-kiegészítésben és államsegélyben részesíteni.”

Én őszintén megvallom, sem t. barátom, a kultuszminiszter úr, sem én nem örülnénk annak, ha ez országban a nem magyar tannyelvű középiskolák szaporodnának. Mi ezt eltévesztett kultúr-

³ Munkapárti román képviselő.

politikai akciónak tartjuk az illetők szempontjából; mi azt gondoljuk, célszerűbb eljárást követnek, ha a középiskolai szervezetekben beilleszkednek a magyar tanügy egész szerkezetébe. De azt az álláspontot foglaltuk el – azok az urak, akikkel tárgyaltunk, itt meglehetősen messzemenő óhaj-tásokkal állottak elő –, és azt mondtuk, hogy mi abban az esetben, ha a teljes összhang létrejön, ha sikerül a nemzetiségi párt programját úgy átalakítani, hogy abból a bizalmatlanság elemei teljesen kiküszöböltetnének, nem zárkozunk el attól, hogy a brádi gimnázium kifejlesztésének ügyét és még egy gimnázium felállításának ügyét tárgyaljuk.

Azt hiszem, ha meggondoljuk, hogy a végén olyan szerény ellenérték ez azért a nagy előnyért, amelyet én minden szempontból látnék a román nemzeti párt politikailag ellenséges akciójának abbahagyásában, hogy bátran vállalhatjuk a felelősséget azért, hogy ezt az ellenszolgáltatást megadni hajlandók voltunk. (*Élénk helyeslés.*)

Felmerült a határőrvidéki vagyonközségek és vagyonközségek alapok kérdése is. Erre nézve kijelentettük, hogy *(olvassa)*: „A határőrvidéki vagyonközségek és vagyonközségek alapok nem felekezeti vagy nemzetiségi, hanem területiális jelleggel bírnak; a volt határőrvidéki területeken lakó összes polgárokat illetik, és minden rájuk vonatkozó kérdés ezen alapelv figyelembe tartásával dönthető el, de jóakarató figyelembevételével annak a körülménynek is, hogy a kérdéses területek lakosságának túlnyomó nagy része a román nemzetiséghez tartozik. Felekezeteknek, egyesületeknek és alapoknak internátusok felállítására való joga természetesen szintén csorbítatlanul fennáll.”

Ami a vallásoktatást illeti, „a kormány álláspontja is az, hogy a tanulók vallásos oktatása azok anyanyelvén és rendszerint az illető egyházhoz tartozó lelkész által eszközölendő; ehhez képest a jelenleg hatályban lévő rendelet helyett új, erre az elvre fektetett rendelet fog kibocsátatni”...

Kijelenti, hogy ő már négy évvel ezelőtt (tehát 1910-ben) helytelenítette, hogy a nem magyar ajkú tanulókat magyar nyelvű hittanoktatásban részesítsék.

...Egyenesen a magyar nemzeti ügynek teszünk szolgálatot, ha a vallásoktatásra nézve azon elvre helyezkedünk, hogy az mindenütt a gyermekek anyanyelvén történjék. (*Általános helyeslés.*)

Mármost jön egy kijelentése a kormánynak, amely természetesen szorosan összefügg megint azzal, hogy minő lesz a hazai románság politikai magatartása, hogy olyan lesz-e az, amely bizalmat keltsen, és amely ösztönzésül szolgáljon a magyar nemzetnek és a magyar államnak arra, hogy a román kultúra intenzívebb fejlesztésének ügyében az állami eszközöket is rendelkezésre bocsássa. Ez lenne, hogy „a románok által tömegesebben lakott vidékeken lévő középiskolákban román anyanyelvű tanulók részére a román nyelv mint kötelező tantárgy megfelelő terjedelemben fog taníttatni.” Ez is állana más anyanyelvűekre, más középiskolákban. (*Olvassa:*) „Ugyanezen középiskolákban megfelelő intézkedés fog történni, hogy a középiskola magyarajkú növendékei a román nyelvet megtanulhassák.”

Ez az, amiről már korábban beszéltem, ti. a felső négy osztályban fakultatíve. Úgy az egész iskolai életben és tanításban, valamint különösen a történelem tanításánál különös gondot kívánunk arra fordítani, hogy a román nép múltja, tradíciói és önérzete kellő tiszteletben tartassanak. Ez is – azt hiszem – a magyar nemzeti politikának egyik sarkalatos követelménye. A magyar nemzeti ügynek rosszabb szolgálatot senki sem tesz, a magyar nemzeti ügynek nem képzelem méltatlanabb szolgálatát, mint aki a nagy magyarkodást és hazafiaskodást abban keresi, hogy megsértse ezen ország nem magyar ajkú polgárai természetes ragaszkodását saját fajtájukhoz (*Élénk helyeslés és taps.*), saját etnográfiai egységükhöz, azt a tiszteletreméltó érzést, amelyet – veszítenének saját értékükből – ha le tudnák vetni. (*Élénk helyeslés.*) Egyenesen akaratlanul, de hatalmas segítőársai a nemzetiségi agitátoroknak azok az ártatlan magyar emberek, akiknek hazafiaszkodása ilyen káros utakon és ilyen – bocsánatot kérek – a magyar lovagias jellemhez egészen méltatlan módon nyilvánul meg. (*Úgy van! Úgy van!*)...

Ami most már a román felekezeti iskolák és felekezeti intézmények intenzívebb támogatását illeti, statisztikailag kimutatta a tárgyalásokon részt vevő román küldötteknek, hogy „a kormány jelenleg is [tehát 1914 elején] hétmillió koronát meghaladó évi összeggel járul a román egyházi és tanügyi intézmények költségeinek viseléséhez”. – A kormány a jövőben – jelentette ki Tisza – „nem zárkózik el a kimutatandó szükséglet mérvéhez képest és az állam pénzügyi helyzetére való tekintet korlátai között, ezen segítyezés további megfelelő emelésétől sem”. – Az *egyházi autonómia* kérdéséről szólva – éppen a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi önkormányzat felfüggesztése utáni szakaszon – azt a meglepő kijelentést teszi,

hogy teljesen unikum például „az az autonómia, amivel a görögkeleti román és szerb egyház bír Magyarországon”. Különösen szembetűnő – Tisza szerint – a különbség, ha a magyarországi ortodox egyház jogait és jogállását a romániaival összehasonlítjuk.

...A kormány nagyon természetesen „tisztetben tartja a görögkeleti román egyház jogait és az egész világon páratlanul álló autonómiáját”.

„A gyulafehérvári és fogarasi görögkatolikus egyháztartomány autonómiájának kérdése a római katolikusok autonómiájával együtt lesz megoldandó, de a kormánynak nincs ellene kifogása, hogy a megoldásnál nevezett egyháztartomány különleges viszonyai megfelelően tekintetbe véssenek.”

Arról tehát, hogy külön szerveztessék az ő autonómiájuk, igénytelen nézetem szerint, nem lehet szó. Elő kell ezt a kérdést venni akkor, amikor a magyar katolikus autonómia kérdése általában megoldatik. Az azután elsősorban az illetékes egyházi faktoroktól függ, de a kormány részéről nem részesül elutasításban, hogy ezen egyházmegyék speciális viszonyai megfelelően tekintetbe véssenek. (*Helyeslés jobbfelől.*)

Itt sub rosa említtem meg – amiről szintén annyi szó volt a lapokban –, hogy újabb püspökségek felállításáról egyáltalán nem volt szó. Szóba hozatott a görögkeleti magyar püspökség felállításának kérdése, amire kijelentettük, hogy a kormány jelenleg ezzel a kérdéssel nem foglalkozik, jelenleg azt felállítani nem szándékozik, a jövőt illetően azonban semmi irányban nem köti meg kezét ebben a kérdésben. (*Helyeslés a jobboldalon és a középén.*)

„Végül a hajdúdorogi katolikus egyházmegye beosztása, a pártatlanság kellő garanciáját nyújtó eljárás mellett revízió alá fog vétetni, és az előforduló tévedések orvosoltnak fognak.” (*Helyeslés.*)

Ezzel a kérdéssel most már behatóbban foglalkoztunk, és a dolog meglehetősen tisztán áll szemünk előtt. Az egészen kétségtelen, hogy azok az állítások, amelyek talán 40 ezret meghaladó románok bekebelezéséről szóltak, messze túlmennek a valóságon. Viszont kétségtelen, hogy az egyházmegyének keleti határszélén egynéhány, éspedig elég jelentős számú, román egyházközség, olyan egyházközség is csatoltatott az egyházmegyéhez, amelynek lakossága túlnyomóan román, úgyhogy a mi adataink szerint is összeszedhető ott egy 10–12 ezer lélekből álló, kompakt görögkatolikus csoport, amelynek körülbelül kilenczederése román és csak egytizedrésze magyar.

Én tehát azt gondolom, semmi ok nem volna arra, hogy ezeket belekényszerítsük a magyar egyházmegyébe, és ne adjuk őket vissza természetes egyházmegyéjükbe, a nagyváradi, illetőleg balázsfalvi, vagy a szamosújvári egyházmegyébe. (*Helyeslés.*)

Hasonló eljárásra természetesen az ellenkező viszonylatban is szükség van. „Azt hiszem – mondotta ekkor Tisza –, vissza kell adni a román egyházmegyékbe azokat a községeket, amelyeknek lakossága túlnyomó többségében román, viszont csatolni kell a hajdúdorogi egyházmegyéhez túlnyomóan magyar lakossággal bíró egyházközségeket.”

...T. képviselőház! Ezzel végigmentem feljegyzéseim egész sorozatán. (*Halljuk! Halljuk!*) Most már méltóztassanak megengedni, hogy röviden reaszumáljam az elmondottakat. (*Halljuk! Halljuk!*)

Abban a reményben voltam, hogy mindaz, amit előadtam, s amit hosszas, személyes bizalmas beszélgetések során együtt alaposan megvitattunk és megbeszéltünk volt, hogy mindaz elegendő indokul fog szolgálni arra, hogy a román nemzetiségi párt megtegye programjának azt a megváltoztatását, amely szerintem egyedül biztosítaná a teljes sikert. Hittem ezt annak dacára, hogy minden elfogulatlan szemlélőnek azt kell mondania, hogy tulajdonképpen ebben a – fájdalom – nagyon hosszúra nyúlt előadásban (*Halljuk! Halljuk!*) semmi olyan nincs, ami változtatna a magyar államnak jogi, mai jogi szerkezetén, ami változtatna annak nemzeti jellegén, ami megfosztaná a magyar nemzeti politikát egyetlen erősségétől is, egyetlen hatalmi pozíciójától is; ennek dacára mégis azt hittem, hogy mindezek a kérdések együttvéve olyan fontos emeltyűivé lehetnének a hazánkban élő románság anyagi, kulturális, társadalmi érvényesülésének (*Úgy van! Úgy van!*), jobb fejlődésének, annak, hogy jobban érezhesse magát ebben az országban, annak, hogy jobban eleget tehessen saját fajtája és hazája iránti kötelességeinek (*Igaz! Úgy van!*), hogy mégis nehezen mondtam le arról a reményről, hogy sikerülni fog meggyőzőm a román nemzetiségi párt vezetőit arról, hogy ők akkor járnak el helyesen, ha ezekből a kilátásba helyezett intézkedésekből levonják az általam óhajtott konzekvenciákat.

Belátom, hogy a dolognak vannak az ő szempontjukból nagy nehézségei. Az egyik volt az a veszteség, amit politikai érvényesülés szempontjából az új választójogi berendezkedés alapján

szenvettek. Az ő helyzetükbe képzelve magamat belátom, hogy nagyon kellemetlen meglepetés volt az, hogy a jelenleg 42 román többséggel bíró kerület száma valószínűleg 27-re száll alá...

Ezt azonban „a létező erőviszonyoknak megfelelőnek” tartja, s ezeket az erőviszonyokat a hazai román nemzetiség „az emelkedő kultúra segítségével” a javára fordíthatja. A megbékéléssel a kulturális fejlődést siettették volna a román küldöttek, s ezzel szélesebbre tárhatták volna népük előtt a politikai érvényesülés útját.

...Másképp azonban belátom azt is, hogy még egy más kérdés is tette rájuk nézve a dolgot lélektanilag nagyon nehézé, és ez a nemzetiségi törvény végrehajtására vonatkozik. (*Halljuk! Halljuk!*) Hiszen, t. ház, az az impresszióm – természetesen lehet, hogy csalódom, de impresszióm az –, hogy ha csak fél szavakkal is azt mondtam volna, hogy mi a létező törvényeket végrehajtjuk, és aztán rábízta volna az életre, hogy ezen fél szavakból majd fél valóságok legyenek, azt hiszem, ezzel nagyon megkönnyítettem volna a megegyezést (*Úgy van!*), azt hiszem, akkor nagyon közel állottak volna egy más elhatározáshoz a t. képviselő urak. (*Úgy van!*)

De megvallom, frivol játéknak tartottam volna ebben az annyira fontos és annyira kényes kérdésben, ha ilyen módon igyekeztem volna a kérdés nehézségei felett átszúzni (*Élénk helyeslés.*), és azt hittem, hogy ha talán kockára teszem is a momentán sikert, de annak a végleges eredménynek, amelyet én jönni látok – talán egy távoli jövőben, talán akkor, amikor mi már rég nem fogunk élni –, de amelyet jönni látok, mert jönnie kell, mert a dolgok mélyében rejlt szükségesség parancsolja (*Élénk helyeslés.*), és amelynek érdekében, akár sikerül ez a lépés, akár nem, becsületes pionírmunkát akarok végezni (*Élénk helyeslés.*), annak a végleges sikernek a szempontjából azt tartom helyes eljárásnak, ha most szemébe nézünk minden nehézségnek, és feltárunk minden, esetleg kellemetlen igazságot. (*Élénk helyeslés.*)

Márpedig ebből a szempontból nézve a dolgot, nem lehet az elől elzárkóznom, hogy az 1868-iki törvényeknek egyes rendelkezéseit, és pedig nagyon fontos rendelkezéseit, lehetetlen végrehajtani. (*Igaz! Úgy van!*) Lehetetlen végrehajtani azért, mert az 1868-iki törvények az alkotmányos szabadságnak szabad gyakorlatát visszanyert magyar nemzet emelkedett hangulatának idealisztikus megnyilatkozásai voltak. (*Igaz! Úgy van!*) Az 1868-iki törvényeket meghozta a magyar nemzet abban a hitben, hogy a testvériségnek ez a majdnem önfelelt megnyilatkozása hasonló visszhangra fog találni (*Igaz! Úgy van!*), hogy ez ország nem magyar ajkú polgárai hálás örömmel fogják e törvényes alapot megragadni, hogy el lesz temetve minden félreértés; el lesz temetve minden gyűlölség; el lesz temetve minden, a magyar állam területiális egysége és a magyar nemzet politikai egysége ellen irányuló minden támadás. Az eredmény keserű csalódás volt. (*Úgy van!*)...

A törvényt kezdettől becsmérelték, heves agitációt indítottak ellene. „Más irányban kellett tehát mennünk, erősebben kellett alkotni a bíraskodásban és a közigazgatásban azt a magyar nyelvű szervezetet, amely szükségszerű alkotása ennek a félszázados fejlődésnek... Most már tehát ezen az alapon kell tovább mennünk, s azt a törvényes berendezkedést, amely létezik..., azt kell fenntartanunk.”

...Azt hiszem tehát, úgy kulturális téren az iskolák, mint a közigazgatás nyelvére vonatkozólag olyan tételes törvényes rendelkezéseket kell hoznunk, amelyek a mai állapotnak megfeleljenek. (*Helyeslés.*) Ezek a rendelkezések biztosítani fogják a közigazgatás terén is a magyar nyelv érvényesülését, biztosítani fogják a magyar állami tanintézeteknél a magyar tannyelvet, de egyúttal, úgy, ahogy előadni szerencsém volt – biztosítani fogják azokat a jogos igényeket is, amelyeket méltán táplálhat ez ország minden, nem magyar nyelvű polgára, hogy a maga anyanyelvén, a maga hatóságainál megértethesse magát, hogy a maga igazát kereshesse, hogy a maga panaszát előadhassa, hogy a hatóság a maga álláspontját neki megmagyarázhassa, viszont tanügyi téren is biztosítja a román, egyszóval a nem magyar tannyelvű kultúrának megfelelő fennmaradását és fejlődését is.

De tagadhatatlanul úgy áll a dolog, hogy nagyon nehéz helyzetük volt a t. uraknak akkor, amidőn azt kívántam tőlük, hogy éppen azzal a kormánnyal szemben helyezkedjenek új vagy módosított program álláspontjára, amely kormány hiszen nem csinált mást, mint amit az elődei csináltak, de talán nyíltabban konstataulta álláspontját (*Igaz! Úgy van! Felkiáltások: Becsületesen!*), nyíltabban jelentette ki, hogy a nemzetiségi törvénynek bizonyos abszolúttá vált és a törvényt követő agitáció által erkölcsi előfeltételeitől megfosztott rendelkezéseit nem hajlandó végrehajtani. (*Élénk helyeslés.*)

Mindezek a körülmények azt eredményezték, hogy a román nemzetiségi párt komitéja a lapokban megjelent és mindnyájunk előtt ismert határozatot hozta. Hogy ez a határozat így ütött ki, azt, ismétlem, mélyen sajnálom, de azért én ebben a helyzetben is kell, hogy rámutassak arra,

hogy hiba volna semmibe vennünk, sőt hiba volna kevesellnünk is azt az eredményt, amely ezen egy éven át tartott eszmecsere rezídiума gyanánt fennmarad a jövő számára. (*Igaz! Úgy van!*)

Én nem tagadom, azok a megbeszélések, amelyeket számos órán át folytattunk egymással, énbennem nagyon rokonszenves emlékeket hagytak, nem tagadom, az a benyomás erősödött meg bennem, hogy oly férfiakkal állok szemben, akikkel sok tekintetben nem érthetek egyet, akiktől – fájdalom – ma is még sok fontos kérdésben mélyreható ellentét választ el, akikkel nem tartom lehetetlennek, bár sajnálnám, hogy esetleg igen erős ellentétbe kerülnénk és kerülhetnénk még a jövő politikai küzdelemben, de akik valóban tiszteletreméltó objektivitással minden egyéni, kicsinyes, silány momentum teljes kizárásával azt a közügyet szolgálták, mely az ő – szerintem nem helyes – felfogások szerint a hazai románság közérdeke.

És én azt hiszem, hogy maga az a tény, hogy alkalmuk volt ezeket a kérdéseket egészen szűk körben ismételtelen bizalmasan megbeszélni, talán közelebb hozott bennünket ahhoz a kölcsönös megértéshez, amely szükséges lesz arra, hogy a jövőben se hagyjuk a magyarországi románság viszonyait oly irányban fejlődni, amely kiélesítené, talán végzetes túlzásokba sodorná az ellentéteket. És ha valaki összehasonlíthatja a román nemzetiségi komiténak most kiadott határozatát, annak tartalmát, hangját, modorát a nemzetiségi párt korábbi enunciacióival, lehetetlen nem konstatálnia is bizonyos mérséklését a hangnak (*Úgy van!*), lehetetlen nem konstatálnia bizonyos komoly törekvést a megértésre és békére, amelyet, ha ezúttal nem is érte el a célt, ha ezúttal, szerintem, nagyon hibásan megállott is a döntő lépés előtt, én sem kicsinyelni, sem meg nem értő, elítélő nyilatkozatokkal a maga fontosságától megfosztani nem akarok...

Annál is inkább sajnálja, hogy nem sikerült alapot találni a megegyezésre, mert „az a nagyon értékes elem, amelyet a közel hárommillió magyarországi románság képvisel”, a megegyezéssel megtalálná helyét „a magyar nemzeti politika kereteiben, ...oly politikai akcióban, ahol nem ellenfél, de jóbarátok és szövetséges társak lennének.” S ez – összegezi *Tisza* – „fontos érdeke a magyar nemzetnek, létérdeke az erdélyi románságnak”. – Azok a félrendszabályok, amelyeket most sikerült elérni, nagyon becsesek lehetnek átmenetileg. De a megegyezéshez – szerinte – csak akkor lehet eljutni, „ha teljesen elimináljuk az ellentétnek, a bizalmatlanságnak, az ellenszenvennek összes vonatkozásait”.

...Fájdalom, ez nem következett be. Hogy mit rejt méhében a jövő, azt senki sem tudhatja. A kormány a maga részéről menni fog tovább azon az úton, melyet a nemzeti politika annyiszor vázolt, annyiszor vallott sarkigazságai szabnak elébe. Nekünk teljesítenünk kell azt a kötelességet, melyet minden kormánynak teljesítenie kell az ország minden polgárával szemben. Nekünk igyekeznünk kell megismerkedni minden panasszal, minden bajjal, minden kielégítésre, istápolásra váró érdekekkel, igyekeznünk kell a gondjainkra és felelősségünkre bízott társadalom minden rétegének, minden tagjának felkarolni minden jogosult érdekét. E mellett specialiter a nemzetiségi vonatkozású kérdésekben meg kell tennünk azokat a rendelkezéseket, melyeket önmagukban véve helyeseknek és szükségeseeknek találunk. Hogy többet ne említsek, itt van a vallástanítás szabályozásának kérdése, itt van az állami iskolákban az anyanyelvnek érvényesülése azon határok közt, melyeket jelezni bátor voltam.

Ezekre már akkor megjegyeztem, hogy ezek olyan kérdések, amelyekben én károsnak tartom a jelenlegi állapotot a magyar nemzeti politika szempontjából is (*Helyeslés.*) azért, mert oly elégtelenség forrásai az ország hazafiasan gondolkodó, nem magyarajkú polgárai közt is, amely megérleli ezeknek lelkében is a nemzetiségi agitáció számára a hangulatot. Meg kell tehát tenni ezeket, de meg kell tennünk egész kormányzati akciónkban mindent abban az irányban is, hogy a teljes összhang számára megérleljük a hangulatot. Meg kell tennünk mindent, hogy arra a helyesebb belátásra vigyük az ország román ajkú polgártársait, hogy ők saját hivatásukat akkor ismerik fel helyesen, ha a magyar nemzeti politikával való teljes egység talajára lépnek. (*Helyeslés jobbfelől.*) És ezen az úton megindulhatunk ma is, t. ház. Hiszen hála Istennek, a hazai románság keretében vannak igen számosan tiszteletreméltó és igen jelentékeny vezéregyéniségek, kik ma is már ezen az állásponton vannak. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*)

Én azt hiszem, hogy ha a kormány helyes politikát követ, ha a kormány megteszi mindazt, amit az itt felsorolt kérdések körül a dolog mai stádiumában megtehet, ha a kormány kiveszi azokat a méregfogait a helyzetnek, melyekre ismételtelen rámutattam, pl. a vallásoktatási rendeletet és az anyanyelv teljes kiküszöbölését a magyar tannyelvű iskolákból. Ezzel remélem, el fogja érni azt, hogy minden újabb ilyen lépésével mérsékeltebb hangulatot fog támasztani azokban, kiket ma még erős politikai ellentétek választanak el tőlünk, és szaporítani fogja számát és erősíteni fogja pozícióját azoknak a románoknak, kik ma már a teljes összhang álláspontján állanak. (*Élénk helyeslés.*)

Ebben látom feladatunkat, ebben látjuk mindnyájan feladatunkat, ezt fogjuk igyekezni, nem egyes nagy kijelentések, nem is egyes nagy intézkedések révén, de az állami élet minden vonatkozásában, a mindennapi élet terén, a jó közigazgatás, az érdekek helyes gondozása útján szolgálni (*Élénk helyeslés.*), és abban a meggyőződésben vagyunk, hogy ezzel híven szolgáljuk a magyar nemzet ügyét, s felhasználva talán az eddig elért eredményeket is, előkészítjük azt a végleges teljes egyetértést, azt a végleges teljes egybeolvadást a törekvéseknek, vágyaknak, gondolatoknak és érzelmeknek is, amelyekre szüksége van az ország minden polgárának, és amely nagy eszmét s nagy ügyet utolsó lehettemig híven kívánom szolgálni. (*Élénk helyeslés, éljenzés és taps.*)

Én nem kérem arra a t. házat, hogy válaszat tudomásul venni méltóztassék. Mint méltóztatik tudni, kifejezésre talált az a kívánság, hogy nyíljké alkalom a ház minden oldalán e nagy problémával való beható foglalkozásra. Én nagyon helyeslem, méltányolom ezt a kívánságot, és nagyon fogok örülni rajta, ha ez a kérdés itt megvitatást talál, amivel szerintem csak nyerhet az ügy, tisztulhatnak az eszmék, és tisztábban láthat a közvélemény. Ennek folytán arra kérem a t. házat, hogy válaszat ne tudomásul venni, hanem annak tárgyalását napirendre tűzni méltóztassék. (*Hosszan tartó élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon és a középén.*)

F

1914 febr. 20

*Bujanovics Gyula viszontválasza gr. Tisza István miniszterelnöknek
a „román paktum-tárgyalások” ügyében adott válaszára*

Képv. Napló, 1910–15, XXII. 258–259. l.

T. ház! Engedje meg a t. ház, hogy a miniszterelnök úrnak imént elhangzott, a kérdést teljesen kimerítő, annak minden fázisát a tőle megszokott őszinteséggel feltáró s a hazafiúi magyar érzés és az igazság meggyőző erejével előadott nagyszabású fejtegetéseihez a magam részéről egészen röviden hozzáfűzhessem szerény és igénytelen reflexiómat. (*Halljuk! Halljuk!*)

Nemcsak én, aki a kormányt támogató pártnak vagyok tagja, de azt hiszem, minden higgadtan gondolkodó ember, kinek látását a pártszenvédély még teljesen el nem homályosította, kezdetől fogva meg volt győződve arról, hogy a miniszterelnök urat a tárgyalások megindításánál és vezetésénél nem a hangzatos jelszavakban megnyilvánuló és azok pufogásában ki is merülő pózolás, de az az igazi törhetetlen magyar érzés, az ország sorsa iránti az a gondos aggodalom vezérelte (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon*), amely az ő egyéniségétől elválaszthatatlan, amely vele teljesen össze van növe, amely nem latolgatja azt, vajon egyes tetteivel nem ad-e és milyen mértékben okot és alkalmat ellenfeleinek a legméltatlanabb támadásokra, de amely mindezekre való tekintet nélkül egyedül csak az általa helyeselt, az ország érdekében megfelelőnek s kívánatosnak tartott cél felé törekszik. (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon és a középén.*)

Ez esetben feladatául tűzte ki, hogy a hazánk határain belül élő nemzetiségekkel sikerüljön megtalálni a teljes harmónián alapuló békés együttélés és kölcsönös megértés lehető feltételeit.

Én igen nagy eredménynek látnám, ha ebbeli törekvését siker koronázná, és ha sikerülne hazánk ama nemzetiségei között, amelyekkel való együttélésünkben ez az állapot talán még fenn nem áll, megtalálni a lelkek harmóniáján, a megbékélésen alapuló együttműködés és együttérzés maradandó feltételeit. (*Helyeslés a jobboldalon.*) Hogy ez nem kiméra, egy talán elérhetetlen cél, erre talán elég meggyőző példa a szászok példája, kik midőn teljes őszinteséggel bele tudtak helyezkedni a magyar nemzeti állam kereteibe, ezzel nem akadályozták meg saját külön nemzeti kultúrájuk terjedését, sőt minden téren, anyagi, kulturális és erkölcsi téren a haladásnak és fejlődésnek oly példáját mutatják, amely csak örömmel tölthet el mindnyájunkat, s amely meggyőző cáfolata annak a mesének, annak a ráfogásnak, mely itt-ott a nemzetiségeknek a magyarok által való elnyomásáról szól.

A románoknál ma még nem érett meg az a tudat, hogy saját külön kultúrájuknak, minden tekintetben való érdekeiknek akkor tesznek leginkább eleget, ha minden fenntartás nélkül csatlakoznak a magyar állameszméhez és behelyezkednek az egységes magyar állam kereteibe (*Helyeslés a jobboldalon*), ha ott keresik az ő valódi barátait, ahol azok tényleg meg is találhatók, nem pedig holmi ismeretlen tényezőknél, akik őket esetleg időnként eszközül akarják felhasználni, keresik abban a népben, amellyel a sors meg nem változtatható akarata és rendelése szerint száza-

dok óta együtt él, mellyel a jövőben is együtt fog élni, keresik barátaikat a magyarságban, amely nekik őszinte barátjuk, amely megadja haladásuk-, fejlődésüknek minden feltételét, és nem kíván tőlük semmi egyebet, csak azt, hogy azokhoz a létfeltételekhez, melyek a magyar nemzeti állam létalapját képezik, teljes őszinteséggel csatlakozzanak. (*Élénk helyeslés.*) Sajnálom, hogy a mostani tárgyalások azzal az eredménnyel, hogy az összes kontroverziák pontokba szedve teljesen eliminálhatók lettek volna, ma még nem jártak.

A nehézség nem is az időnkint elhangzott sérelmek mivoltában állott, mint inkább abban a hangulatban, hogy a románok még nem viseltetnek kellő bizalommal a magyar állam vezetői iránt, nem volt meg még a lelkeknek az a harmóniája, az az egyetértése, amely megszülte volna azt a bizalmon alapuló viszonyt, mely nélkül az egyes kontroverziákat nem lehetett tartósan, alaposan elsimítani. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*)

Én ezeket a tárgyalásokat mégsem tekintem meddőnek. Azt hiszem, az a közeli érintkezés, mely hosszabb időn keresztül a románok t. vezetői és a miniszterelnök úr között fennállott, az a körülmény, hogy megismerhették azokat az intenciókat, amelyek a miniszterelnök urat és azt hiszem mindnyájunkat vezérelnek (*Igaz! Úgy van!*), ahhoz a mindnyájunk által óhajtott célhoz, a minden bizalmatlanságot mellőző, őszinte, testvéries állapot előidézéséhez egy hatalmas lépéssel vittek közelebb. (*Igaz! Úgy van!*)

A t. miniszterelnök úr válasza engem egyénileg kielégít. De tekintve a tárgy fontosságát, tekintve azt a nagy érdeklődést, melyet ez a kérdés felkeltett, kívánatosnak, sőt szükségesnek látom, hogy ez a kérdés minden oldalról megvilágítást nyerjen, és ezért, ebben honorálva a t. miniszterelnök úr kívánságát is, azt indítványozom, hogy a t. ház a miniszterelnök úr válaszát ne vegye egyszerűen tudomásul, hanem tűzze napirendre. (*Élénk helyeslés.*)

*Elnök:*¹ A miniszterelnök úr kíván szólni?

Gr. Tisza István: Nem.

Elnök: Ha nem, akkor következik a határozathozatal. Kérem a t. házat, méltóztatik-e a miniszterelnök úr válaszát az ő óhajtásához képest tárgyalás végett napirendre kitűzni, igen vagy nem? (*Felkiáltások: Igen!*)

A ház a miniszterelnök úr válaszána napirendre tűzését határozatilag kimondja.

II.

Gr. Tisza István 1913–14. évi román paktum-tárgyalásaival kapcsolatban adott miniszterelnöki válaszána képviselőházi vitája („paktum-vita”)

A

1914 márc. 5

Jakabffy Elemér munkapárti képviselő határozati javaslata a román paktum-tárgyalások ügyében adott miniszterelnöki válaszról folyó vitában

Képv. Napló, 1910–15, XXII. 414–415. l.

T. ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Néhány év kivételével egész életemet olyan helyen töltöttem, s ez idő szerint is olyan helyen lakom, ahol nap-nap után román ajkú polgártársainkkal érintkezem, foglalkozásom pedig arra utal, hogy a néprétegek mindegyikével állandó kontaktusban legyek. Ezek a körülmények bátorítanak, pártom megtisztelő megbízása pedig kötelez arra, hogy ennél a tárgynál szót kérjek, gondolataimnak röviden kifejezést adjak, és határozati javaslatot terjeszsek elő. (*Halljuk! Halljuk!*) ...

A felszólaló szerint a kormányzatot átható törekvés az, hogy „a nemzetiségi ellentétek csökkenjenek, a faji gyűlölet megszűnjék”. – A miniszterelnök febr. 20-i beszéde – megítélése szerint – ezt a célt szolgálta. Hiszen – véleménye szerint – ebből a nyilatkozatból is kitűnik, hogy távol áll a miniszterelnöktől az a felfogás, hogy „az egységes magyar nemzeti állameszme boldogulása csak úgy volna remélhető, ha teljesen megszűnnének a nemzeti sajátosságok, hogyha megsemmisülne a fajszeretet.” Éppen ezért, jölle-

¹ Beöthy Pál.

het a román nemzeti párt képviselőivel folytatott tárgyalások során a remélt tárgyalási alap nem jött létre, mégis nyilvánvaló lett, hogy a tárgyalásokra fordított fáradság nem volt hiábavaló, „nemcsak nem ártott a nemzeti egységes magyar állam eszméjének, hanem – úgy véli – ez a fáradság előbb-utóbb eredményes is lesz.”

Ezekről a gondolatokról áthatva, vagyok bátor a következő határozati javaslatot előterjeszteni (*Halljuk! Halljuk! Olvassa*):

„A képviselőház a magyar nemzet évezredes tradícióihoz híven, az állam egységéhez és nemzeti jellegéhez tántoríthatatlanul ragaszkodik. E mellett a hazának nem magyar ajkú polgárait nemcsak a jogegyenlőség jótéteményeiben részesíteni, de minden olyan óhajuk elérésében készségesen támogatni hajlandó, amely az egységes nemzeti állam alapelveivel összefér. A kormánynak ez irányban kifejtett tevékenységét teljes elismeréssel helyesli, és a miniszterelnök úrnak Bujanovics Gyula képviselő úr interpellációjára adott válaszát tudomásul veszi.” (*Élénk helyeslés és eljenzés a jobboldalon és a középen. A szónokot számosan üdvözlik. Zaj balfelől.*)

B

1914 márc. 6

Mihali Tivadar román nemzetiségi képviselő beszéde és határozati javaslata, valamint gr. Tisza István miniszterelnök felszólalása a román paktum-tárgyalásokkal kapcsolatban adott miniszterelnöki válaszcímű vitában

Képv. Napló, 1910–15, XXII. 418–427. 1.

T. képviselőház! Teljes tudatában vagyok annak a nagy felelősségnek, amellyel pártom és az ország közügyei iránt tartozom, midőn a t. miniszterelnök úrnak a nemzetiségi kérdésben adott s napirendre tűzött nagyfontosságú válaszához hozzá kívánok szólni. Fokozottabb mérvben érzem a felelősség terhét kivált a jelenlegi zavaros politikai viszonyok között, midőn politikai ellenfeleink ügyünk igazságát mindenféle álmotívumokkal elhomályosítani igyekeznek. Nehéz feladatomban azonban vigasztal az a tudat, hogy a román nép nemzeti létének, nemzeti létérdekének ügye annyira világos, annyira igazságos, hogy azt minden fondorlatok és minden intrikák ellenére sem lehet elhomályosítani, és erős meggyőződése az, hogy a nehéz küzdelemből mégis győztesen fog kikerülni.

Mielőtt a t. miniszterelnök úr válaszában érdemi részére áttérnék, méltóztassék megengedni, hogy pártom nevében néhány elvi kijelentést tegyek.

A román nemzeti párt kezdettől fogva kitűzött programjához, kitűzött céljához képest mindig szem előtt tartotta az ország, a monarchia és a dinasztia érdekeit, alkotmányos szellemben, törvényes eszközökkel és békés úton küzdött a múltban és küzd a jelenben a román nép nemzeti létérdekeinek biztosítása céljából.

Fernbach Károly: Látszik a debreceni esetből!¹ (*Nagy zaj. Élénk felkiáltások jobbfelől: Halljuk a szónokot!*)

Mihali Tivadar: A békés úton elérendő megoldás gondolatától volt áthatva a román nemzeti párt a múltban is mindannyiszor, valahányszor illetékes faktorok a nemzetiségi kérdés békés úton való tárgyalása céljából hozzánk fordultak, a román nemzeti párt mindig honorálta e kezdeményezést, és a tárgyalásokat a legnagyobb objektivitással és a legnagyobb lojalitással vette fel és folytatta.

Nem akarok e tekintetben a távoli múltba hivatkozni; elegendő az ügy megvilágítása céljából csak azokra a tárgyalásokra hivatkoznom, amelyekben én személyesen, mint a párt hivatalos embere vettem részt, s amelyekről közvetlen tudomásom volt és van...

Az *első* tárgyalás 1894 május havában kezdődött, eredménytelen volt, utána a Memorandum-pör ítélete (1894. máj. 26.) következett. Másodszor 1894 nyarán *Hieronimi* belügyminiszter és a román nemzeti bizottság között kezdődtek megbeszélések, szintén eredménytelenül. A *harmadik* tárgyalás a Wekerle-kormány megalakulásakor zajlott le a koalíciós miniszterelnökségen, a komité tagjai és a két román egyház érsekei részvételével, hasonlóképp – eredménytelenül. Végül a *negyedik*, a Khuen-Héderváry-kormány

¹ É. az 1914. febr. 23-i pokolgépes merényletből (vö. 11. sz. irat, 1. jegyzet).

megalakulásakor, de ez sem vezetett semmi konkrét eredményre. – Mihali ezután arról szólt, nem érti, miért zárkoznak el annyira a tárgyalások gondolatától függetlenségi részről, amikor *Kossuth* Ferenc a függetlenségi és 48-as párt egyik, 1909 decemberében hozzá intézett levelének címzése szerint őt már a nemzetiségi párt elnökének elismerte. Hasonlóképp sajnálja, hogy *Apponyi* 1914. jan. 14-i képviselőházi felszólalásában Tisza román nemzetiségi tárgyalásai ellen nyilatkozott. Ilyen előzmények után került sor a jelen tárgyalásokra.

Ami a jelenlegi tárgyalásokat illeti, mondhatom, azok sokkal pozitívabb alapon indultak meg és sokkal behatóbbak voltak, mint az előbbi tárgyalások, éspedig azért, mert a limine, már az első tárgyalások alkalmával elfogadta a miniszterelnök úr azt az indítványomat, hogy a limine a személyi és pártérdekeket kiküszöböljük (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*), tisztán közérdekből, tisztán objektív szempontokból lettek a tárgyalások felvéve. Elvi álláspontra helyezkedtünk az ország és az országban lakó nem magyar népek érdekében és védelmére. Ebben a tekintetben, t. képviselőház, pártmegbeszélés után szintén írásba foglaltuk azon proposíciókat, amelyeket a miniszterelnök úrnak előterjesztettünk. A miniszterelnök úr itt a házban adott válaszában az egész tárgyalás menetét olyan precizitással, olyan lojalitással és olyan nyíltsággal adta elő és hozta a t. ház tudomására, hogy én, aki a tárgyaló bizottságnak egyik tagja voltam, csak azt konstatálhatom, hogy a miniszterelnök úr válasza teljesen fedi a való tényállást, és én csak azért szólok fel, hogy a mi oldalunkról tett lépésekről is tájékoztassam a házat, hogy lássa a képet egészében és a maga valójában. E tekintetben legyen szabad, t. képviselőház, felolvasnom azon proposíciókat, amelyeket mi voltunk bátrak a t. miniszterelnök úrnak előterjeszteni. (*Halljuk! Halljuk! Olvassa:*)

„1. A tanszabadság elvének megfelelőleg ismertessék el a jog, és adassék meg intézményileg a lehetőség arra, hogy a román nép a közoktatás minden fokán a saját nyelvén művelődhessék, úgy az állami, alapítványi és községi, mint a felekezeti tanintézetekben.

2. A vallásszabadság és a felekezeti egyenjogúság megvalósítása céljából biztosítsassék és tartassék tiszteletben úgy egyházi és iskolai, mint alapítványi és belső ügykezelési téren a görögkeleti román egyház autonómiája, és létesítsassék a görög-katolikus román egyház autonómiája. Hajtassék végre az 1848. évi XX. t.-cikk. Bocsásson az állam mindkét román egyház rendelkezésére a többi egyházaknak nyújtott összegekkel arányban álló segílyt úgy egyházi, mint iskolai célokra.

A hajdúdorogi egyházmegyéhez csatolt román községek csatoltassanak vissza a gyulafehérvár-fogarasi görög-katolikus román egyháztartományhoz.

Mindezen kérdések közelebbi meghatározása az illetékes egyházfőkkel létesítendő megállapodás alapján fog történni.

3. Biztosítsassék a sajtószabadság és szüntessék be a román sajtótermékeknek politikai okokból való üldözése.

4. A román nép faji sajátosságainak és etnikai jellegzetességeinek fenntartása és fejlesztése, valamint társadalmi fejlődésének lehetővé tétele céljából ismertessék el a szabad egyesületi és gyülekezési jog.

5. Ismertessék el a román nemzeti párt szervezkedési és ténykedési szabadsága, és szüntessenek be azon közigazgatási intézkedések, melyek ezen pártszervezkedési és ténykedési szabadságot gátolni törekednek.

6. A románok által tömegesen lakott vidékeken a román nép román nyelven közigazgattassék, és vezettessék be azon vidékeken intézményesen a román nyelv a közigazgatási életbe.

7. Ott, ahol a románok tömegesen laknak, a járásbírósnál és törvényszékeknél vitessék be intézményileg a román nyelv használata, fogadtassanak el a román beadványok és okmányok, a tárgyalási jegyzőkönyvek román felekkel románul vétessenek föl, és a bírói határozatok ezen nyelven adassanak ki. A felső bíróságok kiadványai hiteles román fordításban adassanak ki.

8. Az állam részesítse az egyes román vidékeket abban a gazdasági támogatásban, amelyben a többi vidékeket részesíti, és nyújtson az összes román intézményeknek aránylagosan oly anyagi segílyt, mint amilyent a nem román intézményeknek is nyújt. Létesítsen a románok által tömegesen lakott vidékeken román tannyelvű gazdasági, ipari és kereskedelmi tanintézeteket, és támogassa jóakaratólag a hasonló természetű román intézményeket, valamint a különféle gazdasági törekvéseket.

9. Az állam szüntesse be a románok ellen irányuló telepítetési akciót, és a tancélokra vagy mintagazdaságok létesítésére nem szükséges állami birtokokat adja el szukcesszíve az azon vidéken lakó földműves népek. Az állami erdők kezelése nemcsak gazdasági, hanem szociális szempontok által is vezettessék. Állami beruházások és intézmények megfelelően létesítsenek a ro-

mánok által lakott vidékeken is, és egyáltalában vétessenek hathatós figyelembe ennek gazdasági érdekei.

10. A románoknak az állam közigazgatási és igazságszolgáltatási tevékenységében való részvétele céljából, valamint azon elv lehető érvényre juttatása céljából, hogy a román nép saját fiai által közigazgattassék, intézményileg biztosíttassék az, hogy úgy a közigazgatás, mint az igazságszolgáltatás terén, valamint a többi állami funkciókban a románok által tömegesen lakott vidékeken románok fognak alkalmaztatni, és ezek hiányában csak olyanok, akik hitelesen, esetleg egy e célból kiküldött bizottság előtt bizonyíthatni fogják, hogy a román nyelvet szóval és írásban bírják. (*Mozgás a baloldalon. Halljuk! Halljuk! balfelől.*)

11. Biztosíttassék állandó módon a román nemzetnek politikai érvényesülése és befolyása. Ezen célt szem előtt tartva létesíttessék a választójogi reform is.

A román nemzeti párt az általános, egyenlő, titkos és községenként gyakorlandó választói jog alapján áll. Amennyiben azonban a jelenlegi politikai helyzetben ez most keresztül nem vihető, létesíttessék egy oly választójogi reform, mely a választói jogosultság, választói eljárás, kerületek beosztása és a választások fölötti bíráskodás tekintetében oly intézkedéseket tartalmaz, melyek kellőképpen és állandóan biztosítsák azt, hogy Magyarország képviselőházába küldendő képviselők egy hatodrésze románok lesznek”. (*Mozgás a baloldalon.*)

T. képviselőház! Ezen elvi álláspontunkat részletesen megindokoltuk, gyakorlati és konkrét példákkal igyekeztünk megvilágítani, és mindent megtettünk arra nézve, hogy a t. miniszterelnök úr és a mi álláspontunk közt levő differenciákat elenyészesszük; sajnos azonban, ez nem sikerült. Aki összehasonlítja ezen pontozatainkat a miniszterelnök úrnak azon kijelentéseivel, amiket itt a házban tett, könnyen meggyőződhetik arról, hogy megállapodás ebben a tekintetben köztünk és a t. miniszterelnök úr közt nem jött létre, és ha a t. miniszterelnök úr tett is olyan kijelentéseket, amelyek az országban lakó nem magyar ajkú népek kulturális és gazdasági érdekeinek előmozdítására vonatkoznak, mi azt mindenesetre köszönettel és örömmel vesszük tudomásul, annál is inkább, mert ez megnyugtatólag hat nemcsak a mi népünkre, nemcsak a románokra, hanem az országban lakó összes nemzetiségekre, mert mindig azon elvi állásponton állottunk, hogy a jogegyenlőség alapján az összes nemzetiségek egyforma bánásmódban részesüljenek. Az ellentét, mely a mi álláspontunk és a t. miniszterelnök úr álláspontja közt fennáll, megmagyarázza azon prezumpciót, melyet ezen kérdésben a román nemzeti párt bizottsága múlt hó 17-én megtartott gyűlésén hozott és elfogadott, és miután azt óhajtanám, hogy a t. ház megismerje ezen nyilatkozatot, úgy amint az tételt, leszek bátor ezen egyhangúlag hozott határozatot felolvasni (*olvassa*):

„A magyarországi és erdélyi nemzeti párt központi végrehajtó bizottsága Budapesten 1914. február 17-én tartott gyűlésében meghallgatván és tudomásul vevén megbízottainak a Tisza István gróf miniszterelnök úr ö nagyméltósága (*Mozgás balfelől. Halljuk! Halljuk! jobbfelől. Felkiáltások a jobboldalon: Hangosakban! Elnök csenget.*) kezdeményezésére a román nép és az államélet tényezői között való normális viszonyok létesítése céljából bevezetett eszmecserek folyamára és eredményére vonatkozó jelentését, teljes egyetértésben és egyhangúlag a következő határozatot hozta: A román nemzeti párt alkotmányos szellemben, törvényes eszközökkel a román nép nemzeti létének a magyar állam keretei között leendő biztosításáért politikai, kulturális és gazdasági szabad érvényesüléséért és fejlődéséért küzdve a magyar és a román nemzet között fennálló érdekközösség teljes tudatában s tekintettel a román népnek az osztrák-magyar birodalom helyzetére való sajátos fontosságára már megalakulása óta át volt hatva azon meggyőződéstől, hogy mihelyt programatikus céljainak igazsága és hazafias volta nyilvánvalóvá fog válni, az állami élet vezető tényezőjének közreműködésével meg fog szűnhetni a Szent István koronája alá tartozó országokban lakó román nép nemzeti létének életfeltételei és a magyar államban az 1867-ik évben inaugurált alkotmányos korszak óta gyakorolt kormányzati politika közötti ellentét.

Ennek következtében a román nemzeti párt központi végrehajtó bizottsága érthető megelégedéssel fogadta a miniszterelnök úr ö nagyméltóságának arra vonatkozó kezdeményezését, hogy közös egyetértéssel létesíttessék egy olyan megoldás, mely alkalmas volna arra, hogy a magyar állam kormányzati politikáját a román népnek nemzeti, politikai, kulturális és anyagi érdekeivel teljes összhangba hozza, aminek következtében megszüntetnek a románoknak közállapotainkkal és különösen az országos kormányzatnak velünk szemben követett politikájával való mély elégedetlensége.

A román nemzeti párt központi végrehajtó bizottsága megbízottainak jelentése s az előterjesztett összes adatok alapján teljesen méltányolva ö nagyméltóságának, gróf Tisza István magyar kir. miniszterelnök úrnak a hosszadalmas és fárasztó eszmecserek folytán tanúsított hazafias készségét, megállapítja, hogy megbízottai a román nép nemzeti politikai, kulturális és gazdasági

érdekei és a magyar állam kormányzati politikája közötti tartós, a haza belső konszolidációjának tekintetét által is parancsolólag megkívánt összhang létesítése céljából a közöttünk és a miniszterelnök úr között lefolyt megbeszélések folyamán áthatva a helyzet történelmi fontosságától a román nép jogos kívánságainak keretei között tett javaslataikkal a jó egyetértésre és békés közreműködésre és ennek hathatós létesítésére módot nyújtottak.

Ugyanakkor azonban az országos román nemzeti párt központi végrehajtó bizottsága mély sajnálattal kénytelen konstatálni, hogy a miniszterelnök úr ő nagyméltósága által javasolt végleges megoldás nemcsak tárgyi tartalmánál fogva, de azon következményekre való tekintettel is, amelyek mint a végrehajtás feltételei lettek felállítva, alkalmatlanok arra, hogy a magyar állam kormányzati politikája és a románok közötti ellentét akár csak rövid időre is elháríttassék.

Habár a miniszterelnök úr ő nagyméltósága rámutatott azon érzékenységre, amely a magyar és a román nemzet között tényleg fennforog, és habár elismerte a román népnek természetes jogát arra, hogy külön politikai pártot alkotasson, nemkülönben indíttatva érezte magát hangsúlyozni, hogy a magyarországi román népnek helyzetével való megbékülése a magyar nemzetnek is jól felfogott érdekében áll, késznek nyilatkozván egyúttal ezen megbékülés létesülésére azon passzusok orvoslásában, amelyeket jogosultaknak találna, közreműködni: mindazonáltal a román nemzeti párt központi végrehajtó bizottsága hazafias kötelességében állónak tartván minden alkalommal kívánságainak, aggályainak, avagy tiltakozásainak kifejezést adni, kényszerítve érzi magát ez alkalommal megállapítani, hogy a miniszterelnök úr ő nagyméltósága nemcsak hogy nem járult hozzá Magyarország kormányzati politikája és az ezen országban lakó román nép létérdekei között fennálló ellentét kiküszöbölésére szükséges nélkülözhetetlen előfeltételek létesítéséhez, s nemcsak hogy e tekintetben nem talált egy, a román nép történelmi fejlődésének, számbeli és kulturális jelentőségének megfelelő megoldást, de sőt szükségesnek vélte kijelenteni, hogy nem hajlandó megadni a román nép számára még azon minimális jogokat sem, amelyek az 1868. évi XLIV., Magyarország nemzetiségeinek egyenjogúságáról szóló, hatályban levő, Ő felsége által szentesített és alkotmányunk integráns részét képező alaptörvényben foglaltatnak, megállapítható lévén egyúttal az is, hogy az új választói törvény a román nép politikai befolyásának az ország törvényhozásában való érvényesítése céljából, a román többségi választókerületek számának redukálása következtében az eddigieknél szűkebb kereteket fog nyújtani.

Ilyen körülmények között azon fájdalmas tények megállapítása mellett, hogy az 1867 óta inaugurált alkotmányos korszakban a román nép által szenvedett sérelmek az utóbbi időkben sem szűntek meg, de sőt politikai helyzete az új választói törvény, a választókerületek beosztása, a sajtótörvény és a nyilvános gyűlésekre vonatkozó miniszteri rendelet által majdnem elviselhetetlen mértékben rosszabbodott, a román nemzeti párt központi végrehajtó bizottsága mélyen átértézt hazaszeretettel és a magas trón iránti tántoríthatatlan hűséggel, késznek nyilatkozván a nemzeti békének a jövőben is bármikor a jog és igazság, a kölcsönös bizalom és kölcsönös jogtisztetel alapján való létesítésére készséggel közreműködni, azon óhajának kifejezése mellett, hogy Ő felségének kormánya népünkkel szemben jóakarólag gyakorlandó, törvényszerű kormányzati tevékenységgel teremtsen meg az ilyen béke létesítéséhez szükséges lelki hangulatot: kénytelen kijelenteni, hogy az állam területi integritásának és politikai szuverenitásának tiszteletben tartása mellett az adott helyzetben kényszerítve érzi magát továbbra is alkotmányos szellemben, törvényes eszközökkel a román nép által szenvedett sérelmek megszüntetése és azon jogok megszerzése és biztosítása céljából küzdeni, amelyek nemzeti létének, politikai érvényesülésének, kulturális és anyagi érdekeinek szempontjából nélkülözhetetlenül szükségesek.”

Ugyanezt a nyilatkozatot „a nemzeti komité határozata”-ként a nemzetiségi sajtó is közli a *Gazeta Transilvaniei* 1914. febr. 21-i 30. számában, a következő egymondatos záradékkal: „A román nemzeti párt központi bizottságának szilárd meggyőződése, hogy ebben a hazafias törekvésben az egész román nemzet egységes lesz.” – Nem elegendő csak kulturális és gazdasági ígéreteket tenni, „amíg politikai intézményekkel nincs biztosítva a nemzetiségek politikai érvényesülése”. Ennek előfeltétele a politikai garanciák biztosítása. Ez az egyetlen járható út, hiszen mindenféle asszimilációs törekvés, nyelvi egység utópia, amely nemcsak a nem magyar ajkú népek, de a magyar nép létérdeke ellen is van. – Ezután benyújtja a Jakabffy-féle határozati javaslattal szemben a nemzetiségi párt határozati javaslatát.

...Ez így hangzik (*olvassa*):

„Határozati javaslat. Miután az utolsó négy évtizedben folytatott kormányrendszer azon végzetes felfogása, hogy Magyarország csak úgy állhat fenn, ha annak összes népfajai a magyar fajba olvasztva egy, nyelvben és fajérzetben egységes, tömör nemzetet képeznek, merő ellentétben áll azon Magyarország ezredéves történetével, melyet már alapítója és első királya, Szent István polyglott országnak ismert, és mint ilyen, ezen évezred minden kül- és belviharainak állott

ellent, ezzel oly kétségtelen bizonyítékát adván, hogy valóban nem szorult semminemű mesterséges létgaranciákra és még kevésbé éppen oly céllal szembe fordított garanciára, mint a mesterséges fajösszeállítás kísérlete, melynek csak egy eredménye van, tudniillik azon mély meghasonlás, mely Szent István koronájának népeit máris két ellenséges táborba osztja: utasítatik a kormány, hogy éppen az ország belső konszolidációja érdekében nyíltan és minden utógondolat nélkül oly állampolitikát inauguráljon, mely az ország politikai államegységének követelményeit és népeinek nemzeti létének feltételeit egymással teljes összhangba tudja hozni.”

Kérem határozati javaslatom elfogadását.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. képviselőház! Nincs szándékomban a vita jelenlegi stádiumában a napirenden lévő kérdés meritumával foglalkozni – fenntartom magamnak a jogot, hogy e tekintetben a vita későbbi folyamán szólaljak fel –, de azt hiszem, kötelességemet teljesítem, ha bizonyos felvilágosításokkal egészítem ki az előttem felszólalt t. képviselő úr előadását.

Indít engem kizárólag az a törekvés, hogy ez az ügy minden részletében teljesen és világosan álljon a t. ház és a közvélemény előtt. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Ha nem csalódom, múltkori válaszomban már említettem, hogy minden egyes találkozásunk és megbeszélésünk alkalmával – nem minden egyes napon, de minden találkozás alkalmával, midőn végigbeszéltük a kérdéseket – én e beszélgetések végeztével a magam álláspontját reaszumálva írásban adtam elő az illető uraknak, hogy mindenféle félreértésnek elejét vegyem.

Szolgálatot vélek tenni az ügy tisztázásának és helyes megítélésének, ha bátor leszek most felolvasni azt a választ, amelyet a múlt év április havában adtam erre az írott pro-memoriára, amelyet a képviselő urak nekem átnyújtottak, s amelyet a t. képviselő úr az előbb felolvasni szíves volt. Az akkori beszélgetések reaszumálása gyanánt én a magam álláspontját – méltóztatik talán emlékezni, hogy akkor nem voltam még felelős állásban, hanem csak a magam egyéni álláspontját képviselhettem – a következőkben foglaltam írásba (*olvassa*):

„ad 1. A törvény teljes szabadságot biztosít a románoknak a román tannyelvű nép- és középiskolák állítására, s az állam őket ezen joguk gyakorlásában tetemes anyagi áldozattal (tanítói és tanári fizetéskiegészítés) támogatja.”

Az egyetemi oktatásnak azonban államinak és egységesnek kell lennie, és annak, mint általában az állami oktatásnak, tanyelve csak magyar lehet. Azt azonban a teljes jó viszony helyreállításával készséggel koncedálnám, hogy úgy az egyetemeken, mint a magyar tannyelvű középiskolákban a hazában beszélt nem-magyar nyelvek az eddiginél intenzívebben taníttassanak, és a magyar tannyelvű iskolákat látogató nem-magyar anyanyelvű gyermekek saját lelkészeiktől vagy hitoktatóiktól anyanyelvükön részesüljenek vallásos oktatásban.

ad 2. A görög-keleti román egyháznak törvényadta autonómiáját mindenki tiszteletben kívánja tartani, és ha egyes konkrét sérelmek merültek volna fel, azoknak törvény, igazság és jóakarát alapján való orvoslása nem ütközik nehézségbe. Ezek esetről-esetre megvizsgálendő konkrét adminisztratív ügyek. Állami szempontból annak sem volna akadály, hogy a római katolikus autonómiával egyidejűleg a görög-katolikus román egyház külön autonóm szervezettel ruháztassék fel. Az 1848:XX. t.-cikk nem valamely egységes kulcs, hanem az igazolandó szükségletek mérve szerint rendeli el az egyházak segélyezését. Ezen az alapon történik a törvény fokozatos végrehajtása minden vallásfelekezetre vonatkozólag, és emeltetik lépésről lépésre a görög-keleti román egyház államsegélye is. A továbbhaladást ezen a téren melegen óhajtom, így pl. legközelebről a kisebb képesítésű lelkészek korpótlékának ügyében is, annak mérve azonban kétségtelenül függ a kölcsönös jó hangulat és bizalom mértékétől is.

A hajdúdorogi egyházmegye felállítása tisztán defenzív célból történt. Román egyházközségek megmagyarosítását senki sem vette célba, és ha netán román egyházközségek is csatoltak volna e püspökséghez, azok visszacsatolása ellen nem tehető kifogás. (*Mozgás balfelől.*) Ez a kérdés azonban minden egyes esetben gondos vizsgálat alapján döntendő el, s az összes idevágó körülmények objektív mérlegelése alapján kell a vegyes jellegű egyházközségek hovatartozandóságát megállapítani. Ennek mellőzhetetlen előfeltétele a most folyó izgatás abban hagyása, mert az ezáltal befolyásolt lakosság nyilatkozatai nem vehetők tekintetbe. (*Helyeslés a jobboldalon.*) Természetes, hogy mindezeket a kérdéseket az illetékes egyházfőkkel folytatandó tárgyalás rendjén kell elintézni.

ad 3. Magyarországon a sajtó terén majdnem korlátlan szabadság uralkodik. Amint a jó viszony helyreáll, s a román sajtó felhagy az állam egysége és a nemzetiségi béke elleni izgatásokkal, természetszerűleg szűnik meg minden sajtópör.

ad 4. és 5. Az egyesületi és gyülekezési jognak szabadelvű, törvényes rendezését mindnyájan kívánjuk. Nézetem szerint sem e törvényben, sem annak meghozataláig adminisztratív úton nem

helyes az országnak valamely nem magyar népfajhoz tartozó polgárait abban korlátozni, hogy nem törvény- vagy államellenes célokra nemzetiségi alapon tömörüljenek.

Áll ez a politikai pártok alakítására is. Erős meggyőződéseim szerint külön román párt fenntartása a fennálló politikai ellentétek megszűnte után nemcsak felesleges, de mint ilyen bizalmatlanságot keltő és éppen ezért a kölcsönös jó viszony ápolása és a románok érdekeinek hatékony megóvása szempontjából káros, sőt veszedelmes. Ez azonban célszerűségi kérdés, amelyet maguknak a románoknak kell eldönteniök; azt a jogukat, hogy külön pártban szervezkedjenek, ha akarnak, nézetem szerint el kell ismerni. (*Igaz! a középén.*)

ad 6. és 7. A közigazgatás és jogszolgáltatás terén nem lehet azon a kereten túlmenni, amelyet a törvény ma is biztosít. E szerint az összes kir. bíróságok nyelve a magyar, és a közigazgatás nyelvét illetőleg is csak a jegyzőkönyvi és felszólalási nyelvre vonatkozó rendelkezések biztosítanak tért a nem magyar nyelveknek is.

A közigazgatás nyelvének magyarságát nemcsak az állam egységes jellege, de a modern közigazgatás szakszerű szempontjai is megkívánják.

Viszont úgy a jó közigazgatás szempontjából, mint a nem magyar ajkú nép érdekében helyes és kívánatos, hogy a néppel érintkezésben álló hatósági közegek az illető vidéken beszélt nyelveknek legalább egyikét bírják, s hogy a magyarul nem tudó feleknek kézbesített hivatalos irat azoknak anyanyelvükön megmagyaroztassék, amint azt pl. a bűnvádi perrendtartás erre az ügykörre nézve el is rendeli.

Ezenkívül aggodalom nélkül életbeléptethető volna minden olyan rendelkezés, amely egyes részletkérdéseket, pl. beadványokhoz mellékelt okiratok elfogadását illetőleg a közönséget felesleges zaklatástól kímélné meg.

ad 8. Az állam minden vidéket egyenlő gazdasági támogatásban kíván részesíteni, s amennyiben a románok magatartása bizalmatlanságra nem ad okot, bizonyára készséggel fogja támogatni a románok gazdasági, ipari, kereskedelmi tanintézetait és gazdasági törekvéseit is.

ad 9. Az eddig magyar kézen állott földbirtok rohamosan megy át román kézre. Ha tehát a magyar telepítési akció odatörekszik, hogy a magyarok által eladóvá tett birtoknak legalább egy része magyar vevő kezére jusson, ezzel nem magyarosít, nem szorítja vissza a románokat, ellenkezőleg, a különböző népfajok közötti egyensúly nagy érdekét szolgálja. Ebben senki sem láthat sérelmet vagy támadást.

Agresszív telepítés az volna, amely románoktól venné meg a földet, hogy azt magyar kézre juttassa; ez nem történik, s bizonyára nem fog eszentül sem történni.

Az erdők kezelése minden nemzetiségi tekintet nélkül az egész országban egyenlő elvek szerint történik. Óhajtandó, hogy az erdészeti szempontok az ott lakó kisbirtokosok érdekeivel mindenütt helyes összhangba hozassanak.

Az állami beruházások létesítésére s a románok-lakta vidékek gazdasági érdekeinek hatékony gondozására irányuló kívánság a politikai bizalmatlanság okainak megszüntével bizonyára teljes mértékben érvényesülni fog.

ad 10. Hivatalok betöltésénél nem tehetünk különbséget magyarok és nem magyarok között. Óhajtandó azonban, hogy: a) a román értelmiség számának és súlyának megfelelő arányban vegyen részt a közhivatalok viselésében és b) a néppel érintkező tisztviselők annak nyelvét tudják, s így a nép közvetlenül tolmács nélkül érintkezhessek a maga tisztviselőjével. (*Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén.*)

Ezen, a román nép érdekében is nagy horderejű két cél elérésére mindenekelőtt az szükséges, hogy szűnjék meg a román intelligencia nagyrészének mai ellenséges vagy legalábbis idegenkedő, bizalmatlankodó magatartása, s a kormány és a magyarság ne ellenséget vagy legalábbis ellenfélt lásson bennök. Ennek megszüntével bekövetkezik a románságnak a közhivatalokban való intenzívebb érvényesülése; a közigazgatásnak küszöbön álló államosítása, valamint a nem magyar nyelveknek a magyar középiskolákban való tanítása pedig elhárítaná az útból az utolsó akadályokat is.

ad 11. A választási reform nemzetiségi különbség nélkül egyenlő elbánásban részesíti az ország minden polgárát, és biztosítja, hogy a románok a reális erőviszonyoknak megfelelő arányban kapnak szavazatjogot. A gazdasági és főleg a kulturális erőviszonyokban rejlő különbségnél fogva ez az arány a népszám szerinti aránytól ma még meglehetősen távol áll, de automatikusan javulni fog aszerint, amint a románság zöme is megközelítendő a közművelődés átlagos fokát. Már most is – kivált Erdélyben – ugrásszerű lépést tesz a románság a politikai érvényesülés felé, és teteemes számú területben a választók túlnyomó többségét fogja alkotni.

Itt mindenekelőtt megjegyzem, hogy ezen utolsó pontban bizonyos tévedésben voltam még akkor. Akkor ugyanis – ez áprilisban volt – nem lehetett még kellőleg áttekinteni a választójogi

törvénynek ebben a tekintetben való kihatását és eredményeit, amelyek – amint most mindnyájan tudjuk, és amint ősszel már módomban volt figyelmeztetni rá az illető urakat – tényleg a románság momentán érvényesülését még sokkal erősebben korlátozzák, mint ahogy tavaly gondoltam, úgyhogy ugrásszerű előtérbe lépéséről a románságnak, és éppen különösen Erdélyben, nem lehet szó.

Egyebekben, ha méltóztattak összehasonlítani ezt az áprilisban, a tanácskozások küszöbén készített feljegyzésemet azzal az utolsó feljegyzéssel, amelyet az interpellációra adott válaszómban a múltkor felolvasni bátorkodtam, azt hiszem, méltóztattak két dolgot konstatálni. (*Halljuk! Halljuk!*) Az egyik az, hogy már akkor a főbb elvi szempontokat precízen megállapítottam és körvonalaztam, amelyek körül forgott az eszmecsere, és hogy az első és az utolsó felvonás között lényegbevágó eltérés nincs, eltekintve egyes részletezésektől, egyes konkretizálásoktól. A második az, hogy azok az urak, akik a román nemzetiségi párt megbízásából velem az eszmecsereket folytatták, már 1913 tavaszán tisztában voltak azzal, hogy minő keretekben mozog az én felfogásom, hogy mi az, amit tőlem várhatnak. És hogy ennek dacára azzal a beható alaposággal folytatták velem a megegyezés keresését, ez mindenesetre az ő álláspontjuknak is mérséklésére mutat, mit lehetetlen bizonyos örömmel és meglepéssel nem konstatálni. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*)

Én mélyen sajnálom, hogy nem mentek tovább az urak; én mélyen sajnálom, hogy nem sikerült teljesen eliminálni közöttünk azokat a mélyreható különbségeket, amelyek részben ma is fennállnak, de hogy ezek a különbségek kevesbedtek, hogy közeledés állott be, hogy a román nemzetiségi irányzat mérsékelte a maga álláspontját, hogy ma már nem olyan reménytelen az a kérdés, hogy miként fogjuk összeegyeztetni a magyar nemzeti politika exigenciáival az ő óhajait és törekvéseiket; ezt, azt hiszem, meglepéssel vehetjük. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Ha már felszólaltam, méltóztassanak nekem megengedni, hogy erre nézve is még néhány szót mondhassak. (*Halljuk! Halljuk!*) Azt mondta a t. képviselő úr, hogy ha elismerjük az érdekközösséget, vonjuk is le ennek a konzekvenciáit. Azt gondolom, hogy azon igyekszünk becsületesen, hogy a konzekvenciákat levonjuk. Kérdés az, hogy ki mit von le mint konzekvenciát, és miben rejlenek ezek a konzekvenciák? A t. képviselő úr tiltakozik az ellen, hogy akár szép, akár kevésbé szép eszközökkel beolvasszunk akarjuk őket egy nyelvi egységbe, egy nyelvi és faji érzelembe. Azt gondolom, hogy ezt senki sem akarja. (*Élénk felkiáltások a ház minden oldalán: Senki sem akarja!*)

Nagyon örülök, hogy konstatálhatom, hogy pártkülönbség nélkül ezt senki sem akarja. De már, bocsánatot kérek, e közt a felfogás közt és a polyglott magyar állam közt van még egy középút: a politikailag egységes magyar nemzet. Ez az álláspont az, amelyen találkozunk kell, mert ezen az állásponton megtalálhatják a képviselő urak a gazdasági, kulturális, nyelvi és etnografikus fejlődésnek azokat a szükségleteit, amelyeket joggal kívánnak a maguk részére. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Azt mondta a képviselő úr, hogy a gazdasági és kulturális érdekgondozás maga nem elég, hanem politikai érvényesülés kell, és a politikai érvényesülésnek garanciáit kell megkeresni. Hát miben keressük a politikai érvényesülést? Azt hiszem, ezt nem kereshetjük másban, mint abban a teljes egyenjogúságban, amely e haza minden polgárát nyelvi, faji, származási különbség nélkül egyenlő jogokkal ruházza fel. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) És miben keressük annak garanciáit? Semmi másban – és egész hiábavaló volna is másban keresni –, mint abban, hogy harmóniába hozzák a maguk jogos óhajait a politikailag egységes magyar nemzet és a politikailag egységes magyar nemzet által alkotott magyar állam életfeltételeivel. (*Élénk helyeslés és taps a jobboldalon.*)

Ezen a téren kell hogy találkozzunk. Ezen a téren fogunk találkozni. Ezen a téren várjuk a képviselő uraktól, hogy ne habozzanak, mégpedig saját népük érdekében ne habozzanak, a minket még elválasztó árok átlépésével, annak az egy lépésnek a megtételével. (*Hosszan tartó élénk éljenzés és taps a jobboldalon.*)

C

1914 márc. 11

Gr. Bethlen István alkotmánypárti (Andrássy-csoport) képviselő beszéde a román paktum-tárgyalásokkal kapcsolatban adott miniszterelnöki válasziról folyó vitában

Képv. Napló, 1910–15, XXII. 472–75., 482–490. l.

T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Bár azon párt megbízásából jelentkeztem szólásra, amelyhez tartozni szerencsém van, azt hiszem, leghelyesebben akkor járok el, ha a mai napon lehetőleg tartózkodom a pártpolitikától (*Helyeslés a jobb- és a baloldalon.*), mert a napirenden lévő tárgyat sokkal nagyobb jelentőségűnek, sokkal fontosabbnak tartom, semhogy erre ne törekedjem. (*Helyeslés jobbfelől.*) De éppen ezért csak mély szomorúsággal és hazafias aggodalommal konstatálhatom azt, hogy 50 év parlamenti történetében ez az első eset, hogy a magyar pártok a nemzetiségi kérdésben nem értenek egyet, hogy a magyar pártoknak felfogása a nemzetiségi kérdésben nem kongruens, és hogy most már a felfogásoknak az a szétszakadása, amely annyi politikai kérdésre kiterjed, ebben a kérdésben is érvényesül.

Felszólalásomnak hivatását és feladatát tehát abban látom, hogy újból kellő világításba, kellő fénybe helyezzem azt a politikát, kellő világításba helyezzem nemzetiségi politikánk eddigi alapjait és fundamentumait, azokat az alapokat, amelyek úgyszólván 50 éven keresztül dogmáját, tradícióját és kátéját képezték a magyar nemzetiségi politikának, amely fundamentumoktól 50 éven keresztül egyetlenegy jelentősebb államférfia sem tért el a magyar közéletnek, s amely fundamentumoktól első ízben önök akarnak most a túloldalon eltérni. (*Igaz! Úgy van! baloldalon.*) Ezzel a jelenséggel szemben kötelességemnek tartom figyelmeztetni önöket, hogy a felelősség ezért kizárólag a túloldalt fogja terhelni. (*Felkiáltások jobbfelől: Viseljük! Zaj a baloldalon.*) Bocsánatot kérek, az eddigi nemzetiségi politika tradícióinak megfelelő, úgyszólván a legitim alapon mi állunk, és önöknek kötelessége a bizonyítás, hogyha ezen alapoktól eltérni akarnak. (*Igaz! Úgy van! baloldalon.*)

Én mindenekelőtt a figyelmükbe ajánlom egy meghalt nagyírnevű magyar államférfinak egynéhány mondását, aki a választóihoz intézett beszédében rövid szavakkal kifejtette a nemzetiségi politikára vonatkozó nézeteit, azokat a nézeteket, amelyeket önök is a mai napig magukénak vallottak, egy olyan államférfiúnak nézeteit, aki önök előtt is bizonyára tekintélyszámba megy. Ez az államférfi: Tisza Kálmán...

Tisza Kálmán 1894. évi, a nagyváradi választókhoz intézett beszédéből vett idézetekkel igyekszik bizonygatni, hogy mindenféle külön kormányzati tárgyalás a nemzetiségekkel helytelen. Tisza Kálmánnak, a szlovák gimnáziumok és a Matica slovenská bezárójának, a Miletic-féle „konstrukciós pör” értelmi szerzőjének, a Grünwald-féle sovinszta nemzetiségi politika legalizálójának szavaival: „külön ígéretekkel csábítani, csalogatni: ez a magyar államnak önmegalázása volna nemcsak a románokkal, de mindenivel szemben is.” – Megelégedését fejezi ki, hogy Tisza febr. 20-i beszédében kénytelen volt beismerni a tárgyalások sikertelenségét, „őszintén megvallom, e sikertelenséget – jelentette ki ekkor gr. Bethlen István mint az Andrássy-féle alkotmánypárt hangadója – a mai viszonyok közt aránylag talán a legjobb megoldásnak tartom, a legjobb megoldásnak azért, mert azokat [é. Tisza István román nemzetiségi tárgyalásait] célra nem vezetőknek, elhibázottaknak tartom.” Bethlen szerint „e tárgyalásoknak nyomán az ország keleti felében a nemzetiségi ellentétek csak erősödni, csak gyarapodni fognak.” Csatlakozik Apponyinak a Tisza-féle román paktum-tárgyalások ügyében kifejtett álláspontjához. Tiszának a magyar-román érdekközösségről kifejtett elképzelését az egész magyarságra nézve veszélyesnek tartja, mert – szerinte – a két nép ellentétei „nem félreértésen, hanem az érzések, a vágyak, az ideálok ellentétességén alapulnak”. – Súlyos hibának mondja, hogy Tisza politikai garanciák nélkül ment bele a tárgyalásokba, s „az általa elkövetett politikai hibát most tetézni akarja azzal, hogy ellenérték nélkül is hajlandó megadni az engedmények nagy részét”. – Tisza a román paktum-tárgyalásokkal, azzal, hogy az erdélyi magyarság megkérdezése nélkül bocsátkozott a megbeszélésekbe, és elismerte a „román nemzetiségi párt”-ot, Bethlen fikciója szerint „megsértette az erdélyi magyarság jogosult érzelmeit”. – A továbbiakban – figyelembe sem véve a román nemzeti komité által bejelentett kívánalmakat – élesen támadja Tisza fejtegetését a komité pontjaival kapcsolatban, bejelentve, hogy egyedül a gazdasági kérdésekben hajlandó bizonyos mértékig közeledni a miniszterelnök felfogásához. Véleménye szerint Tisza „a védelem szempontjait hangoztatva” az egész telepítési politikáról lemond, jöllehet a kormány földművelésügyi minisztere (Ghillány) „is kifejezést adott azon szándékának, hogy a telepítést ezentúl is folytatni fogja”. – Beszéde további részében éles földbirtokpolitikai érveléssel (a kolozsvári „birtokpolitikai konferencia” számításával) részletezi, hogy „az utolsó 10 évben körülbelül 70 millió [korona] értékű birtok került eladásra magyar

kézből [Erdélyben], az utolsó öt évben pedig évenként átlag 10 millió korona értékű”. – A kulturális kérdésekről szólva különösen sérelmesnek tartja, hogy Tisza az 1907. évi Apponyi-féle népiskolai törvény intencióinak „helytelen magyarázattal” folyó kiforgatására törekszik. Azt a körülményt, hogy Tisza a saját felfogásával is ellentétben álló kulturális engedményekre is képes, mi sem bizonyítja jobban, mint a román középiskolákkal kapcsolatosan kilátásba helyezett állítólagos engedményei. Végül azzal az érveléssel, hogy a nemzetiségi törvényt azért nem hajlandó végrehajtani, „mert csalódtunk azokban az előfeltételekben, melyek között a nemzetiségi törvény meghozatott”, a legsúlyosabb bírálatot mondotta ki saját eljárása felett, mert elismerte, hogy egy békülési kísérlet már csődöt mondott, s ennek ellenére becsapta magát az újabb kezdeményezéssel, amit „magyar kifejezéssel” *balekség*-nek tart. Egyébként sem osztja Tisza „azon nézetét, hogy a nemzetiségi törvény nem volna végrehajtható”, és súlyos politikai hibának tartja, hogy miniszterelnöki székéből valaki kijelentse, hogy „a magyar Corpus Jurisban vannak a király által szentesített törvények, amelyeket a kormányzat végrehajtani nem akar és nem fog.” – A miniszterelnök válaszáat nem veszi tudomásul.

D

1914 márc. 11

Juriga Nándor szlovák nemzetiségi képviselő felszólalása a román paktum-tárgyalásokkal kapcsolatban adott miniszterelnöki válaszáról folyó vitában

Képv. Napló, 1910–15, XXII. 490–502. 1.

Beszéde bevezető részében idézi az 1870. évi – gyakorlati egymásközi elfogadásáig el nem jutott – függetlenségi-nemzetiségi Alaptörvény-javaslat első szakaszát, mely szerint „Magyarországon a következő történeti és meghonosított nemzetek léteznek: magyarok, románok, szerbek, tótok és ruthének. Mind e népfaj egyenlő a törvény előtt; ezen alaptörvény szabályozza a nemzetiségek és nyelvek politikai egyenlőségét a királyság területi épségének és politikai egységének sértetlen fenntartása mellett.” „Ezek után megállapíthatom – mondotta –, hogy a nemzet és a nemzetiség nem két külön dolog, mint a mai praxisban használják, hogy csak a magyar nemzet, és a többi nem nemzet...” – A „nemzetiség” fogalmának részletes fejtegetése után az 1868. évi nemzetiségi törvénybe foglalt meghatározással, a „magyar politikai nemzet” fogalmával foglalkozik. „Mi volna a politikai magyar nemzetnek a hivatása? Elsősorban, azt hiszem, hogy a magyar nemzetnek, mint minden önálló egyéniségnek önálló, sajátos élethivatása van...” Ezután a Tisza-féle román paktum-tárgyalások jelentőségét méltatta:

...Ha sok kérdésben nem is érzek úgy, mint a miniszterelnök úr, és nem is egyforma a meggyőződésünk, de bizonyos, hogy az új kort, a jobbágynépek felszabadítását az ő lépése kezdeményezi.

Kún Béla: A választójogi demokrácia! (Zaj. Elnök csenget.)

Juriga Nándor: Az ő lépése az első, amely az új kort jelenti Magyarországon a nemzetiségi kérdés terén, és e tekintetben nem szorul ő az én elismerésemre, nem is szorul senki elismerésére...

Kijelenti, hogy magyar részről is elismeréssel lehetnek Tisza akciója iránt, hiszen aki a nemzetiségi kérdést megoldja, „és békét, közeledést teremt, a magyar nemzetet is megszabadította egy nagy lidércnyomástól.” Elsőrendű fontosságúnak tartja a nemzetiségi nyelvek elismerését „elsősorban az iskolákban, kezdve az elemiétől, a középiskolákban, fel az egyetemig”. – Beszéde további részében a nemzetiségi nyelvek közigazgatási és törvény előtti jogainak elismeréséről szól. A paktum-tárgyalásokat a következőkben értékeli (uo., 501–502. 1.):

Nem engedményekről van itt szó, hanem a természeti jogok konstatálásáról. Ez nem adomány, ez nem do ut des, ő [é. Tisza] csak konstatálja a természeti jogot, és ebben látom csíráját annak, hogy megértés, hogy egyenjogúság lehetséges ez országban. És nem szükséges itt semmi garancia. Én sohasem beszéltem a miniszterelnök úrral... De lehetetlen, hogy az a benső meggyőződés, az az energia, az a nyílt becsületesség, amellyel a természet törvényeinek minimális mértékét itt bevallotta...

Elnök: Csendet kérek...

Juriga Nándor: ...hogy az bennem is fel ne keltse az elismerést, hogy fel ne olvasztaná az én szívemet is, és tudva azt, hogy állja szavát és erős ember, s hogy amit ő maga állít, azt mint becsületes ember teljesíti is, e tekintetben ne lenne iránta e kérdésben bizalmam...

Én csak arra kérem az igen t. miniszterelnök urat – hiszen nem kell őt bátorítanom –, haladjon ezen az úton tovább, mert ez hazánk boldogságának az alapja, nem pedig a harc és nem

az engesztelhetetlenség. A monarchia létérdekének alapja az egyetértésben van, ezzel bukik egész monarchiánk, és ez alapja a dinasztiának is.

Mert kell hogy egyszer végre is megértsük egymást; ezért csatlakozom én ehhez a meggyőződéshez és véleményhez...

... Ezek az eszmék, és ezek az irányok, ez a csíra az, amelyből kifejlődik, mint a mustármagból a magyar államnak, a monarchiának az a terebélyes fája, amely alatt a monarchiának és hazánknak minden népe megtalálhatja boldogságát és megelégedését.

Ezért a miniszterelnök úrnak a nemzetiségi kérdésben tett kijelentéseit és álláspontját tudomásul veszem. (*Éljenzés a középén.*)¹

E

1914 márc. 12

Désy Zoltán alkotmánypárti képviselő felszólalása a román paktum-tárgyalásokkal kapcsolatban adott miniszterelnöki válaszárol folyó képviselőházi vitában

Képv. Napló, 1910–15, XXII. 524–532. 1.

T. Képviselőház! Elsősorban kötelességem kijelenteni, hogy amiket mondani fogok, kizárólag a saját magam nevében mondom. Pártom részéről gróf Bethlen István tegnap nyilatkozott, és bár nem hiszem, hogy végeredményben eltérések legyenek az általa mondottak és az általam mondandók között, mégis kötelességemnek tartottam kijelenteni, hogy mondandóim csak saját személyemre nézve kötelezők.

Jeleznem kell azt is, amit már a szónokok nagy többsége jelzett (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*), hogy a tárgy kiválóan fontos, és higgye el a t. képviselőház, ha ennyire fontos nem lenne ez a tárgy, ma sem venném igénybe becses türelmüket. (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*) Nem venném igénybe türelmüket semmi más okból, mint azért, amit már a t. többség elnökének körülbelül egy évvel ezelőtt jeleztem, mert az én felfogásom az volt már akkor is, hogy kár együtt tartani ezt a házat. (*Igaz! Úgy van! balfelől.*) Nem akarok bírálatot mondani senki felett; eltekintek attól, hogy ki az oka a történeteknek, de jeleztem már akkor is, hogy legegyszerűbb lenne felosztatni a házat... (*Igaz! Úgy van! balfelől.*)

Kún Béla: Úgy van! Tiszta választásokat kell csinálni!

Désy Zoltán: ...mert a történetek, nézetem szerint, mindegyre felidéznek a múltak emlékét, és olyan jelenetek színterévé teszik a házat – amint az meg is történt –, aminők a parlament méltóságával, a nyugodt tárgyalás menetével nem egyeztethetők össze. (*Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Fontos a tárgy, amint már legtöbben jelezték; hiszen ettől függ Magyarország jövő munkaképessége, ettől függ az erőkifejtés mérvé, amelyekre a jövőben képesek leszünk, kerüljön arra sor békében vagy hadban. De bármilyen fontos, ez Magyarország legsajátosabb belügye (*Igaz! Úgy van! balfelől.*), amelybe a magyar királyon és a magyar törvényhozáson kívül másnak beleszólása nincs. (*Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés a bal- és a szélsőbaloldalon.*)

Nem vonom kétségbe, hogy azon szoros viszonynál, azon elválaszthatatlan kapcsolatnál fogva, melyben a monarchia másik államával vagyunk, kétségtelenül fontossággal bír e kérdés megoldása a birodalmi tanácsban képviselt királyságok és országokra nézve is. Még azt is elismerem, hogy azon körülménynél fogva, hogy bizonyos vonatkozásban az általános emberi jogokkal függ össze e kérdés megoldása, fontos az az egész művelt világra nézve is, de magába a kérdésbe beleszólni senkinek másnak joga nincs. (*Igaz! Úgy van! a baloldalon.*)

Ami a magam személyére nézve parancsolja, hogy a tárgyalásban részt vegyek, az a múlt. Mint magánember, mint tisztviselő, évek sorát töltöttem románok által lakott vidékeken, s az ott eltöltött évek egyénileg a legmelegebb emlékeket hagyták vissza bennem. Nem habozom kijelenteni, hogy engem a román néphez a tiszteletnek, a becsülésnek, a szeretetnek szálai kötnek, és mindaz, amit ez évek alatt tapasztaltam, kötelességemmé teszi, hogy felhívjam azokra a t. ház figyelmét. Mert én úgy látom, hogy e kérdésnek egy bizonyos része körül az ország nagy köz-

¹ Juriga felszólalását a fővárosi ellenzéki lapok, kivált a munkássajtó élesen támadta. (*A paktumvita.* – Népszava 1914. márc. 12; 61. sz.)

véleménye tévedésben van, s ezért nekem, aki e kérdéssel nemcsak elméletileg, hanem a gyakorlati életben is komolyan foglalkoztam, kötelességem azt erről felvilágosítani.

De még van valami, ami kötelességemmé teszi, hogy e tárgyban felszólaljak. Múlt évben, ha jól emlékszem, március végén vagy április elején, a román nemzetiségi párt vezető férfiainak egyike egy memorandummal tisztelt meg, nem tudom, az itteni vezető férfiak tudomásával-e, vagy azon kívül...

Mihali Tivadar: Azon kívül!

Désy Zoltán: ...de ez a tárgyra nézve teljesen mellékes. Hogy a mai napig ezen memorandumra érdemben választ nem adtam, annak egyedüli oka az a körülmény, hogy csakhamar tudomásomra jutott az a tény, hogy az itteni vezetőférfiak és az igen t. miniszterelnök úr között tárgyalások indultak meg. Éppen a tárgy fontosságánál fogva nem tartottam tehát helyén valónak, hogy ezen tárgyalások menetét megakasszam, mert bárki is oldja meg ezt a kérdést, hogy bárki is vezeti azt közelebb a megoldáshoz egy lépéssel, mindnyájunknak kötelessége a magunk módja szerint abban támogatni. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) De van még egy körülmény, s ez az, hogy bármily rokonszenvvel viseltessem is a román nép iránt, ez a rokonszenv nem lehet akkora, hogy ilyen tárgyalásban mint másik lícitáló fél megjelenhessek. (*Igaz! Úgy van! a baloldalon. Helyeslés jobbról.*)...

Tiltakozik az ellen, hogy úgy értelmezzék Bethlen beszédét, mintha az leértékelően nyilatkozott volna a román népről. – Hosszasan foglalkozik a román nemzetiségi programokkal. Hogy miért nem teljesítették az 1848 előtti román kívánságokat, „azzal – mint mondotta – nem foglalkozhatom.” De a korábbi „postulátumok” sora 1848-ban – szerinte – már teljesíthetetlen volt, „...mert egy új rendszer jött, amely elseperte a különféleségeket, egységeket állított fel területre, jogra és politikai nemzetre nézve”. – Külön figyelmet érdemel a beszédnek az 1868. évi nemzetiségi törvény genezisére és értékelésére vonatkozó része, melynek bevezetéseként mértéktartó elismeréssel idéz *Dobrjanskij* Adolfnak és *Miletić* Szvetozárnak a törvény 1868. novemberi képviselőházi általános vitájában elhangzott beszédeiből. – Az 1868. évi nemzetiségi törvény azonban „nem érte el azt a célt, amely tulajdonképpen tervezetett, nem érte el a közmegnyugvást”. (*Vajda* Sándor közbeszól: „Mert sohasem hajtották végre, nem is próbálták!”) *Désy* Zoltán e közbeszólásra válaszolva utal a kölcsönös félreértésekre, azután pedig annak tisztázására törekszik, „mi az, ami még érvényben van a nemzetiségi törvényből, mi az, amit szabad megtenni, mi az, amit nem szabad megtenni.” Beszéde fordulópontján kijelenti: „... szerintem a nemzetiségi törvény végrehajtandó. (*Mozgás.*) Nem akarok túl sokat mondani: végrehajtandó az, ami az állam egységével mai berendezésünk mellett összefér.” A törvény végrehajtása azonban közérdek, feltételhez nem köthető, a „teljes és tökéletes törvényesség” feltétele. – A nemzetiségi sérelmekről, közelebről a román sérelmekről szólva kijelenti, hogy „azok kilenctized része a választási visszaélésekre vonatkozik”. Ezt bizonyítják memorandumaik, programjaik is. Ezeket a visszaéléseket pellengérezte ki *Scotus Viator*, akivel kapcsolatban „nem az a baj, hogy itt jár..., hanem az, hogy lát olyan dolgokat, amelyeket szégyellni kell”. Méltatlan és jogtalan eljárásnak minősíti, hogy olyan helyzet egyáltalán előfordulhatott, hogy a hárommillió románoknak csak egy képviselője lehetett, s az az egy – *Doda Traján* – is lemondott. „Itt mérgesedett el a kérdés” – állapítja meg *Désy*. Hangsúlyozza, hogy ő és elvbarátai olyan választójogi tervezet dolgoztak ki, mely az írni-olvasni tudásra alapítja a választójogot. (*Tisza* István: *Kristóffy* is ezt akarta!) – Nem annyira a nemzetiség eszméjére, mint a faji nemzetiségi kérdés körüli félreértések, bajok felszámolására kell figyelmet fordítani. Ennek – mondotta végül – „nem tudjuk más megoldását, mint ráállni arra az alapra, amelyre *Deák Ferenc* állott rá, az 1868. évi XLIV. t.-cikk alapjára, és annak ma is érvényben levő részét végrehajtani... A bajok többi részét együtt kell orvosolni saját bajainkkal, ennek pedig egyetlenegy orvossága van: demokrácia és jogállam. Ezt az országot a törvényesség tartotta fenn eddig; mikor erről az alapról lelépett, a nemzetiségek és a magyarok egyaránt az örvénynek mentek neki.”

Désy nagyszabású, államférfiúi képességeket csillogtató beszédét a *Népszava* emlékezetes, nagyvisszhangot kiváltó cikkben kommentálta. „*Désy* – írta ekkor a magyar munkássajtó – a dolgoknak világosabb látását és objektív fölfogását vitte bele beszédébe, és olyan kijelentést is tett, hogy a *Scotus Viatorok* működése kellemetlen lehet ugyan, de még fájdalmasabb az, hogy bizonyos magyarországi dolgok igazat adnak a *Scotus Viatoroknak*. [Amit persze *Désy* egyáltalán nem így, és nem ebben az értelemben jelentett ki. *Szerk. jegyz.*] És az eddigi szónokok között – emeli ki a *Népszava* méltatása – az első volt, aki megállapította, hogy a megértés és a béke csak a demokráciában lehetséges... Kifejtette, hogy a nemzetiségi bajokat csak a nemzetiségi törvény még érvényben levő részeinek végrehajtásával lehet orvosolni. Magyarországon csak úgy lehet megoldani a nemzetiségi problémát, ha olyan helyzetbe hozzák a nemzetiségieket, amilyennél jobbat legalábbis a legközelebbi szomszédban nem találnak. De nemcsak a nemzetiségieknek, hanem az államalkotó magyar fajnak is vannak bajai és panaszaik. Hogy melyek, azokat nem fejtette ki részletesen *Désy*, de rámutatott orvoslásuknak az eszközére: az általános választójogra és a jogok tisztelétére. Ha a nemzetiségeket megnyugtatták, közösen kell orvosolni saját bajainkkal együtt az övékét is, ezeknek pedig egyetlen orvosságuk van: demokrácia és jogállam.” A lap végül bejelenti, hogy másnap *Károlyi Mihály* „a *Désy*éhoz hasonló – és talán még bátrabb – beszédet fog mondani.” – *Nemzetiségi vita (A Ház csütörtöki ülése – Désy Zoltán a nemzetiségi törvény végrehajtásáról)*. – *Népszava* 1914. márc. 13; 62. sz. 4. l.

F

1914 márc. 13

*Schuller Rezső erdélyi szász nemzetiségi képviselő felszólalása a román paktum-tárgyalásokkal kapcsolatban adott miniszterelnöki válaszról folyó képviselőházi vitában*¹

Képv. Napló, 1910–15, XXIII. 3–4., 6–7. 1.

Schuller Rezső: T. ház! Széll Kálmán volt az, aki miniszterelnöksége idejében azt mondta, hogy ő nemzetiségi kérdést Magyarországon nem ismer; azt mondta, hogy elismeri, hogy vannak Magyarországon e tekintetben súrlódások, de nemzetiségi kérdés nincsen.

Én nem akarok ma sem annak taglalásába belebocsátkozni, hogy a Magyarországon tapasztalható súrlódások olyan nagyok-e, hogy nemzetiségi kérdéstről lehetne beszélni, vagy nem; nem akarom ezt tenni már azért sem, mert azt hiszem, hogy utóvégre is nem az elnevezés a fő, hanem a tényleges állapotok. Azt hiszem azonban, hogy minden országra nézve az olyan tényleges helyzet és az a körülmény, hogy az ország lakosságának majdnem felerésze nem tartozik ahhoz a fajhoz, amely faj azt a történeti igényt érvényesíti, hogy az államra mint olyanra a maga lényének bélyegét reányomja – ez minden országra olyan tényleges helyzetet jelent, mely a legnagyobb politikai belátást és gondot igényli. (*Úgy van! jobbról.*)

Mielőtt a kérdésre magára áttérnék, legyen szabad egy speciális megjegyzést tennem, amely elsősorban bennünket szászokat érdekel.

T. ház! A lehetőség szerint nincs kizárva, hogy a jövőben esetleg létrejövő béke a magyarság és a románság között reánk szászokra nézve is befolyással bírhatna, egyes érdekeink és pozícióink tekintetében. Mindazonáltal a kérdés ezen oldalával nem akarok foglalkozni, annyival kevésbé, mivel ebben a tekintetben három évvel ezelőtt volt szerencsém álláspontunkat egy beszédben

¹ A szentágotai kerület (Nagyküküllő vm.) szász nemzetiségi programmal megválasztott munkapárti képviselőjén kívül, aki már csak rövid ideig volt tagja a Háznak, mert 1914. júl. 6-án lemondott mandátumáról (vö. Képv. Napló, 1910–15, XXV. 15. l.), erdélyi szász részről még hárman szólaltak fel a „paktumvitá”-ban. 1914. márc. 17-én *Neugeboren* Emil erdélyi szász nemzetiségi (Uo., XXIII. 45–50. l.), három nappal később, márc. 20-án *Copony* Vilmos és *Melzer* Vilmos kormánytámogató szász képviselő (Uo., XXIII. 202–206. l.) *Neugeboren* beszédének Apponyi-kritikájából nem érdektelen idéznünk az alábbiakat: „Valahányszor csak hallottam vagy olvastam t. képviselőtársam egy-egy nemzetiségi vonatkozású felszólalását vagy cikkét, azt a benyomást nyertem, hogy itt egy hatalmas koncepciójú és fennen szárnyaló szellem tévedéseivel állok szemben, amelyek onnan keletkeznek, hogy gróf Apponyi Albert képviselő úr a nemzetiségi kérdéstről és a nemzetiségi politikáról való nézeteit nem induktív módon szerezte meg, vagy legalábbis nem az úton egészítette ki és módosította, hanem úgy látszik, kizárólag dedukció révén jutott azokhoz.” – Megállapítja, hogy Apponyi az általa kezdeményezett törvény (1907:XXVII. tc.) következtében „... a haza valamennyi, fájához és nyelvéhez hiven ragaszkodó polgára előtt úgy áll, mint a türelmetlen sovinizmus megtestesülése...”, dacára annak, hogy a népiskolai törvény már elejétől fogva, tehát Apponyi minisztersége alatt is, nálunk aránylag kíméletesen lett végrehajtva, és dacára annak, hogy a szász protestáns egyház a volt koalíciós kormánynak és nem utolsó sorban gr. Apponyi Albert akkori kultuszminiszter úrnak más téren nagy hálával tartozik.” – Sajnálja, hogy Tisza – a paktum-tárgyalások során – nem tudta elhatározni magát az 1907:XXVII. tc. alapos revíziójára, de így is öröndetes, hogy egyes pontokon a gyakorlatban bizonyos könnyítéseket helyezett kilátásba. – Befejezésül üdvözlí a miniszterelnöknek „a nemzetiségi kérdés irányában tett kísérletét”, melynek máris van bizonyos kedvező kihatása. Abban a reményben, hogy Tisza megmarad a megkezdett úton, elfogadja Jakabffy Elemér határozati javaslatát. – *Copony* Vilmos a délvidéki német iskolák német tanítási nyelvének elhaladásával kapcsolatban ennek felülvizsgálását és a miniszterelnöknek a magyarországi németek irányában tanúsítandó jóindulatát kéri. Ennek reményében tudomásul veszi a Bujanovics-interpellációra adott miniszterelnöki választ. – Az utána felszólaló *Melzer* Vilmos szükségesnek tartja kinyilvánítani, hogy szász részről mindenkor „rokonszenvvel és részvétellel” figyelték a délvidéki németek helyzetét, de eleve hangsúlyozni kívánja, hogy a szász politika ezekkel a délvidéki német ellenzéki mozgalmakkal semmiféle összeköttetésben sincs, azokkal kapcsolatot nem tart fenn. „A szász politika – folytatta *Melzer* – már elvi álláspontunknál fogva is... nekünk megtiltja, hogy a sváb dolgokba politikailag beleavatkozzunk”. – *Melzer* felszólalására *Tisza* nyomban reflektált. Kijelentette, hogy az indokolt sérelmekre való figyelmeztetést a kormány köszönettel veszi. „Az a szerep [azonban], hogy az erdélyi szász polgártársaink quasi odaálljanak a délmagyarországi vagy nyugatmagyarországi svábság külön hivatott protektorai gyanánt... az nagyon veszedelmes”, mert vagy agitatorikus tevékenység, vagy komolytalan szájhösködés, „melynek szintén igen kellemetlen következményei lehetnek.”

a t. házban jelezni, amikor kijelentettem, hogy hisszük és reméljük, hogy az a béke, ha létrejön, nem lesz a mi rovásunkra.

Sümei Vilmos: Magukat megeszik az oláhok! (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*)

Elnök: Csendet kérek!

Schuller Rezső: Mindenesetre azonban távol áll tőlem a dolgot úgy nézni, mintha mások küzdelmeiből mi a hasznunkat keresnők; ellenkezőleg, örvendünk, ha az országban a legáltalánosabb béke jön létre. Ezen álláspontunk most sem változott, és szűkkeblűség és rövidlátás volna, ha más álláspontra helyezkednénk. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) A mi politikai erőnk, ha erről lehet beszélni, úgy sem áll egyébből, mint politikai lojalitásunkból (*Helyeslés a jobboldalon.*), és ezt a lojalitást szívesen tanúsítjuk ebben a kérdésben is. (*Helyeslés és tetszés a jobboldalon.*) A mi érdemünk – ha megint érdemről lehet szó, ami egyúttal érdekünk is – abban állott, hogy mi nem a harc fegyvereivel, hanem a meggyőzés és megértés útján kerestük azon érdekeink és jogaink érvényesítését (*Helyeslés a jobboldalon.*), melyekre súlyt helyezünk, és ha most már a jövőben talán a románság ugyanazt fogja tenni, elő fog állani az a helyzet, hogy nem egy egységes nemzetiségi falanx áll szemben a magyarsággal, ahogy azt sokan talán bizonyos kárörömmel remélték és várták, hanem a helyzet az lesz, hogy majd közös egyetértéssel keressük a boldogulás útját. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Ezzel áttérek a kérdésre magára.

Mindnyájan tudjuk, hogy a nemzetiségi kérdésnek az alapját a faji érzés képezi, az a faji érzés, mely nemcsak a nemzetiségeket tölti el, hanem a magyarságot is, úgyhogy a politikának a feladata tulajdonképpen az, hogy találjon kivezető utat azokból az ellentétekből, melyek ezen faji érzések komplexusából támadnak. (*Helyeslés a jobboldalon.*) Meggyőződésem szerint Magyarországon a nemzetiségi kérdés karakterisztikumát mindazonáltal az a körülmény adja, hogy az országban lakó egyik nép, a magyar, azt a történeti igényt érvényesíti, és azt a jövőben is mindenáron fenn akarja tartani, hogy az államra a maga bélyegét rányomja. Hogy áll ezzel szemben a szűkebb értelemben vett nemzetiségi élet. Nemzetiségi szempontból nem magától értődő dolog, hogy egy nemzetiség az állam magyar bázisára ráhelyezkedik. Ellenkezőleg, tény az, hogy minden népnek első politikai gondolatai és érzelmei magukon viselik a faji érzésnek ösztönszerű bélyegét. Ennek következménye pedig az, hogy az állami létet is, ott, ahol vele érintkezésbe jön, elsősorban a maga érdekeinek szempontjából nézi, és így természetesnek találja, ha nem is ambicionálja azt, hogy az államba mint egészbe belevigye a maga lényét, hogy az állam ott, ahol a nemzetiségi élettel érintkezésbe jön, a nép érdeke szerint idomuljon át azon in thesi elfogadható elv szerint, hogy az állam a népért egzisztál, és nem megfordítva.

Már a kérdés ezen expozíciója mutatja, hogy nem könnyű dolog ezen ellentétekből kivezető utat találni. A faji ösztön [például] oly faktor a politikában, amelyet csak lépésről lépésre lehet befolyásolni.

Itt közbejártzik még egy másik körülmény; az, hogy megvan-e a kölcsönösség, megvan-e a készség minden oldalon, a meglévő állapotokat tárgyilagossággal, objektivitással nézni és kezelni. Mert ha ez a kölcsönösség nincs meg, akkor sok oly nehézség merül fel, amely különben tárgytalanná válnék, mely nem a kérdésben magában, hanem csak a kedélyek felhevülésében keresendő. Ez pedig nem mellékes körülmény, hanem ilyen kedélyhevülések a kérdés békés megoldását évtizedekre hátráltathatják...

Kijelenti, hogy az elmúlt két évtizedben száz részről kivált két törvényt kifogásoltak. Az egyik a helységnevekről szóló törvénycikk volt, a másik az 1907. évi népoktatási törvény (1907:XXVII. tc.). Tisza román nemzetiségi politikusokkal folytatott tárgyalásairól a következőkben foglalja össze véleményét:

Schuller Rezső: Azt hiszem, a t. miniszterelnök úrnak a politikai szervezkedés terén, valamint ezzel kapcsolatosan tett kijelentései talán arra fognak vezetni, hogy ezek a kérdések a jövőben némileg szabadabb elvek szerint fognak kezeltetni.

Hogy a miniszterelnök úr a románokkal folytatott tárgyalások során nem tett olyan concessziókat, amelyek az én szerény véleményem szerint eltérve az egységes magyar állam vonalától, csakis a föderalizmusnál vagy a nemzetiségi autonómiánál állottak volna meg, ezt én a magam szempontjából is helyesnek tartom, mert ez olyan állapotokat eredményezett volna, amelyeket Ausztriában is látunk, ahol az egész politikai és államférfiúi erőt arra prédálják, hogy csapdákat találjanak ki, amelyek az egyik nemzetiséget visszatartják attól, hogy a másikkal területén

prevarikáljon² (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*), és ahol az állami szükségleteket mindig csak úgy próbálják fedezni, hogy béketárgyalásokat kezdenek, amelyek nem sikerülnek, s amely nem sikerült tárgyalások reményt adnak a jövőben nem sikerülő tárgyalásokra (*Igaz! Úgy van! Élénk derültség a jobboldalon és a középén.*), és ebből a circulus vitiosusból merítse aztán egy nagyhatalom a maga erejét európai feladatának teljesítésére! (*Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

T. képviselőház! Vannak olyanok, akik a nemzetiségi kérdést tág látókörből nézik, s akik abban a reményben ringatják magukat, hogy ezen a téren is a viszonylagos fejlődés oly nagy fokára fogunk emelkedni, amilyen fejlődést a vallási dolgok terén már elértünk, ahol többé nem égetjük el egymást és nem üldözzük egymást úgy, mint tették a középkorban. Én a kérdést nem akarom ebből a szempontból nézni, nem akarom kutatni, hogy a nemzetiségi elv mikor fogja a maga virulens erejét annyira elveszíteni, hogy nem fog többé nemzetiségi küzdelem alapjául szolgálni. De azt, igenis, hiszem, hogy az ezen nemzetiségi elv alapján induló küzdelmek formáját méréselkelhetjük, hogy az ész, a nyugodt megfontolást juttathatjuk uralomra a mértéktelen, ösztönszerű faji szenvedélyek helyett (*Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés a jobboldalon és a középén.*), és ha ezt elértük, t. képviselőház, akkor bizonyos megnyugvással nézhetünk a jövő elé. Mivel pedig én az igen t. miniszterelnök úr akcióját alkalmasnak tartom arra, hogy egy ilyen jobb jövőt előkészítsen, az interpellációra adott válaszát tudomásul veszem. (*Élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon és a középén. A szónokot számosan üdvözlük.*)

G

1914 márc. 13

Gr. Károlyi Mihálynak, a függetlenségi párt ügyvezető elnökének felszólalása gr. Tisza István miniszterelnöknek egyes román nemzetiségi vezetőkkel folytatott tárgyalásairól adott válasza képviselőházi vitájában¹

Képv. Napló, 1910–15, XXIII. 7., 11–12. l.

Gr. Károlyi Mihály: T. ház! Bár a most folyó vita során már számosan hozzászóltak ehhez a kérdéshez, legyen szabad mégis pár rövid észrevételt tennem nekem is a miniszterelnök úr válaszára. (*Halljuk! Halljuk! balfelől.*)

Mielőtt a tulajdonképpeni tárgyra rátérnék, örömemnek akarok kifejezést adni, hogy egy idegenajkú magyar képviselő olyan konciliáns hangon beszél, mint ahogy azt Schuller Rezső t. képviselőtársam tette. (*Igaz! Úgy van! Helyeslés a jobb- és baloldalon.*) Mondhatom, hogy ha a román képviselők, a román nemzetiségi párt és a román nemzetiségi komité is ilyen tárgyilagosan és ilyen magyar szellemtől áthatottan fogná fel a kérdést és a helyzetet (*Igaz! Úgy van! a bal- és a szélsőbaloldalon*), akkor azt, amit mondandó vagyok, nem mondanám el, mert az feleslegessé válnék. (*Úgy van! a baloldalon.*) De, t. képviselőház, a helyzet – mint mondtam – nem így áll, mert azt a hangmodort, amelyen Schuller Rezső t. képviselőtársam beszélt, sajnálatomra, nem tapasztaljuk román polgártársaink részéről. (*Úgy van! a baloldalon.*)

² Álutakon járjon.

¹ Károlyi Mihály beszédét külön cikkben méltatta a Népszava. (*Még mindig paktumvita. – A Ház pénteki ülése. – Károlyi Mihály a demokráciáért.* – Népszava 1914. márc. 14; 63. sz.) A cikkíró kiemeli, hogy a függetlenségi párt ügyvezető elnöke az eddigi függetlenségi felszólalásokkal ellentétben nem azt hangsúlyozta, hogy a magyar állameszme megsértése lenne az, hogy „a miniszterelnök tárgyalásokba bocsátkozott a román nemzetiségi párttal, hanem a miniszterelnök tárgyalását azzal az állítással kifogásolta, hogy a paktum úgy az államra, mint a polgárra nézve megalázó.” Mert hiszen „az államnak joga van megkövetelni polgáraitól, hogy jó állampolgárok legyenek, viszont a polgárokra nézve sértő és megalázó, ha az államtól csakis alkuszérek, csakis paktumok alapján tudják elérni azt, hogy bajaikat orvosolja”. A polgárok sérelmeit nem paktumokkal, hanem a demokrácia útján, annak eszközeivel kell orvosolni: tehát nem a nemzetiségi kérdést kell előbb megoldani, s azután „jöhet a demokrácia” (mint azt Mihály mondtotta volna ezzel a hangsúllyal Károlyi szerint), hanem fordítva: először a demokráciát kell megvalósítani, mert ezzel megoldódik a nemzetiségi kérdés is. – A cikk kitér Tisza Károlynak adott válaszára is: Tiszában – a cikkíró fogalmazása szerint – felülkerekedett a dac, és azzal végezte, hogy „továbbra is teljes hévvel fog dolgozni a román paktum létrehozásán”, amivel azután – a publicista vélekedése szerint – mind a munkapártot, mind a románokat [így!] nagyon kielégítette!

Egy hang (a baloldalon): Esküdt ellenségeink!

Gr. Károlyi Mihály: Én ezért nagyon sajnálom, hogy a miniszterelnök úr alkuszerű tárgyalásokba bocsátkozott a román nemzetiségi komité kiküldött tagjaival. Sajnálom ezt különböző okokból. Először azért, mert az alkuszerű tárgyalásokat ab ovo hibásnak és helytelennek tartom (*Igaz! Úgy van! a baloldalon.*), de sajnálom e tárgyalást, és hibáztatom érte a miniszterelnök urat azért is, mert egy olyan komité, egy olyan párt kiküldöttjeivel tárgyalt, amely komité rendeleti úton feloszlatták. (*Úgy van! a baloldalon.*) Márpedig rendeletet csak rendelet útján lehet felfüggeszteni, tehát a miniszterelnök úr privát beszélgetésekkel, félhivatalos tárgyalásokkal elődeinek hivatalos cselekedeteit meg nem szüntetheti. (*Igaz! Úgy van! a baloldalon.*) De tekintve ezen jogi disztinkciótól, vannak még lélektani és politikai célszerűségi indokok is, amelyek amellet szólnak, hogy a miniszterelnök úrnak ilyen tárgyalásokba egyáltalán nem kellett volna belebocsátkoznia. (*Igaz! Úgy van! a baloldalon.*)

A miniszterelnök úr gróf Károlyi Gyula főrendiházi tag úrnak interpellációjára azt válaszolta,² hogy ő végtelenül csodálkozik azon, hogy az interpelláló főrend mért kifogásolja, egyáltalán miért említi, hogy ő a román nemzetiségi pártot mint hivatalos pártot elismerte. Idézem a miniszterelnök úr szavait, aki ezt mondta gróf Károlyi Gyula főrend úrnak (*olvassa*): „Megvallom töredelmesen, nem értem, hogy mit ért ő méltósága politikai párt hivatalos elismerése alatt.”³ Majd később így folytatja (*olvassa*): „Az egyetértő emberek alkotnak maguknak egy vezetőséget, azt nevezik komiténak vagy vezérlő bizottságnak vagy elnökségnek vagy nem tudom minek, de az egyszerűen egy létező valami, amit nem kell és nem is szokás sehoh a világon elismerni.”⁴

Én végtelenül bámulva a miniszterelnök úr gúnyolódó csodálkozásán, mert hiszen a nemzeti komiténak hivatalosan kiadott válasza, az az ismertetés, amely határozati javaslat formájában összefoglalja, hogy ezek a tárgyalások hogyan folytak le, szórói-szóra ezeket mondja (*olvassa*): „Habár a miniszterelnök úr ő nagyméltósága rámutatott azon érdekezésszerűságra (*Mozgás a jobb-oldalon. Halljuk! Halljuk! balfelől. Elnök csenget.*), amely a magyar és a román nemzet között tényleg fennforog, habár elismerte a román népnek természetes jogát arra, hogy külön politikai pártot alkosson...” Íme tehát, t. képviselőház, világos, hogy igenis a miniszterelnök úr a tárgyalások alkalmával elismerte azt, hogy a románok külön politikai pártot alkothattak, mert különben bizonyára a miniszterelnök úr sietett volna ezen hibát korrigálni.

Kifogásolja, hogy Tisza ugyanakkor, amikor betiltja a Nagy György-féle köztársasági pártot, „paktál”, sőt egyezmény kötésére készül a román komitéval, amely – mint az Mihali Tivadar előzőleg bejelentett, 11 pontból álló javaslatából kitűnik – nem korlátozta követeléseit, és „szeparatista irányt” követ. Idéz Tiszának a kérdésről a delegációban elhangzott nyilatkozatából, továbbá gr. Czernin bukaresti osztrák-magyar követ egyik kijelentését idézi, mely szerint „ha a paktum létre nem jő, akkor Románia és Ausztria-Magyarország között a jóviszony nem tartható.” Annak a véleményének ad kifejezést, hogy a nemzetiségi kérdés csak demokratikus viszonyok között oldható meg Magyarországon.

Gr. Károlyi Mihály: A magyar állam olyan állam, amely sem fajilag, sem nyelvileg nem egységes. A magyar államnál is ezért szükséges az, hogy ott, ahol lehet, hatványozottan eleget tegyünk a polgárok igényeinek, mert bizonyos igényeiket, bizonyos aspirációikat az állam nem honorálhatja. Az állam polgárai körében, akik különböző nyelveket beszélnek, természetesen bizonyos irredenta irányzatok keletkeznek. Ebből fejlődik azután az a tendencia, amely azt kívánja, hogy autonómikus jogokat szerezzenek. Ennek a követelésnek az állam egységének veszélyeztetése nélkül helyt nem adhat, mert különben, ha ebbe belemegy, ha autonómiákat ad nyelvi csoportoknak, akkor lemondott egységéről, lemondott arról, ami őt összetartja. (*Igaz! Úgy van! a baloldalon.*)

Az államnak tehát, amikor ezt nem teheti, kétszeres kötelessége az, hogy a demokráciával kiegyenlítse ezeket az ellentéteket, összeforrassa és egyesítse a polgárokat, legyenek azok bármilyen ajkúak is. (*Élénk helyeslés és taps a baloldalon.*)

Mihali Tivadar t. képviselőtársam annak a nézetének adott kifejezést, hogy a demokrácia nem lesz addig megoldva Magyarországon, amíg a nemzetiségi kérdés nem fog megoldást találni.

² A főrendiház 1914. febr. 26-i ülésén.

³ Főrend. Napló, 1910–15, III. 110. l.

⁴ Uo. (Az idézett helyen „alkotnak” helyett *alakítanak*, „elismerni” helyett *hivatalosan elismerni* olvasható.)

Én elfogadom ezt a tézist, de megfordítva. *(Élénk helyeslés a baloldalon.)* Azt állítom, hogy addig a nemzetiségi kérdés nem lesz megoldva Magyarországon, amíg Magyarország nem fog reálélni a demokratikus fejlődés irányára, ameddig nem fog olyan intézményeket létesíteni, amelyek nivellálók, egyesítők, és amelyek a nemzetiségi kérdést önmagától meg fogják oldani.

Végül kifogásolja, hogy a miniszterelnök legutóbbi beszédében – véleménye szerint – „lekicsinylő hangon” szolt a magyar címerről, „bizonyos angyalkákat” emlegetve.

H

1914 márc. 13

Gr. Tisza István miniszterelnök felszólalása egyes román vezetőkkel folytatott tárgyalásairól adott válasza képviselőházi vitájában

Képv. Napló, 1910–15, XXIII. 16–23., 23–24., 24–26. l.

Tisza felszólalása bevezető részében hangsúlyozza, hogy „a hazai román nemzetiségi párt vezetőivel való tárgyalásainak semmilyen külügyi vonatkozása nincs”. Ezt különösen gr. Czernin kijelentése után kell aláhúznia, amire egyébként – mint teljesen alaptalan támadásra – a továbbiakban nem kíván visszatérni. Ezután Berzeviczy Albert előző napi beszédére válaszol, és vele szemben továbbra is fenntartja a nemzetiségi nyelvek középiskolai oktatásának fontosságát, mert ez az előfeltétele annak, hogy a magyar értelmiség „a nem magyar ajkú néppel a maga nyelvén érintkezzék.”

Gr. Tisza István miniszterelnök: Most már engedje meg nekem a t. ház, hogy mindenekelőtt Décsy Zoltán t. képviselő úr tegnapi felszólalására térjek át, és mindenekelőtt, igazán az ügy érdekében, benső örömmel fejezzem ki afelett a románokkal szemben rokonszenves hang felett, mely a t. képviselő úrnak egész felszólalásán végigvonult. Higgyék el nekem a t. képviselő urak, van nekünk elég terünk arra, hogy egymás között veszekedjünk, nem kell éppen olyan momentumokat kikeresni, melyeknél igen nagy nemzeti érdek van abban, hogy e hazában élő nem magyarajkú polgárok azt lássák, hogy ebben a kérdésben, az irántuk való méltányos és rokonszenves magatartás és érület kérdésében magyar emberek között a pártkülönbség sem vonhat megkülönböztető vonalat. *(Élénk helyeslés jobbfelől.)*

Egyetértőleg a t. képviselő úr előadásának más jelentékeny részével is, most nem akarok annál megállni, hogy egyben-másban túl sötét szemüvegen látja a viszonyokat, túl sötét volt a kép, melyet megfestett...

...Teljesen egyetértek tehát azzal, hogy nekünk a nemzetiségi kérdés megoldásánál is egyik legfontosabb feladatunk ezeknek a bajoknak orvoslása, csak ezután két dolgot kérek: az egyik az, hogy ezekért a bajokért ne keressünk egymásban bűnbakot. A mi közigazgatásunk gyarlóságának számtalan oka van, de a főoka az, hogy Magyarországnak egy ugrással kellett a teljesen patrimoniális középkori állapotokból a modern állam rendszerébe beugrani, és még ebben az ugrásban is megzavarta a közbejött abszolút korszak, még ez sem történhetett a jogfolytonosság alapján...

...Teljesen igazat adok abban Décsy Zoltán t. képviselőtársamnak, hogy ne féljünk a nemzetiségi kultúrától.

Én is azt tartom: veszett ügyet védelmeznénk, ha azt tartanok, hogy csak a nemzetiségi kultúra elnyomása biztosíthatja a magyar nemzet fennállását. Örömmel húzom alá, örömmel erősítem meg azt az állítását, hogy a kulturális téren megindult verseny minden téren csak előnyös.

A másik: kövessünk el mindent arra, hogy – amint ő magát talán némi túlzással kifejezte – emberi módon bánják mindenki a néppel, hogy tegye itt nemzetiségi különbség nélkül a nép minden egyszerű tagjára nézve lehetőleg kényelmessé, lehetőleg kedvessé, lehetőleg előnyössé az életet... *(Helyeslés és taps a jobboldalon.)*

Holló Lajos: Nem bihari módon!

Sághy Gyula: Hisz a parlamentben sem bánnak el emberi módon!

Elnök (csenget): Csendet kérek!...

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...Megemlékezik a t. képviselő úr a választókerületek beosztásáról is, és ott, megvallom, nem egészen értem állásfoglalását, mert ő kifejezi, nagyon helyesen, hogy ezen a téren is egyformán kell mérni magyarnak és nemzetiséginek, a választó-

kerületek beosztását mindenféle tendenciától és mesterkéltnél kedvezéstől vagy hátránytól szorosan mentesíteni kell, amivel teljesen egyetértek.

De azután azt mondja, hogy az ő politikai krédójában nincsen sem magyar többségű, sem román többségű kerület, Istenem, az nem is a politikai krédóban van, de a tényekben van.

Désy Zoltán: Céljaimban!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Akkor sajtóhiba, bocsánatot kérek, azért nem értettem; így már egyetértek, mert az én céljaimban sincsenek...

Ezután áttérek a t. képviselő úr beszédének arra a részére, ahol azután nagyon lényeges eltérés van közöttünk a nemzetiségi törvény végrehajtása tekintetében. Én ezzel a kérdéssel nagyon röviden végeztem eddigi felszólalásaimban. Tettem ezt azért, mert, megvallom, abban a téves hitben voltam, hogy a dologgal foglalkozó magyar emberek között nem lehet nézeteltérés abban a tekintetben, hogy a nemzetiségi törvénynek ma még újabb törvénnyel meg nem változtatott rendelkezései között is nagyon sok van olyan, amit nem lehet végrehajtani. Megvallom, sajnálom, hogy a t. képviselő uraknak – úgy gróf Bethlen István, mint Désy Zoltán képviselő úrnak – ebben a tekintetben elfoglalt és rám nézve annyira meglepő állásfoglalása arra kényszerít, hogy ezen kérdésnek részleteibe menjek bele. (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*)

Megvallom, haboztam, hogy ezt megtegyem-e, de megfontolás után jöttem arra a meggyőződésre, hogy helyes dolog, ha nem térek ki ezen kényesnek látszó feladat elől, mert azt tartom, hogy ebben is, mint az egész vonalon, mindenben mentől kényesebb problémával állunk szemben, annál parancsolóbb szükség a teljes őszinteség. (*Helyeslés a jobboldalon.*) És azt tartom, hogy ha mi azt a törvényt nem tartjuk végrehajthatónak, mondjuk meg, de ne állítsuk azt, hogy végrehajtsuk ezt a törvényt, ha azután úgy, ahogy a törvény tartalma kívánja, nem vagyunk hajlandók azt végrehajtani...

...Ennek előrebocsátása után bátor vagyok mindenekelőtt megjegyezni azt, hogy ennek a törvénynek bevezetése semmi tekintetben nem feltételeket szab, hanem indokokat állapít meg, úgyhogy ennek a törvénynek bevezetéséből egyáltalán nem lehet azt a következtetést levonni, mintha mindazok a rendelkezések, melyek az egyes szakaszokban foglaltatnak, feltételekhez volnának kötve. Magukban ezekben a szakaszokban, persze vannak egyesek, amelyeknél az illető rendelkezés a lehetőséghez köttetik.

Mármost méltóztassék megengedni, hogy csak néhányat említsek a törvény meg nem változtatott rendelkezései közül. A 6. §. azt mondja (*olvassa*): „A törvényhatósági tisztviselők saját törvényhatóságaik területén a községekkel, gyülekezetekkel, egyesületekkel, intézetekkel és magánosokkal való érintkezéseikben a lehetőségig ezek nyelvét használják.” Azt hiszem, ezt a lehetőséget itt nem lehet másképp érteni, mint úgy, hogy: ha tudják azt a nyelvet; de ha tudják azt a nyelvet, a törvény szerint használniuk is kell. Azután a 18. §. azt mondja (*olvassa*): „Azon kerületeken létező vagy felállítandó állami közép- és felső-tanodákban, amelyeken egynél több nyelv divatozik, azon nyelvek mindenikének részére nyelv- s irodalmi tanszékek állítandók”. Azt hiszem, messze túlmennék a célon, ha olyan vidékeken, ahol vegyesen együtt lakik három-négy nem magyaroké a nemzetisége az országnak, minden középiskolában ilyen tanszék állítandó fel.

De fontosabb, ami ezután következik. A 20. §. azt mondja: „A községi gyűlések maguk választják jegyzőkönyvük és ügyvitelük nyelvét.”

(*Az elnöki széket Szász Károly foglalja el.*)

A 22. §. szerint: „A község saját törvényhatóságához, annak közegeihez és az államkormányhoz intézett beadványaiban az állam hivatalos vagy saját ügykezelési nyelvét használja”. A 23. §. szerint: „Az ország minden polgára saját községéhez, egyházi hatóságához és törvényhatóságához, annak közegeihez s az államkormányhoz intézett beadványait anyanyelvén nyújthatja be.” A 25. §. azután azt mondja (*olvassa*): „Ha magánosok, egyházak, magántársulatok, magánintézetek és törvényhatósági joggal nem bíró községek a kormányhoz intézett beadványaiknál nem az állam hivatalos nyelvét használnák, az ily beadványokra hozott végzés eredeti magyar szövegéhez a beadvány nyelvén eszközölt hiteles fordítás is melléklendő.” Világosan olyan polyglott közigazgatás ez, amely a modern államéletben igazán keresztülvihetetlen is volna, közigazgatásunkat még a mainál is sokkal költségesebbé, lassúbbá és rosszabbá tenné, magukat az ország nem magyaroké polgárait is károsítaná.

Talán legfontosabb és legaggályosabb a törvény 17. §-a, amely azt mondja (*olvassa*): „Az állam s illetőleg a kormány által állított vagy a szükséghez képest állítandó tanintézetekben a tanítási nyelvnek meghatározása, amennyiben erről a törvény nem rendelkezik, a közoktatásügyi miniszter teendőihez tartozik. De a közoktatás sikere, a közművelődés és közjólét szempontjából... köteles az állam az állami tanintézetekben a lehetőségig gondoskodni arról, hogy a hon bár-

mely nemzetiségű, nagyobb tömegekben együttélő polgárai az általuk lakott vidék közelében anyanyelvükön képezhesék magukat egészen addig, hol a magasabb akadémiai képzés kezdődik.”

Az igaz, itt benne van „a lehetőségig”. De lehet-e ezt a rendelkezést bona fide úgy értelmezni, hogy „a lehetőségig” azt is teszi, hogy éppen semmi se történjék? Természetesen ma a középiskolák terén éppen semmi sem történik arra, hogy anyanyelvükön nyerhessenek az illetők oktatást. Helyes is, hogy így van; nem is kívánnék rajta változtatni, nem is tartanám lehetségesnek, hogy az állami középiskolák ne magyar tannyelvűek legyenek, de akkor meg kell nyíltan mondani, hogy ez a törvény rendelkezéseibe ütközik. (*Helyeslés jobbfelől.*)

De jön itt még egy pont, amelyben az van mondva, hogy a tanítás nyelvét a közoktatásügyi miniszter határozza meg, amennyiben a törvény erről nem rendelkezik. Mármost ha felnyitom az 1868. évi népoktatási törvényt, abból azt konstatálhatom, hogy tulajdonképpen az az állami népoktatás nyelvéről rendelkezik. A 80. §. szerint ugyanis az állami népoktatási tanintézeteket a kormány a 23–78. §-okban megszabott módon szervezi. Tehát a 23–78. §-ig menő, a községi iskolákra vonatkozó rendelkezések kiterjednek az állami népoktatásra is. Ezen rendelkezések pedig az 58. §-ban azt mondják, hogy minden növendék a maga anyanyelvén nyeri az oktatást, amennyiben ez a községben divatozó nyelvek egyike. Íme, ha mi a nemzetiségi törvény álláspontjára helyezkedünk, az állami népoktatásban a község többsége által beszélt nyelvet kellene tanítási nyelvvé tenni. Azt hiszem, ezt nem tehetjük; nagyon helyes is, hogy nem tesszük. Lett is volna alkalom ezt újabb törvénnyel rendezni.

A Berzeviczy-féle törvényjavaslatba öntudatosan vettük bele azt a rendelkezést, és megvallom, nagyon mélyen sajnálom azt, hogy Apponyi Albert t. képviselőtársam ezt a rendelkezést a törvényből kihagyta – kihagyta azért, hogy magának bizonyos latitüdöt tartson fenn e szabályok alól való kivételek engedélyezésére. Ezt a latitüdöt én is helyeslem: ebben egyetértünk. De azt hiszem, ennek helyes módja az volt, amelyet mi kontemplálunk, és én nagyon sajnálom, mélyen sajnálom, hogy gróf Apponyi Albert t. képviselő úr nem használta fel ezt az alkalmat arra, hogy a nemzetiségi törvénynek ezt a legflagránssabb sérelmét nem orvosolta, hogy törvénykönyvünkől ezt a rendelkezést ki nem küszöbölte. (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*)

És méltóztassanak nekem megengedni, hogy ha nekem akkor, mikor gróf Apponyi Albert t. képviselő úr közoktatásügyi politikájával foglalkoztam, bizonyos gúnyos éllel kicsúszott a számon az angyalokra vonatkozó kifejezés – hát én igazán azt hiszem, nekem talán mégsem kell védekezni azon vád ellen, hogy én az ország címere iránt kellő tisztelettel nem viseltetem...

Beszéde további részében gr. Bethlen István felszólalásával foglalkozik. Tiltakozik Bethlennek egyik kijelentése ellen, mely szerint a nem magyar nyelv közigazgatási használatáról mondott szavai „az első betörés volna ezen a téren”. „T. képviselőtársam – jelentette ki ekkor Tisza – nagy csalódásban van, mert ez annyira nem az első betörés, hogy ez sokkal kevesebb, mint amennyi ma azon vármegyék legnagyobb részében tényleg életben van, amelynek lakossága túlnyomó részben nem magyaroké.” – Ami a Bethlen által emlegetett *garanciák* kérdéséről illeti, a gazdasági, ipari, kereskedelmi egyesületeket, vállalkozásokat csak abban az esetben segíezi az állam, ha ezek működése kielégítő. – Nem áll az a kritikai kijelentése sem, hogy a kormány feladta a telepítési akciót. Erről – úgy tudja – majd nyilatkozik a vitában Ghillány földművelésügyi miniszter is. Szükségesnek tartja máris kijelenteni: „...igenis, folytatni akarjuk a telepítési akciót.” Az Altruista Bankról és az egyéb akciókról csak bizonyos idő után mondhatunk konkrét véleményt. – A kulturális kérdésekben Bethlen annak a véleményének adott kifejezést, hogy „a nemzetiségi politikának a különböző vidékekhez és népfajokhoz kell alkalmazkodnia.” Ezzel szemben ő akkor is (febr. 20-i válaszában), most is annak a véleményének ad kifejezést, hogy csakis egységes eljárásnak van helye. Ő sem csinál „külön román nemzetiségi politikát”. – Az iskolai kérdésekről szólva Bethlen teljesen félremagyarázza az ő (é. Tisza) által az 1907. évi Apponyi-féle népoktatási törvényről tett kijelentéseket.

...E tekintetben igen kemény kifejezést használt a t. képviselő úr, midőn azt mondta, hogy az én tendenciám az, hogy az 1907:XXVII. t.-cikk rendelkezései helytelen magyarázattal intencióikból kiforgatassanak.

Engedjen meg nekem a t. képviselő úr, ez ellen én határozottan és kereken tiltakozom, és azt hiszem, soha nem mondtam nemcsak ezt, de egyetlen ehhez csak félig-meddig hasonló olyan kifejezést sem, amely a t. képviselő urat ezen kemény vád formulálására feljogosította volna. Mert soha mást nem mondtam, mint hogy a törvénynek lojális, korrekt, méltányos végrehajtását fogjuk keresztülvinni, olyan végrehajtását, aminő módon igyekeznie kell minden tisztességes kormányának minden törvényt végrehajtani. (*Helyeslés jobbfelől.*) És itt már a t. képviselő úrnak csak az az általam említett bizalmatlansága, amit mélyen sajnállok, de amiről nem tehetek, szüggerálhatta

neki azt, hogy olyan gondolatot, olyan intenciót magyarázzon bele nyilatkozatomba, amelyet ennek a nyilatkozatnak egész tartalma világosan kizár.

Mi, igenis, beszéltünk a törvény helyes, korrekt, méltányos végrehajtásáról. Hogy erre szükség volt, arra utaltam már a múltkor, az építkezési kérdések során. De azóta, hogy erről a kérdéssel az interpellációra adott válaszómban beszéltem, segítségemre jött gróf Apponyi Albert, aki beszédének egy igen érdekes passzusában azt mondta, hogy neki az állami népiskoláknál az anyanyelvénél adott kedvezmények terén milyen küzdelme volt, hogy palotaforradalmak voltak elene... (*Zaj és ellentmondás balfelől.*)

Polónyi Géza: Kérem, ez meg lett cáfolva! (*Úgy van! balról.*)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Kérem szépen, hiszen egyet mondunk! (*Felkiáltások a baloldalon: Megcáfolta!*) Bocsánatot kérek, e részben semmi sem lett megcáfolva, teljesen azt mondom én is. Fel fogom olvasni, bár sajnálom, hogy a ház idejét most ezzel kell igénybevennem.

Fernbach Károly: Úgy mondotta, nem kételkedünk benne!

Polónyi Géza: Itt arról van szó, hogy palotaforradalom nem volt! (*Zaj a baloldalon. Elnök csenget.*)

Gr. Tisza István miniszterelnök: Bocsánatot kérek, az más, arra én semmi súlyt nem helyezek. Hanem azt mondta, hogy (*olvassa*): „Ezen latitudo megengedését, nem titkolom, akkori munkatársaim közül, a minisztériumnak nagyérdemű munkatársai közül, akiknek véleményét szívesen meghallgattam, többen nem látták jó szemmel”, és azt mondta, hogy neki bizonyos küzdelmébe került – a palotaforradalom visszavont kifejezés –, de bizonyos küzdelmébe került, hogy ezt az álláspontját érvényesíthesse.

Ugyanaz a túlbuzgalom, amely ott szemben állt gróf Apponyi Albertnek (*Mozgás a baloldalon. Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*) nagyon helyes és nagyon méltányos intencióival, ugyanez a túlbuzgalom fellép itt-ott az életben igen érdemes tanfelügyelőknél, igen érdemes közigazgatási tisztviselőknél, és ráviszi őket, hogy ennek a törvénynek szekáns interpretációja útján igyekezzenek lehetetlenné tenni a felekezeti iskola fennmaradását. Egyes ilyen konkrét helytelen közigazgatási esetek vannak. De ezt szembe állítottuk és állítjuk, és ha mitőlünk függ, keresztül is fogjuk vinni az életben ezen törvénynek korrekt, jóindulatú, az életképes és hazafias kötelességeiket híven teljesítő felekezeti iskolákat nem bántó végrehajtását. (*Élénk helyeslés és tetszés a jobboldalon.*) Az ellen azonban ismételve egész tisztelettel, de nagyon határozottan tiltakozom, hogy a kormánynak bárki is imputálja azt, mintha ennek a törvénynek tendenciózus végrehajtásával annak rendelkezéseit ki akarná játszani.

Áttérek most már a konkrét észrevételekről t. képviselő úrnak arra a vádjára, amelyre talán ő is nagyobb súlyt látszik helyezni, amely az egész eljárás ellen irányul, és amelyre nézve sok tekintetben találkozok gróf Károlyi Mihály képviselő úr mai felszólalásával. Itt van mindenekelőtt a párt elismerésének kérdése.

Gróf Károlyi Mihály t. képviselő úr itt rám citálja a román komité közleményét vagy nyilatkozatát, amely szintén kiemeli azt, hogy én tudomást vettem a román nemzetiségi párt létezéséről, hogy azt elismertem, és ezt szembe próbálja állítani főrendiházi nyilatkozataimmal.

Hát kérem, – bocsánatot kérek, de itt fogalomzavar van, de nem az én részemről. Hiszen én éppen azt mondtam, hogy nem értem, mit tesz az, „hivatalosan elismerni”. Hiszen pártoknak nincsen hivatalos léte. A főrendiházban roppant furcsaságokat, csodabogarakat hallottam: fórumnak, közjogi fogalomnak tették meg a pártot. Bocsánatot kérek, ezek csakugyan teljesen téves fogalmak. A pártok a politikai életnek gyakorlati megnyilvánulásai, azokat nem kell elismerni vagy el nem ismerni, azok egyszerűen léteznek. Nem hivatalos, nem közjogi létük van, nem fórumok...

Polónyi Géza: Például a köztársasági párt!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Majd rátérek. Azok létező erők, amelyek mint ilyenek mindenki előtt, aki struccpolitikát folytatni nem akar, tekintetbe jönnek mint létezők, és bocsánatot kérek, tekintetbe jöttek pártkülönbség nélkül mindenki előtt.

A képviselő urak ismételve említették a Hieronymi-féle rendeletet. Hiszen én ismételve rámutattam, hogy az a rendelet papiroson maradt, hogy az a rendelet nem akadályozta sem 1905-ben, amikor mi vezettük a választásokat, sem 1906-ban, amikor a koalíció vezette a választásokat, nem akadályozta a nemzetiségi pártot abban, hogy teljesen szabadon és meglehetősen erővel és, ki-vált 1906-ban, meglehetősen sikerrel vegyen részt a választási küzdelmekben. (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.*) Higgyék meg nekem a t. képviselő urak, ilyen kis rendőri kihágási intézkedésekkel olcsó mártírokat csinálni lehet, de a politikai küzdelmeket bármily tekintetben befolyásolni nem lehet. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) És azután arra nézve, hogy én a román nemzetiségi párt ki-

küldötteivel szóba álltam, eszmecserebe bocsátkoztam, azt hiszem, minden további magyarázgatás alól felment Kossuth Ferencnek, a koalíció vezetőjének...

Polónyi Géza: Az is meg van cáfolva!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Hát az szép cáfolat: nagyon szép cáfolat! *(Élénk derűtség a jobboldalon. Mozgás a szélsőbaloldalon. Halljuk! Halljuk!)*

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István miniszterelnök: ...Mihali képviselő úrhoz intézett levele. Azt méltóztatik mondani, hogy az megcáfoltatott; hát így szokott kinézni a képviselő urak cáfolata. *(Felkiáltások jobbfelől: Úgy van! Tényeket nem lehet cáfolni!)*

Az 1909. évi, Mihalihoz intézett levél körül (melyben Kossuth Ferenc Mihalihoz mint „a nemzetiségi párt vezetőjéhez, elnökéhez” fordul) lezajlott kisebb vita után *Tisza* részletesen fejtegeti, hogy a „paktum” körüli tárgyalások célja nem kölcsönös alkudozás, hanem elsősorban az volt, hogy meghallgassa, megértse, tanulmányozhassa a kérdést. *Bethlen* argumentációja tehát teljesen hibás, „hamis bázison épült fel”. Ő (é. *Tisza*) a tárgyalások során ismételtelen kijelentette, hogy a megegyezés előfeltétele, hogy a román nemzeti párt változtasson nacionalista programján.

...S ehhez fűztem mindig azt a másik megjegyzésemet is, hogy a nacionalista program fenntartása a legsovínisztább román szempontból is – s erre majd még visszatérek – nem előny, hanem hátrány, nem szolgálja a román – most értem faji szempontból nem az itt lakó románokra, de értem az egész román fajra – a román nemzeti ügyet, ellenkezőleg annak akkor tesznek szolgálatot, ha a teljes lelki egybeforradást a monarchiában lakó román nemzetiség és a magyar nemzet között lehetővé teszik. *(Helyeslés jobbfelől.)...*

...A román nemzeti párt programja pedig szerintem nagyon helytelen: küzdeni is fogok ellene, annak az erdélyi autonómiára vonatkozó része ellen teljes erővel; de az a program a magyar állam szétदारabolására nem irányul. *(Zajos ellentmondás a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Elnök: Kérem Kún Béla képviselő urat, méltóztatnék tartózkodni az állandó közbeszólásoktól.

Gr. Tisza István miniszterelnök: A magyar állam területéből nem akar kiszakítani semmit. A magyar állam egységes nemzeti alkotmányát nem akarja megváltoztatni... *(Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.)*

Egy hang (a baloldalon): Csak nem vallják be!

Gr. Tisza István miniszterelnök: Kérem, így nem lehet beszélni!

Elnök (csenget): Csendet kérek. Most a miniszterelnök úr beszél. Aki megjegyzéseket akar tenni, méltóztatnék fölíratkozni, de ne tessék folytonos közbeszólásokkal lehetetlenné tenni a miniszterelnök úr beszédét, és állandóan zavarni a ház tanácskozási rendjét.

Gr. Tisza István miniszterelnök: Ez országnak nemzeti egységét akár nemzetiségek szerint, akár territoriálisan megzavarni és helyi autonómiákat engedélyezni, szerintem, nagyon helytelen dolog. Küzdeni is fogok ellene egész erővel, de ha valaki azt mondja, hogy igyekezzék békés úton, törvényes eszközökkel ezt megvalósítani, ez nem büntetendő cselekmény, ezt szabad államban csak nem lehet büntető paragrafus alá vonni...

...Most már visszatérek beszédem fonalához, és az eljárás körüli hibák fejezeténél még csak egy vádjával foglalkozom gróf *Bethlen István* t. képviselő úrnak. A képviselő úr felpanaszolja azt is, hogy legalább annyit megtehettünk volna, hogy az erdélyi magyarságot is meghallgassuk, azzal is szóbaálljunk, legalább annyira becsüljük az erdélyi magyarságot, mint amennyire a román nemzeti pártot becsüljük.

Engedelmet kérek, én a t. képviselőtársamnak e felfogása ellen tiltakozom. Azt hiszem, a legnagyobb hibát követtük volna el, ha bármily tekintetben mint hasonló megítélés alá eső faktort meghallgattuk volna az erdélyi magyarságot. *(Mozgás a bal- és a szélsőbaloldalon.)* És engedelmet kérek, arra, hogy az erdélyi magyarság érdekeit felismerjük, szívünkön viseljük, megvédjük, oltalmunkba vegyük és fejlesszük, nekünk senkinek meghallgatására nincs szükségünk. *(Úgy van! a jobboldalon.)* Ne féltse mitőlünk a t. képviselő úr az erdélyi magyarságot!...

Tisza hivatkozik arra, hogy van a kabinetben szakértője az erdélyi kérdéseknek (é. *Sándor János* belügyminiszter). A kérdésbe pártszempontot vegyíteni nem kíván, de hivatkozik arra, hogy a választási törvény „a választókerületi beosztás útján” milyen szolgálatot tett az erdélyi magyarságnak, az általános választójog viszont éppen erre a magyarságra komoly veszéllyel járna. – *Bethlen* történelemfilozófiai fejtegetését végtelenül pesszimistának és egyoldalúnak tartja, s ezzel szembeállítja *Désy* fejtegetéseit. – Felteszi a kérdést: vajon miért kifogásolja *Bethlen*, hogy felhívással, felszólítással fordult az országban

élő román nemzetiségű polgártársakhoz. Hiszen – Tisza egyik doktrínája szerint – a szláv környezetből következő védelmi érzékenységek is összekapcsolja a népeket, s egy ilyen közeledési akcióval a hazai román küldöttek „a független Romániának teszik a legjobb szolgálatot.”

...Ez az igazi román politika, ez az igazi nacionalista politika, amelyet nekik követniök kell, ha a múltnak félreértései és a jelennek bizonyos sűrűlődései tiszta belátásukat el nem homályosították!

És hogy ez az évszázados félreértésekből és szenvedésekből alakult homály egy csapásra nem tud eloszlani, azt nem vonom kétségbe. Nem most, de a megbeszélések folyamán ismételve mondtam, hogy egészen bizonytalannak tartom azok sikerét, de dolgozom rajta egész odaadással, dolgozom abban a tudatban, hogy ha most nem érek is el közvetlen sikert, előkészítem a végleges megértés útját. *(Élénk helyeslés és taps a jobboldalon és középen.)*

Mikor ezt teszem, akkor nem érhet engem joggal az a vád, hogy ezen eszmecserek által, hogy ezen törekvésem által a magyarság rovására tolongok el az ország keleti részében az erőviszonyokat. Én kérdelem a t. képviselő úrtól, hol, micsoda pozícióját adtam én fel a magyarságnak? Hol, micsoda erőforrása a magyarságnak dugult be ezen megbeszélések folytán és azon akció folytán, melyet a kormány tovább fog folytatni? Én azt hiszem, sehol sem. Gyengülés nem éri a magyar pozíciót, ellenben azt hiszem, erősödik a magyar pozíció azáltal, hogyha gyengítem hevében, szenvedélyességében, szertelenségében és általánosságban azt a nacionalista irányzatot, amely, fájdalom, ma még éppen az erdélyi románság legnagyobb részét magával ragadja. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

T. képviselő úr, miért annyival kedvezőbb a magyarság helyzete azokban a régi, Erdélyhez nem tartozó megyékben, amelyeknek túlnyomó többsége nem magyar? Azért, mert ott a magyarság tudott már a múltban – ezek történelmi előzmények, ez nem szemrehányás, csak konstatálása a tényeknek – vonzerőt gyakorolni, magához tudta vonni a nem magyarajkú polgárok tetemes részét, és a nacionalista irány izolálva lett, és a nem magyarajkú polgárság csak egy részére támaszkodott. Ha el lehet érni Erdélyben is azt, hogy elsimulnak az ellentétek, hogy objektívebb felfogás kezd a szenvedély helyét elfoglalni, és ezáltal elérjük a románság közeledése általánosan, és ez a békülékeny és hazafiasan gondolkodó románság, mely, higgyék meg, nagy számban van Erdélyben, és csak a terrortól nem mer nyilatkozni, felszabadul a terror alól: nyugodt lélekkel mondhatom, hogy ezzel nem gyengítettük, hanem erősítettük a magyarság ügyét. *(Élénk helyeslés a jobboldalon.)*

Ebben a hitben kérem a t. ház támogatását azon politikai irány számára, amelyet, míg felelősségteljes állásunkban vagyunk, teljes odaadással, fáradságot nem ismerve, konzekvensen kívánunk folytatni. *(Hosszan tartó élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon és a középen. A szónokot számosan üdvözlöik.)*

I

1914 márc. 13

Pop Cs. István román nemzetiségi képviselő felszólalása a román paktum-tárgyalásokkal kapcsolatban adott miniszterelnöki válaszról folyó képviselőházi vitában

Képv. Napló, 1910–15, XXIII. 26–28., 33–38. l.

Pop Cs. István: T. képviselőház! Megvallom őszintén, igen nehéz helyzetben vagyok, amidőn a sorrend úgy hozta magával, hogy közvetlenül a miniszterelnök úr után kell felszólalnom. Különösen az a körülmény aggaszt némileg, hogy az ő szónoklatának és talán a szívekhez intézett szavainak varázsa alatt ne befolyásoltassam valamiképpen magamat én is – mondom – kényes helyzetben vagyok, mert nagyon kell vigyáznom arra, hogy kizárólag az ész vezessen és nem az érzelmek, mert megvallom őszintén, meg vagyok róla győződve, hogy gróf Tisza István mindenekelőtt, de mindenekelőtt magyar... *(Igaz! Úgy van! Élénk éljenzés jobbfelől.)*

Polónyi Géza: Mungó biz az! *(Derűltség balfelől.)*

Pop Cs. István: ...és nem kímél áldozatot, ha meg tud nyerni – amint ő mondá – ellenfeleket.

Amióta megindult a román nemzeti komité és gróf Tisza István között az eszmecsere, ezzel egyidejűleg az országban is egy nagy agitáció fejlődött ki. Különösen az ellenzéki lapok, de nemkülönben az ellenzéki képviselők is mindent felhasználtak, hogy oly színben, oly alakban állítsák

be ezt a tárgyalást egyrésztől, mintha mi, a román nemzeti párt politikájának azok a szerény intézői, személyes érdekeket hajhászva (*Ellenmondások a szélsőbaloldalon.*) fel akarjuk áldozni nemcsak népünk érdekeit, hanem azt a demokráciát is, amely a mi politikánk sarkköve volt kezdettől fogva, és az mai napig is. A másik oldalról a miniszterelnök úr ellen intéztetett az a vád, hogy ilyen lekenyerezéssel akar magának mandátumot biztosítani, illetve embereket szerezni, és ily módon akarja pártját gyarapítani.¹

Megvallom őszintén: megdöbbenő volt az egyes lapok támadása. De hát ezeket a támadásokat megszoktuk. Még megdöbbenőbb volt, hogy kultúregyletek, amelyeknek magasztos hivatása az volna, hogy a kultúrát terjesszék, hogy a szeretet jegyében az összetartást, a megértést és a közeledést ápolják, csóvát dobtak a közvéleménybe, és olyan terepre mentek – nem kulturális térre, hanem a politikának sikamlós terére –, ahová szerény véleményünk szerint egy kulturális intézménynek lépnie nem szabad.

Egyetemi tanárok, akiknek hivatása volna a tudomány magasztos ismereteit terjeszteni, az ifjakban a magasztos eszmék iránti lelkesedést ápolni, a gyűlölet fáklyájával mentek törvényhatóságról törvényhatóságra, kultúrintézményről kultúrintézményre, hogy megakadályozzanak egy olyan megállapodást, amelynek tartalmát nem ismerik. (*Igaz! Úgy van! a középén.*)

Sajnos, a mi viszonyaink olyanok, hogy akkor, mikor egy fontos, az állam életébe mélyen beavatkozó kérdés megoldásáról van szó, a támadás, a rágalom eszközeiből egy olyan platformot kellett hogy alakítsanak, amelyen szereplő engedmények alkalmasak voltak a magyar népben felkelteni a gyanút, hogy nem tudom, miféle mély átalakulások fognak történni a magyar nemzet életében.

De még nagyobb és furcsább jelenség az, amelyet itt a parlamentben láttunk. Összehasonlítom gróf Apponyi Albert felszólalását, amelyet akkor tett, amikor a saját bevallása szerint sem tudta, hogy mi ennek az állítólagos paktumnak a tartalma, hogy mi körül folyik az eszmecsere, mostani legutóbbi beszédével, és a következőket állapítom meg. 1914. január 14-én gróf Apponyi Albert úr kijelentette, hogy habár nem tudja, mi körül mozog a kérdés, mert a miniszterelnök úr diszkrécióval burkolózik, ennek dacára kell hogy elítélje ezt az eljárást, mert az a körülmény, [hogy] ezekkel a tényezőkkel, hogy ezekkel az emberekkel tárgyal, már ez magában szinte óriási hiba, pártja szerint valóságos bűn.

Fráter Loránt: Igaza volt! (Mozgás a jobboldalon.)

Pop Cs. István: Amikor azonban ismeretes az anyag előtte, akkor legutóbbi felszólalásában azt mondja: „ezek az engedmények nem olyanok, amelyek a legkevésbé tájékozottaknak is valami vehemens ellentmondását idéznék elő.” Tehát bevallja, hogy most látja, hogy gróf Tisza István nem akarta elárulni sem a hazát, sem a magyar állameszmét, sőt olyan engedmények vannak, amelyek még a legkevésbé tájékozott, vagy mondjuk, még a naiv lelkekben sem tudnak valami nagy megütközést előidézni. De ennek dacára következetes akar maradni, illetve nem következetes: következetlen, mert már egy másik nagy bizonyíték áll ellene, éspedig Kossuth Ferencnek levele, amely elismeri a pártot, és erős bizonyíték azon támadás ellen, hogy ők velünk, a hazáulókkal, soha szóba nem állottak. Akkor tovább megy gróf Apponyi Albert, és kijelenti: kérem, igaz, én tárgyaltam ezekkel az urakkal, nem is olyan nagy baj, nem is azt kifogásolom, hogy tárgyaltak velük, sőt kötelesség volt tárgyalni, de kifogásolom a modust. Vagyis akármi fog kiderülni, gróf Apponyi Albertnek a metódusa és a módusa szerint soha megnyugtató választ nem fog kapni senkitől sem. Mert már nem kifogásolja azt, hogy velünk tárgyaltak, hanem kifogásolja azt a körülményt, hogy a do ut des alapjára helyezkedtek volna...

...Amint méltóztatnak látni a rezolúcióból, az eszmecsere, a tárgyalások eredménytelenek maradtak, de egy nagy dolog történt: megtört a jég Magyarországon, és akadt egy államférfi, aki kötelességének ismerte, fáradságot nem kímélve, az országnak eme, szerintem legfontosabb kérdésével alaposan foglalkozni, nem helyezkedett a gőg álláspontjára, nem arra a cézári polcra,

¹ Mihali Tivadar mint „a román nemzetiségi párt elnöke” [erről l. a 12. I. C) 2. sz. irat * alatti jegyzet] Az Est-nek adott s a Népszava által idézett nyilatkozatában már 1913 végén rámutat erre a kettős ellenhatásra. „Kétségtelen – jelenti ki 1913. december közepén Mihali –, ...erős nehézséget okoznak azok a támadások, amelyekben az ellenzék a velünk való tárgyalásokért a kormányt részesíti; viszont tagadhatatlan, hogy vannak olyanok is, akik a mi népünket izgatják a megegyezés ellen.” („A mi román népünk”. – Népszava 1913. dec. 17; 295. sz. 2. l.) – Az ellenzéki sajtó és közvélemény nem kis részének hangulatát tükrözi a Magyar Hírlap-ban a paktum-tárgyalások meghiúsulása után megjelent rajz, mely Tiszát mint medvetáncoltatót orrában karikával ábrázolja, míg a karika lánját a „román nemzeti komité” feliratú medve mozgatja. „De mintha a medve táncoltatná meg az embert” – hangzik a torzkép aláírása. (*Medvetáncoltatás* – Magyar Hírlap 1914. febr. 22; 46. sz. 11. l.)

hogy neki semmi az a nemzetiségi kérdés, hogy ő ezt nem ismeri el, hanem igenis számtalan konferencián igyekezett magának tájékozódást szerezni, és anélkül – mert hiszen roppant messze vagyok tőle –, hogy valaha is azt a politikát és azokat az elveket reprezentálnám, amiket ő különösen, ami a demokráciát illeti, kötelességemnek tartom már ezt a körülményt mint igen dicséretes körülményt leszögezni, mint egy kezdőpontját azon nagy kérdés megoldásának, amelyet már régen kellett volna megoldani. De szerintem, t. képviselőház, igen nagy érdeme, hogy a jeget megtörte, és komolyan kezdett foglalkozni a kérdéssel. Igen sajnálom, hogy tovább nem ment, és az eddigi kormányzatban csak olyan változtatást akart, amely gróf Apponyi Albert szerint is egyenlő a nullával, és amely nagyon természetesen azt a hön őhajtott megegyezést a román nép és a magyar kormányok között helyre nem állíthatta. Szándékosan említem a magyar kormányokat, mert a román nép a magyar néppel, hála Istennek, megérteti magát, és talán még jobban meg fogja értetni magát ezután. Csak leszögezni akarom azt, hogy a sérelmeket, amelyeket évtizedeken keresztül szenvedtünk, nem tulajdonítjuk a magyarságnak, hanem az ő kormányaiknak, amelyek nem teljesítették kötelességüket a nemzetiségekkel szemben.

Pop Cs. István a továbbiakban részletes áttekintést adott a magyarországi nemzetiségi kérdés történeti fejlődéséről. A többi között idézte Kossuth 1860. szept. 15-i turini emlékiratát, majd az 1870. évi függetlenségi–nemzetiségi „Alaptörvény”-tárgyalásokkal, azután Tisza 1914. febr. 20-i képviselőházi válaszával foglalkozott. – Tisza válasza nem eléghette ki a román felet. Szerinte ugyanis „két politikai természetű konkrét kívánság” merült fel. Az egyik, hogy a többségében románakta területeken román köztisztviselőket alkalmazzanak, a másik, hogy biztosítsák román többségű választókerületek kialakítását. Pop Csicsó hangsúlyozza, a komité küldötteinek törekvése nem mandátum-hajszolás volt. Másrészt nem erőltették a választókerületek nemzetiség szerinti kikerekítését sem, de világosan és félreérthetetlenül az általános, tehát a korszerű választójog alapjára helyezkedtek, amint ez a képviselőházhoz eljuttatott törvényjavaslat szövegéből is kiténik. – Ami pedig a nemzetiségi törvény ügyét illeti, ha Tisza szükségesnek tartotta az Apponyi-törvénnyel kapcsolatban „a törvény – az törvény” szóhasználatot alkalmazni, ugyanez az álláspontjuk nékik az 1868. évi nemzetiségi törvény vonatkozásában. – Tisza – Pop Cs. István szerint – tévesen és a románsággal szemben igazságtalanul indokolja a nemzetiségi törvény végre nem hajtását, hiszen ezt nem a románok utasították el (a felszólaló megfelelkezik a nemzetiségi képviselőknek a részletes vita előtti kivonulásáról), hanem a kormányzat, mely már 1870-ben a köztörvényhatóságokról szóló törvényben megkezdte annak lebontását. – A bécsi „Die Zeit” egyik cikke „Selbstmord” (Öngyilkosság) címmel foglalkozik Tisza egyik megközelítően hasonértelmű kijelentésével, mely szerint az 1868.XLIV. tc. végrehajtása egyet jelentene ezzel. „Igen sajnálom – hangsúlyozza a román nemzetiségi képviselő –, hogy egy alkotmányos ország képviselője azt állítja, hogy egy törvényt nem hajthat végre, mert ez által a kormányzás legbiztosabb alapját támadná meg”. Ha erre az alapra helyezkedünk, a kormányzat letér az alkotmányos kormányzás alapjáról. – A paktumvitával foglalkozva tiltakozik az ellen, hogy Bethlen „irredentizmussal” vádolja a hazai román nemzetiségi politikát. – A továbbiakban azt fejtegeti, hogy az erdélyi magyar nemesi birtok pusztulása összefügg a korszerűtlen életformával és termelési móddal. – Tisza a nemzetiségi törvényt támadva tulajdonképpen egész érvelését annak a bevezetéséből vezette le. A „politikailag egységes magyar nemzet” azonban nem azonos a „nemzeti magyar állam” fogalmával. – Befejezésül kifogásolja, hogy Tisza nem foglalkozik az állami népiskolai anyanyelvi oktatással, amire „éppen a mostani időben... a világ minden részében a legnagyobb figyelemmel vannak”. Reméli, hogy változnak az idők, s megváltozik majd a közvélemény jelentős részének állásfoglalása a nemzetiségi kérdésben, melynek megoldását a demokratizálódás első lépcsőfokának tartja. – Nem veheti tudomásul Tisza választát, és ezzel szemben Mihali határozati javaslatát fogadja el.

1914 márc. 18

*Polónyi Géza felszólalása a román paktum-tárgyalásokkal kapcsolatban adott miniszterelnöki válaszról
folyó képviselőházi vitában*¹

Képv. Napló, 1910–15, XXIII. 94–96., 98–100., 110–112. és 123–124. l.

Polónyi Géza: ...teljesen fejtetőre állítva az egész nemzetiségi kérdés vitatása, úgy ahogy az előttünk fekszik. Mert mi történt? A miniszterelnökhöz egy interpelláció intéztetett. (*Felkiáltások balfelől: Megrendelve!*) Kérem, az szokás, azt nem diffikultálom. Előre tudva volt a dolog. A paradox helyzet másból áll elő. Egy interpelláció intéztetik a miniszterelnökhöz előre azzal a szándékkal, hogy a válasz tudomásul ne vétessék, és meg is történt, hogy a képviselőház a miniszterelnök óhajlásához képest a választ nem vette tudomásul.

Farkas Pál: Kitűzte vita tárgyául!

Polónyi Géza: Nem vette tudomásul a választ! Kérem, másként nem lehet napirendre tűzni. Annak a határozatnak a lényege az, hogy a ház nem vette tudomásul a választ. Tessék a házszabályokban egy kissé lapozgatni, és talán hasznát fogja venni a képviselő úr.

Id. Erdély² Sándor: Felfüggesztette!

Polónyi Géza: Na mármost a mi reglamáink, házszabályaink szerint egy és ugyanazon ülészakban egy és ugyanazon tárgyban tulajdonképpen kétféle határozat nem keletkezhetnék. Mit olvasok azonban? Előttém fekszik egy határozati javaslat ugyanazon párt részéről, amely már nem vette tudomásul a választ – mert hiszen az ellenzék nem is volt jelen –, és ebben a határozati javaslatban az első dolog az, hogy vegye tudomásul a ház azt a választ, amelyre ugyanazon pártnak határozata és szavazata szerint már kimondatott, hogy nem vétetik tudomásul a válasz. (*Derültség jobbfelől.*)

De még klasszikusabb az ellenzék szereplése. Mert ez a paradoxon folyik tovább. (*Halljuk! Halljuk! balfelől.*) Ahány t. barátom befejezi a beszédét, mind azzal fejezi be: Kérem, én nem

¹ Polónyi Géának a paktumvitát az ellentétek kiélézése felé lendítő, az ellenzékre kétségkívül nagy hatást tevő felszólalása előtti napon, 1914. márc. 17-én két ellenzéki (*Holló Lajos* és *Nagyatádi Szabó István*) és két kormánynyilatkozat (br. *Ghillány Imre* és gr. *Bánffy Miklós*) hangzott el. A függetlenségi *Holló Lajos* (Képv. Napló, 1910–15, XXIII. 60–70. l.) kijelentette, hogy amikor bírálják Tisza román akcióját, ezt nem pártszempontból és nem is a román nép iránti elfogultságból teszik, hanem azért, mert az a felfogás, amely Tisza véleményéből kitűnik, nyíltan szemben áll az érvényes törvényekkel, így a Trefort-féle 1879:XXVIII. és az Apponyi-féle 1907:XXVII. törvénycikkkel. – Hasonlóképp nyilatkozik Tisza válaszáról, és éppúgy elutasítja mind a Jakabffy-, mind a Mihali-féle határozati javaslatot *Nagyatádi Szabó István* pártönkivüli ellenzéki képviselő. (Uo., XXIII. 72–80. l.) Szerinte a nemzetiségi mozgalmak résztvevői három kategóriába csoportosíthatók. Egy kisebb, lojális csoportra, egy ennél lényegesen nagyobb olyan táborra, mely ugyan az ország integritása alapján áll, de ezen belül „legalábbis területi külön kormányzatot” kíván, végül egy harmadikra, mely „nyíltan hirdeti a Magyarországtól való elszakadást”. – A jelenlévő nemzetiségi képviselőket a második kategóriába sorolja, azt a formát pedig, amelyben kívánságaikat előterjesztették, nem tartja teljesíthetőnek. Ugyanakkor helyesli azt a követelést, hogy nemzetiségi területeken a tisztviselők beszéljék az illető nemzetiség nyelvét. Kifogásolja, hogy a román nemzeti párt – a képviselői mandátumok egyhatod részének ellenében – hajlandó lett volna a kompromisszumra, cserben hagyta az általános választójogért folyó országos ellenzéki küzdelmet. – Br. *Ghillány Imre* földművelésügyi miniszter felszólalásában (Uo., XXIII. 81–83. l.) annak a véleményének ad kifejezést, hogy Tisza konszolidált viszonyokat készít elő román tárgyalásaival, ezért támogatja Jakabffy Elemér határozati javaslatát. Foglalkozik az ún. birtokpolitikai feladatokkal. Részletesen indokolja, miért van szükség – szerinte – telepítési akciókra. Érdekes adatokat közöl a két éve működő Altruista Bankról, melyet a kormányzat azért hívott létre, hogy az eladásra kerülő erdélyi és erdélyrészi középirtokokat felvásárolja, illetve magyar igénylőknek, bérlőknek biztosítsa. Közli, hogy a bank az elmúlt két évben 26.245 kat. holdat vásárolt, és ebből eladott 13.799 kat. holdat. Hitbizományoktól és főpapi uradalmaktól bérbe vett 42.640 kat. holdat 9 vármegye területén 164 községben. „Albérlőinek száma 7 középbérlő és 10.788 kisbérlő. Közvetített legelővásárlást 4984 holdat 3,070.876 korona értékben, és parcellázási kölcsönt folyósított 1,639.400 korona összegben.” – Hasonló értelemben nyilatkozott, és Désy Zoltán alkotmánypárti képviselő (l. ott) kijelentéseit bírálta – a Jakabffy-féle határozati javaslatot elfogadva – gr. *Bánffy Miklós*. (Uo., XXIII. 84–87. l.)

² Az eredetiben *Erdélyi*.

veszem tudomásul a választ. Hát ez pleonazmus; hiszen ez már megtörtént; ezt a ház már megtette: nem vette tudomásul a választ. (*Folytonos derültég jobbfelől*)...

Polónyi Géza ezután szokott felszínes tárgyalási és vizsgálódási módján annak az „elszomorító jelenség”-nek tényével foglalkozik, hogy a magyar országgyűlés ilyen arányú vitát folytat a hazai nemzetiségi kérdéssről s egy nemzetiség ügyéről. Hiszen nem is olyan régi keletű az egész nemzetiségi kérdés – véli –, hogy ennek ilyen fontosságot kellene tulajdonítani. „Erdélytől eltekintve, ahol már a 48-as esztendőkből [így!], sőt a XVII. század végén kezdődtek ezek a nemzetiségi harcok – specialiter Magyarországon az erdélyi unió óta [1848? 1867?] és után tényleg csak 1881 óta datálódik a nemzetiségi mozgalomnak a története.” – Hasonló „szakértelemmel” fejtegeti a horvátországi és a fiumei kérdést. Majd minden átmenet nélkül a magyar állam külpolitikai helyzetére térve azt az alapvetően helyes megállapítást teszi, hogy „Magyarország nincs egy szövetséghez kötve, hanem saját jövődjének és érdekeinek megfelelően kell a külpolitikai szövetségek tekintetében elhelyezkednie.” – A továbbiakban hosszasan támadja a kormányzati kultúrpolitikát és ennek jellegzetes termékeként Szekfü Száműzött Rákóczi-ját, majd rátér a *Bujanovics*-interpellációra adott Tisza-válasz kritikájára. – Minősíthetetlen támadást intéz a Tiszát méltató *Juriga* Nándor szlovák nemzetiségi képviselő ellen, akit „gimli”-ként, „fogházviselt pánszláv agitátor”-ként, a Tisza-féle „nemzetiségi kampány” egyetlen felmutatható híveként aposztrofál, amiért ismétlen elnöki figyelmeztetésben részesül. – Igen jellemző, hogy *Grünwald* Béla „*A felvidék*” című hírhedt pamfletjére is hivatkozik (a címére természetesen nem emlékszik), és ennek nyomán jellemzi a közös elképzelésükben élő „panszláv agitátort”. – Hasonló naivitásig menő felszínességgel szól a „*Simonyi* Ernök és *Mocsáry* Lajosok által készített úgynevezett proklamáció”-ról (?). – Beszéde folytatásaként rátér a magyarországi és az erdélyi nemzetiségi mozgalmak laikus történeti ismertetésére. Helyesli *Hieronimi* Károly egykori belügyminiszter 1894. jún. 16-i, a román nemzeti komitét feloszlató rendeletét. – A személyét támadó kormánypárti közbeszólásokra kijelenti, hogy a koalíció két ügyben túltelt a korábban meghatározott kereteken: a kvótaemelésben és Bosznia-Hercegovina annexiójában (Uo., 110. l.). – Ezután visszatér a román politikai vezetőkkel folytatott Tisza-féle paktum-tárgyalások bírálatára. Előbb azonban – a nemzetiségi képviselők (*Pop Csicsó*, *Vajda*) tiltakozása közben – kijelenti, hogy a Khuen-Héderváry-féle nemzetiségi tárgyalások hirtelen bezárulásának oka az volt, hogy Khuen-Héderváry a néki is benyújtott 11 pontot egyszerűen elutasította. Élesen bírálja a Mihali-féle kívánalmak utolsó, 11. pontját, mely azt célozza, hogy a mandátumok, a képviselők egyhatoda román legyen. – Polónyi a továbbiakban kijelenti, hogy az 1868. évi nemzetiségi törvény (1868:XLIV. tc.) „nem adott politikai területi jogot, csak individuális érvényesülést”. Ezzel szemben az 1868:IX. tc. – mondotta – „csinált román nemzeti egyházat és szerb nemzeti egyházat, amelynek semmiféle történeti múltja, semmiféle történelmi alapja a világon nem volt és nincsen”. (Uo., 113. l.) Majd hosszasan foglalkozik a hajdúdorogi magyar gör. kat. püspökséggel, mely – véleménye szerint – ó-görög liturgikus nyelvvel és látszatönkormányzatával teljesen ki van szolgáltatva a román görögkatolikus egyházi befolyásnak. Olyannyira hogy – tudomása szerint – a paktum-tárgyalásokon már felmerült, hogy „miután oda román nyelvű plébániák is csatoltattak, tehát oszlassuk fel újból ezt a püspökséget, és csináljunk belőle újból román püspökséget”. (Uo., 115. l.) – Ami a Czernin–Tisza-affért illeti, az a véleménye, hogy Tisza azért dezuvalálhatta a bucaresti osztrák-magyar nagykövetet, mert „Romániának az ún. hármasszövetségbe való bevonása ez idő szerint nem aktuális kérdés, és lekerült a napirendről azon egyszerű okból, mert Oroszország megelőzni szíves volt bennünket.” – Végül hosszasan foglalkozik *Pop Csicsó* István nemzetiségtörténeti fejtegetéseivel. Szerinte a román nemzetiségi képviselő az 1849. évi szegedi Kossuth-proklamációt hamisan idézte („idézi a Jászi Oszkár-féle kiadásból”; Uo., 119. l.), az erdélyi unió kérdésében pedig nyíltan történelmietlen nézeteket vall. „Nemcsak 1848-ban szentesítették a VII. t.-cikket, hanem itt van kezében az 1868:XLIII. tc., amely az egész 1863/64-iki szebeni komédiát hatályon kívül helyezte., s reaktíválta, újból becikkelyezte az 1848:VII. t.-cikket”. (Uo., 120. l.) – A későbbiek során éles és leplezetlenül elfogult, türelmetlen kitételekkel támadja *Pop Csicsó*t, aki – szerinte – „az emberiség salakjának” mondotta a székelyeket (*Ugron* Zoltán: „Egészen mást mondott...”; Uo., 121. l.), és „gyalázta a csángókat”. – Ezután a pétervári *Novoje Vremja* 1914. márc. 7-i számára hivatkozva úgy véli, hogy „érdekes történelmi versengés középpontjába jutottunk”. (Uo., 123. l.)

Polónyi Géza: T. képviselőház! Röviden foglalkoznom kellene még azzal, hogy mit tartok én szükségesnek a nemzetiségi kérdés békés megoldására, de fájdalom, kifogytam az időből. (*Halljuk! Halljuk! balfelől*.) Ha én önöknek elkezdenék most beszélni a nemzetiségi kérdés szempontjából az önálló vagy legalább magyarul vezényelt hadseregnek jelentőségéről, akkor az önök részéről egy szánakozó mosoly lenne a jutalmam. Pedig szinte csoda, hogy Magyarországon még az asszimilációnak olyan ereje is érvényesülhetett, mint amennyit jelezni bátor voltam, mikor minden ellene esküdött a magyar nemzetnek. Másutt a hadsereg legfőbb tényezője az amalgamizációnak és asszimilációnak; nálunk pedig még ezzel az ellenséges tényezővel is számolnunk kell, és az ezrednyelv stb. révén le kell mondanunk arról, hogy a magyar nemzetnek szupremáciáját érezze a nem magyar ember a hadsereg kötelékében.

Minek beszéljek arról, hogy az önálló gazdasági élet mennyiben tenné lehetővé azt, hogy

a velünk rokon és barátságos érzületű nemzetiségeknek munkaerejét is felhasználva, boldogítani tudnánk mindenkit, magunkat is, de másokat is?

Mindezek ma chimérák, t. képviselőház, ábrándok, melyekről gondolkozhat valaki – mit tudom – a Marmara tenger partjain, de itt a képviselőházban meg nem hallgatják, és egyáltalában komolyan figyelembe nem vették.

De vannak tényezők, melyeknek sürgős érvényesítése igenis a magyar állameszmének és a nemzetiségi eszmének is szolgálatára lehet. Én ma nem vagyok abban a helyzetben, hogy részletelesen fejtegessem ezeket; de elsősorban kérve kérem a t. miniszterelnök urat: gondolják meg, hogy a katolikus autonómiák létesítése mit jelent a nemzetiségi kérdés szempontjából. *(Igaz! Úgy van! balfelől.)*

Én a katolikus autonómiának és mindenekfelett az állami és nem felekezeti oktatásnak vagyok, voltam és maradok őszinte híve. A katolikus autonómiában én a legmegbecsülendőbb kincset abban látom, hogy annak a számtalan visszaélésnek, melyeket felekezeti cégér alatt üznek nemzetiségi érdekek szolgálatában, a katolikus autonómia megalkotásával találtassék meg az a cinozurája³, mely a jogegyenlőség révén ne tűrje meg a felekezeti anarchiának nemzetiségi célokra való kihasználását. Ne legyen több joga másnak, mint amennyit a katolikus autonómiának adnak, és akkor majd méltóztatik meglátni, hogy rövid idő alatt milyen nagy lépésekkel fog haladni a magyar asszimiláció a nemzetiségi területen.

De ahhoz, hogy a nemzetiségi kérdés megoldassék, első és egyetlen feltétel az, hogy a magyar nemzet kebelében még csak véleményeltérés se legyen. Annyi mindenféle veszély fenyegeti ezt a nemzetet és annyiféle oldalról, hogy akkor is gyengék vagyunk, ha mindnyájan egyetértünk...

K

1914 márc. 19

Ugron Zoltán munkapárti képviselő felszólalása a román paktum-tárgyalásokkal kapcsolatban adott miniszterelnöki válaszról folyó képviselőházi vitában¹

Képv. Napló, 1910–15, XXIII. 164., 165–166., 166–168., 168., 169., 170–171. 1.

Ugron Zoltán: T. ház! Bármennyire előrehaladott a vita, kötelességet vélek teljesíteni azzal, hogy felszólalok. Hiszen az ország keleti részében lakom, ahol a nemzetiségek számbeli többséget képeznek, abban az ország részben, amely külön történelmi múlttal bír, s e külön történelmi múlt alapján az itt jelenleg előtérben álló románajkúak bizonyos előjogokat kívánnak maguknak...

...Rövid lehetek azért is, mert nem kell a román kérdés histórikumával foglalkoznom. Mindaz, ami az oláhokkal 1848 előtt történt, elő lett itt adva. E tekintetben nagy elismeréssel kell adóznom gróf Bethlen István igen t. barátom szép összeállításáért, amint nem tagadhatom meg az elismerést Mihályi Tivadar és Pop Cs. István képviselőtársamtól sem, akik az 1848 előtt történeteket igen objektíven és igen szépen tárgyalták. Természetesen meg kell emlékezni Mán Lajos

³ *Cinozúra* (*cynosura*): zsinórmérték, vezérelv, irányelv (gör–lat.).

¹ Ugron Zoltán felszólalása előtt külön nemzetiségpolitikai polémiát folytatott Pop Cs. István és Polónyi Géza (Képv. Napló, 1910–15, XXIII. 153–158. l.). A román nemzetiségi képviselő tiltakozott az ellen, hogy Polónyi előző napi beszédében fejtegetéseit „históriai zagyvalék”-nak mondotta. Közli, hogy nem Jásziól idézte az 1849. évi nemzetiségi törvény szövegét („habár Jászi könyvéből idézni nem szégyen”), hanem Jancsó Benedek „A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota” című munkájából; a szöveg egyébként előfordul Horváth Mihály „Magyarország függetlenségi harcának története 1848 és 49-ben” című művében is. – Tiltakozik az ellen, hogy Polónyi egy székelyek elleni állítólagos kitével tulajdonítson neki, amikor ő csak azt mondotta, hogy „jó derék ember nem megy telepesnek, csak a salakja”. – Polónyi az elmondottakra reflektálva kijelenti, hogy olyan képviselővel (é. Pop Csicsó) nem vitatkozik, „aki az 1849. július 29-ikén kiadott proklamációt, illetőleg egyezségi ajánlatot nemzetiségi törvény gyanánt hirdeti”. A továbbiakban ismét élesen támadja Pop Cs. Istvánt, amiért bírálta az erdélyi birtokosság életmódját, és fenntartja, hogy a román képviselő beszéde sérelmes a székelységre. – Pop Cs. István viszontválaszában újból elutasítja és ráfogásnak minősíti a hamis idézetek vádját. Hangsúlyozza, hogy román részről nem úgy szoktak válaszolni a feljükké nyújtott békejobbra, mint azt Polónyi állítja. Tanúsága ennek nemcsak a folyó vita, hanem az a tény is, hogy a románság kezdettől rokonszenvvel kísérte Tisza akcióját.

igen t. barátomról, sőt Désy Zoltán és Holló Lajos t. képviselőtársaimról is, akik szintén igen objektívek voltak a történeti részben. Azt hiszem, a magyarországi publikum, sőt még itt a házban is egyes képviselők csak hálásak lehetnek azért, hogy ezek a t. képviselő urak módot nyújtottak nekik ahhoz, hogy a kérdés történeti részével végre egyszer alaposan alkalmuk volt megismerkedni, mert hiszen csak természetes, hogy az a viszony, amely az erdélyi magyarság és a nemzetiségek között fennáll, [a] történeti múlttól nem választható el.

T. ház! Ezek után áttérhetek az egyes képviselő uraknak a vitában elhangzott nyilatkozataira, ami körülbelül ki is fogja méríteni felszólalásom tárgyát.

Polónyi Géza igen t. képviselőtársammal nem foglalkozom, mert ő négy órán át igen sok érdekes dolgot összemondott, de úgy vagyok az ő beszédeivel, mint a tudományos regényekkel (*Halljuk! Halljuk! jobbfelől.*), hogy ti. ha regényt olvasok, untat a tudomány, ha tudományt akarok tanulni, nem hiszek a regénynek. (*Derülség jobbfelől.*) Úgy látom, hogy Polónyi Géza igen t. képviselőtársamnak az a vitaközlési modora, hogy amint egy írás az ő kezében van, az rögtön okmány; ellenben mihelyt más kezében van, csak proklamáció, ha mindjárt törvény is. (*Derülség jobbfelől.*) Én tehát csak azért térek vissza az ő beszédére, mert osztozom Désy Zoltán igen t. barátom azon véleményében, hogy a nemzetiségekkel szemben tanúsítandó méltányossági elvből folyik, hogy még akkor is elmondjuk az igazat, ha az egy nemzetiségi ember javára van. (*Helyeslés jobbfelől.*) ...

...Egy annyi rutinnal bíró parlamenti szónok, mint Polónyi Géza igen t. képviselőtársam, megtehetné azt, hogy itt olcsó sikerekre ne vadásszék, s amikor mi komolyan tárgyalunk a képviselőházban egy komoly kérdést, amikor mindenikönnök örülnünk kell azon, hogy ez a tárgyalás bizonyos objektív alapon folyik, akkor ne kicsinyelje le egy nemzetiségi képviselőtársát azzal, hogy annak beszédét és az abban felhozott érveket froclizásnakne vezi. (*Úgy van! jobbfelől.*) Frocliztak ők ketten egy tárgyaláson Eötvös Károssal, rátaláltak egymásra, és én úgy tudom, hogy ebben a versenyben nem Polónyi Géza t. képviselőtársam vitte el a pálmát. (*Derülség jobbfelől.*)

Foglalkozik az erdélyi szász szórványokon jelentkező elrománosodás jelenségével. Fontosnak tartja, hogy szászok és magyarok között mindenféle nemzetiségi súrlódásnak elejét vegyék.

...Különben el kell hogy ismerjem, hogy az eddig felállított nemzetiségi programokkal szemben határozott haladás van abban, amit Miháli képviselő úr azokban a pontokban felállított. Reflektálni kívánok azonban a 6. és 7. pontra, amely a közigazgatás és a bíróságok nyelvéről szól. Ugyan a miniszterelnök úr ezen a téren maga bizonyos magyarzatokba bocsátkozott, amelyeknek teljes jogosultságát elismerem, de a 6. és 7. pont úgy, ahogy Miháli igen t. képviselőtársam elmondta, ha ő nem mondja is ki, de magában foglalja a föderációt. Abban pedig, hogy itt mi nyelvterületekre osszuk az államot, szintén éppúgy a negáció terén állunk valamennyien, mint az unió kérdésében: erről nem is tárgyalunk.

A 9. pont a telepítési és birtokpolitikai kívánságokról szól. Erről lesz alkalmam beszélni, mikor Bethlen István t. képviselőtársamnak fogok válaszolni.

A 10. pont azt foglalja magában, hogy vizsgáltsuk meg azokat a tisztviselőket, kik a románajkú polgártársakkal lesznek hivatva érintkezni. A miniszterelnök úr a legnagyobb jóindulatot tanúsította ezzel szemben, és a lehető legtöbb garanciát nyújtott arra, hogy neki is az a törekvése, hogy a nemzetiségek olyan tisztviselői kart kapjanak, mely nyelvüket érti. De, engedelmet kérek, azt már csak nem hiszik, hogy mi a nemzetiségeknek külön vizsgával készítsünk elő tisztviselőket? Ez megint egy keresztülvihetetlen pont.

A 11. pont a hatvan oláh kerület kérdése.

Engedelmet kérek, ami engem ezekre a padokra hozott, az az volt, hogy én bizonyos voltam benne, hogy ha én a t. miniszterelnök úr háta mögé ülök, nem lesz hatvan román kerület, hogy ezt a kívánságukat el nem fogadom, az egészen bizonyos. Erre a kérdésre különben még visszatérek, amidőn a polémiát Bethlen István képviselőtársammal veszem fel. Jelenleg egyebet erről nem mondhatok.

Egy másik dolog az, hogy ők egyéb kívánságok mellett az 1868:XLIV. tc. végrehajtását követelték. Itt most az egyszer minden köntörfalazás nélkül megkapták az őszinte választ a miniszterelnök úrtól, hogy igenis, annak egy része már fenn sem áll, mert más törvények eltörölték, és annak valamennyi olyan részét, amely az idők tanúsága szerint a magyar államiság rovására megy, nem fogja végrehajtani. Cítálhatták itt Eötvöst, citálhatták Deákot, de azóta sok idő telt el, a tanulságok egészen mások, mint ahogy azok remélték, és a miniszterelnök úr mai álláspontja

teljesen jogosult. A magára részéről csak csodálkozom azon, hogy akadt a túloldalról ember, aki ebben hibát látott, sőt ezt vissza is utasította...

Gr. Bethlen István beszédével foglalkozva Ugron Zoltán kijelenti, hogy Tisza nem rekesztette be a telepítési akciót. – Elvárta volna Bethlentől, „hogy útját állja, ha ereje van hozzá, annak a féktelen agitációnak, amely Erdélyben lefolyt” – éppen a Tisza-féle román paktum-tárgyalások idején. Ugyanakkor figyelmeztet arra, hogy a porosz telepítések is kudarcra jutottak, s a telepítési ankét is elismeri: a 100 ezer telepesből 30 ezer „migráló”, elvándorló, kallódó és koldus elem lett. „...A magyar fajnak – mondotta – nem barátja, aki ezt akarja...” Végül kéri, hogy a nemzetiségi nyelvek tanítása kérdésében a miniszterelnök menjen el odáig, hogy „a nemzetiségi vidékeken a magyar iskolákba a nemzetiségi nyelv tanítását kötelezőleg felvegyük”. Sajnálja, hogy a részletkérdések útvesztőjében annyi félreértés támad – a megegyezés rovására. Ezért – bár a tárgyalás „egyelőre lezárult” – bizonyos javulást lát, s a magyar állameszme feladását semmiben nem tapasztalja. Ezért örömmel veszi tudomásul a miniszterelnök válaszát.

A paktumvitának ezen a napján az ellenzéki tábor újabb érveket hoz fel annak bizonyítására, hogy a megegyezésnek nem voltak meg a feltételei. Gr. Esterházy Mihály (Képv. Napló, 1910–15, XXIII. 171–177. l.) a Mihály által ismertetett román pontok utolsó (11.) pontjával foglalkozva rámutat arra az ellentmondásra, ami a román nemzeti párt eredeti választási programja és a paktum során követett taktika között fennáll, amikor is a kilátásba helyezett mandátumok kedvéért lemondtak az általános választójogi harcokról. Éppígy jellemzőnek tartja azt is, hogy a román felszólalóknak szavuk sem volt a többi nemzetiség ügyében, de a román nemzetiségi sajtó kérdésével sem foglalkoztak. – Bizalmatlan a szereplő román tárgyaló felekkel szemben, akiknek – szerinte – jelentős nemzetiségi bank-érdekeltségük van. „A román középosztállyal való szövetkezés nem biztosítja a nép jóindulatát.” – A miniszterelnök válaszát nem veszi tudomásul. – Sághy Gyula ugyanakkor interpellációt intéz Tiszához, van-e tudomása arról, hogy a Liga Culturală márc. 29-re Bukarestbe összehívott nagygyűlésén mind a paktum-tárgyalásokkal, mind az új választási törvénynek a románokat érintő részével foglalkozni kíván. – Tisza válaszában a kérdést romániai belügynek jelenti ki, melyre nézve véleményt nem nyilvánít. – Jóllehet a Ház többsége elfogadja a miniszterelnöknek az interpellációra adott válaszát, az interpelláció kétségkívül befolyásolta a közeledés esélyeit. (L. Képv. Napló, 1910–15, XXIII. 178–180. l.) – Nem segítette ezt elő Damian Vazul román nemzetiségi képviselőnek ugyancsak a márc. 19-i ülés folyamán elhangzott, egyébként igen mértéktartó felszólalása sem. (Uo., 159–164. l.) Damian három „motívumot” említ, amelyek lényegesen hozzájárultak a tárgyalások megműködéséhez. Ilyenek a 42 román többségű választókerületnek az új választási törvény következtében 27-re csökkenése, Tiszának az 1868. évi nemzetiségi törvény fontos szakaszaival (17., 27. §§.) és általában a törvény egészével szemben tanúsított állásfoglalása. Az említett 17. §-t annál kevésbé lehetett kifogásolni, hiszen az Eötvös-féle népiskolai törvény (1868:XXXVIII. tc.) 58. §-a is kimondja, hogy „minden növendék a maga nyelvén nyerjen oktatást, amennyiben az a községben divatozó nyelvek egyike.” – Végül harmadik motívumként szembeállítja Tisza kívánságával – hogy ti. a nemzeti komité új alapra helyezkedjék – azt a kijelentését, hogy az 1907:XXVII. törvénycikk módosításához nem járul hozzá, ami ismét ellentétben áll az 1868. évi népiskolai törvény rendelkezéseivel. – A Mihály-féle határozati javaslatot elfogadó román nemzetiségi képviselő kijelenti: a román tárgyaló fél is sajnálja, hogy a tárgyalások nem vezettek eredményre. „A *suum cuique* elve szerint meg kell adni mindegyiknek azt, ami őt illeti, ami az övé. Csak így jöhet létre a clara pax” – fejezi be érvelését Damian Vazul.

L

1914 márc. 20

Vajda Sándor román nemzetiségi képviselő beszéde a román paktum-tárgyalásokkal kapcsolatban adott miniszterelnöki válaszról folyó képviselőházi vitában

Képv. Napló, 1910–15, XXIII. 183., 190–191., 193–194., 195. l.

Vajda Sándor: T. ház! Mindenekelőtt kötelességemnek tartom pártom nevében kijelenteni, hogy a kormány között és közöttünk paktum nem jött létre, sem nyilvánosan, sem pedig titokban. Ezt kijelenteni kötelességünk azért, mert nem akarnak elnémulni azok a hangok, sem a sajtóban, sem pedig itt a képviselőházban, amelyek arról beszélnek, hogy a kormány között és közöttünk titkos paktum keletkezett.

T. ház! Ha egyáltalán titkos paktumról szó lehetne, akkor nekünk állna érdeklődésünkben, hogy az közzétessék a nyilvánossággal, hogy ezáltal obligóba kerüljön a kormány, hogy így reményünk lehessen arra, hogy megkapjuk a kormánytól mindazt, amire kötelezte magát. De hogy mi a kormánnyal ilyen titkos paktumra léptünk volna, azt azok a szónokok, akik ezt felvetették, semmivel sem tudták indokolni. *(Igaz! Úgy van! jobbfelől.)*

T. ház! Sokkal könnyebb volna a mi helyzetünk, ha mi is a diszkusszióknak azt az álláspontját foglalnók el, amit a t. ellenzék, és megfordítanak a dolgot, azt mondva, hogy az ellenzék között és a kormány között van titkos paktum. Mert, t. ház, vagy tudatosan vagy öntudatlanul, vagy tervszerűleg vagy nem tervszerűleg, de a miniszterelnök úrnak mindenesetre sikerült azt az ellenzék, amely eddig akadékoskodott, ide becsalogatni és olyan diszkussziókba keverni, amilyenben már nagyon hosszú idő óta nem volt alkalmunk itt a házban részesülni. (*Igaz! Úgy van! Derűtség a jobboldalon és a középen.*)

T. ház! Ezeknek konstatálása után kötelességemnek tartom ezt pártom reputációja érdekében előre is kijelenteni, mert különben még azt mondhatnák rólam, hogy Vajda Sándort megvesztegette gróf Tisza István (*Mozgás jobbfelől.*), vagy hogy én védeni akarom azt, akinek az én védelmemre semmi esetre sincs szüksége, ismétlem: pártom reputációja érdekében kötelességemnek tartom kijelenteni, hogy mi vagyunk politikailag annyira érettek, hogy anélkül, hogy számon tartottuk volna Romániának nagyszerű sikerét [é. a balkáni háborúban], igenis, beláttuk annak politikai szükségét, hogy hacsak lehetséges: a nemzetiségi kérdésben más hangok pendíttessenek meg az ország intézői részéről, és ezért akkor, amikor gróf Tisza István miniszterelnök úr hozzánk fordult, és felhívta pártunk vezérét, Miháli Tivadar t. barátomat, hogy megbeszéléseket akar folytatni pártunkkal, mi azt szívesen fogadtuk.

Ez, hogy kronológice soroljam fel a dolgokat, körülbelül december 18. vagy 19-én történt 1912-ben. Már 1913. január 12-én tartottuk meg a komité első ülését, amelyen elhatároztuk a hármass delegációnak kiküldését, mert hiszen nem lehet az összes agitátorokkal vagy az egész néppel egyszerre érintkezésbe lépni. Január 21-én a mi nevünkben, a komité nevében át lett adva a t. miniszterelnök úrnak a 11 pont, amelyre a miniszterelnök úr már február 5-én megadta a választ.

Ha ezeket méltóztatnak becses figyelmükre méltatni, akkor igenis be fogják látni, hogy sem minket, sem pedig a miniszterelnök urat nem vezette Románia sikere, mert hiszen akkor még nagyon is távol állottunk a bukaresti békétől.

A továbbiakban annak a véleményének ad kifejezést, hogy az ellenzék azért támadja Tiszát, „mert velünk egyáltalán tárgyal, másodsor pedig azért, mert bennünket egyáltalán pártunk elismert”. – Feloszlathatták a román párt 25-ös bizottságát 1848-ban, 1869-ben, feloszlathatta a román nemzeti komité *Hieronymi* 1894-ben – mindez nemhogy ártott a pártunk, sőt éppen az 1894. évi pártfeloszlatástól kezdődött el annak kibontakozása. – Visszautasítja azt a vádat, hogy a román komité tagjai, a román nemzetiségi vezető politikusok elutasítanak a demokráciát és az általános választói jogot, mint azt *Vázsonyi Vilmos* feltételezi a *Budapesti Napló* 1914. jan. 27-i számában. Itt a „Vlád–Tisza-frigy”-ről, tehát a paktum-tárgyalásokról szólva *Vázsonyi* azt a kitélet engedi meg magának: nem tudja, melyik fél a „jellemtelenebb”, „az oláh szájhősök és hazug fráterek”, akik – szerinte – „állandóan az általános választói jogról bömböltek”, s most szövetkeznek a kormánnyal, vagy Tisza, aki „konzervatív választói jogot és államotitott közigazgatást ajánl a magyarság megmentésére”. (Uo., 184. l.)

Vajda szerint a paktum-tárgyalásokban részt vett román nemzetiségi politikusoknak nincs miért szégyenkezniük. „Mi – mondotta ekkor – demokraták vagyunk, habár konzervatív demokraták, mert mi egy parasztnépet képviselünk.” – Ezek után részletesen foglalkozik gr. *Bethlen* Istvának szerinte „teljesen ellenséges”, „világos okfejtésű beszédével, melynek végkövetkeztetései mutatják, mire vezet a végletes elfogultság a nemzetiségi kérdésben. Majd részletezi *Polónyi Géza* beszédének nemzetiség-, pontosabban románellenes kitételeit. Értékeli *Désy Zoltán* higgadt felszólalását és megértő álláspontját. – Felemlíti, hogy Deák már 1872. jan. 23-án lényegesen tovább ment a nemzetiségi középiskolák ügyében, mint a legutóbb Tisza. A miniszterelnök több „engedmény”-ének egyébként az is alapvető hátránya, hogy ezek csak évek múltán érvényesülnének a gyakorlatban.

Vajda Sándor: A miniszterelnök úr azonkívül tett egy nyilatkozatot, amely az általa tett koncessziók tekintetében az ő összes intencióira nézve nagyon is veszélyes, sőt végzetes lehet, s ez az, hogy egy szankcionált törvényt, a nemzetiségi törvényt nem hajlandó végrehajtani. Mármost tessék elképzelni azt, hogy a miniszterelnök úr vagy a közoktatásügyi miniszter úr kiad egy rendeletet, mely szerint ezek és ezek az intézkedések nemzetiségi vidéken végrehajtandók. Hiszen akkor, amint *Désy Zoltán* t. képviselőtársam és maga a miniszterelnök úr is egybehangzóan konstatálták, minden egyes kis tisztviselő... (*Mozgás a jobboldalon.*)

Elnök (csenget): Csendet kérek!

Vajda Sándor: ...jogosítottnak tartja magát arra, hogy ő se vigye azokat keresztül, mert ezek a miniszteri intézkedések is ugyanazt a célt akarják elérni, mint az 1868:XLIV. tc. intézkedései; és éppen ez a nagy veszély, hogy minden egyes tisztviselő magát a magyar állameszme koncentrált perszonalifikációjának, megszemélyesítőjének tartja, abban a képzelgésben él, hogy

L'État c'est moi, és magyar nemzeti szempontból mindegyik egy apró XIV. Lajos. Nagyon jó lett volna, ha az igen t. miniszterelnök úr arra határozta volna el magát, hogy a nemzetiségi törvényt igenis végre fogja hajtani. Egy nagy szolgálatot mégis tett azáltal, hogy kijelentette nyíltan és becsületesen, hogy ezt a törvényt nem akarja keresztülvinni, hogy legalább azt, amit minden előde megtett, hogy ti. nem respektálta ezt a szentesített törvényt, tényleg nyíltan bevallotta...

A továbbiakban hosszasan foglalkozik Ajtay Józsefnek a Magyar Társadalomtudományi Egyesület kiadásában „A nemzetiségi kérdés” címmel megjelent röpiratával, mely – szerinte – „a magyarosítás evangéliumának” tekinthető. Ilyen felfogással küzdve – véli – nehéz nemzetiségi megbékélésről szólni; kivált a fővárosi sajtónak a debreceni bombamerénylet után közölt támadó cikkei nyomán kialakult légkörben. – Elkövetkezik azonban az idő, mikor azok, akik most eleve elutasítanak minden közeledési akciót, így a Tiszáét is, „sokkal távolabb menő” engedményeket tesznek majd, mint amilyenre ma Tisza hajlandó.

...Figyelmükbe ajánlanám ez alkalommal – mert nagyon aktuális – Jászi Oszkárnak „Nemzeti államunk kialakulása és a nemzetiségi kérdés” című művét, mégpedig azért, mert ezt a művet nagyon is kevesen méltatták arra a figyelemre, amelyet megérdemel. Ez a mű nagyon alaposan foglalkozik a nemzetiségi kérdéssel, és az egyedül helyes álláspontra helyezkedik, hogy ti. lehetetlen az ország demokratizálása mindaddig, amíg a nemzetiségi kérdés megoldva nem lesz.

Furcsa jelenség, hogy Jászi Oszkár egyénisége a magyar közéletben éppoly ritka tünemény, mint volt a múltban Mocsáry Lajos, és mint ahogy méltó társként szegődik hozzájuk napjainkban Désy Zoltán. Ti. olyan emberek, akiknek nemcsak a bátorságuk legyen meg, hogy egy meggyőződést alkossanak, és ezt a meggyőződést nyilvánosan propagálják, hanem akikben megvan a türelem és a tárgyzeretet is, hogy elmélyedjenek évek hosszadalmas munkája által és segítségével ennek a kérdésnek alapos tanulmányozásába.

Tartozom annak konstatálásával is, hogy nagyon hamis vád volt az Polónyi úr részéről, hogy mi mindig gyilokkal feleltünk azoknak, akik érdeklődtek a mi nemzeti igazaink iránt. Mert háládatosabb, mint a román nép Mocsáry Lajossal szemben (*Úgy van! a középén.*), sohasem volt a magyar nép magyar politikussal szemben. Éppúgy, amint itt áll előttünk Désy Zoltán példája, aki másfél évig volt főispán Szolnok-Doboka vármegyében, akiről mindig a legnagyobb szimpátiával nyilatkoztam én is, és ugyanúgy gondolkodtam róla. Miért? Hisz nem is ismertem mint főispánt, csak dr. Mihály Tivadar pártelnököm leírásából, és a román nép hangulatából és nyilatkozataiból. De a mi népünk mai napig áldva emlékezik meg Désy Zoltán főispánságáról, mert ez az ember becsületes szívvel és lélekkel érdeklődött a román nép sorsa iránt. Ezért becslöm én is. (*Helyeslés a középén.*) Éppúgy az összes magyar írók között nem létezik a románságnál ma népszerűbb ember Jászi Oszkárnál. Nem fogadjuk el ugyan minden tételét, és belátjuk, hogy ő is, nagyon természetesen, még nem ment minden magyar sovínizta szemponttól – nem az extrém sovínizmustól, de bizonyos tekintetektől –, de mindenesetre megalapozója egy jövőben kiinduló békés fejlődésnek és felfogásnak.

T. ház! Ha nem lehet minket megmagyarosítani, akkor el kell fogadni ezeket a tételeket, és minket meg kell nyerni ennek az államnak fenntartása érdekében, azáltal, hogy mi, úgy az intelligencia, mint a nép, ne érezzük az államhatalmat mint egy ellenség megnyilatkozását, hogy ne csak a súlyát és terheit érezzük ennek az államhatalomnak, csak azért, mert románok vagyunk, hanem érezzünk jótéteményeket és egyenjogúságot is, hogy élhessük itten nemzeti életünket intézményes alapon. (*Helyeslés a középén.*) ...

Vajda Sándor fejtegetéseivel szemben a közvetlenül utána felszólaló Mangra Vazul (Képv. Napló, 1910–15, XXIII. 195–197. l.), Tisza István román bizalmasa és a kormánypárti román politikai töredék hangadója hosszan fejtegeti, hogy a magyar és a román néplélek közötti kölcsönös bizalom és egyetértés az őszinteség létalapján létrejöhet. – Kár, hogy a megegyezés ez idő szerint nem valósult meg, jóllehet „ilyen erkölcsi sikert – véleménye szerint – a 67-es kiegyezés óta egyetlenegy kormány sem tudott felmutatni.” – Emlékeztet arra, hogy gr. Andrássy Gyula 1907-ben 152.635 számú körrendeletével igyekezett a közigazgatási tisztviselők részéről az illető vidék nemzetiségi nyelvének tudását megkövetelni, ez azonban csak elszigetelt jelenség volt Tisza nagyszabású akciójával szemben. Tisza törekvése – Mangra szerint – az volt, hogy „a román intelligenciának ma még túlzó eszmék szolgálatában álló részét is megnyerje”. – A kormánypárti képviselő Tisza válasza után is „a legjobb eredményeket” várja, hiszen a Tisza által felvázolt körvonalak – mint mondotta – „meg fognak győzni minden józan gondolkodású és népét igazán szerető román embert arról, hogy a magyar állam nemzetiségi politikájának támogatása a mi részünkről nem jelenti sem a mi román voltunk negációját, sem népünk érdekeinek elárulását”. – Ezért van bizalommal a miniszterelnök válasza iránt, és elfogadja a Jakabffy-féle határozati javaslatot.

M

1914 márc. 20

Gr. Tisza István miniszterelnök záróbeszéde a felmerült megjegyzésekkel kapcsolatban a román paktum-tárgyalásokról adott miniszterelnöki válaszárol folyó képviselőházi vitában

Képv. Napló, 1910–15, XXIII. 197–200. l.

Gr. Tisza István miniszterelnök: T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Miután, gondolom, a vita befejezéséhez közeledik, méltóztassék megengedni, hogy még egyszer, lehetőleg röviden felszólaljak (*Halljuk! Halljuk!*), és mindenekelőtt a parlamenti szokáshoz híven és kötelességemhez képest állást foglaljak a benyújtott határozati javaslatok tekintetében.

Talán nem méltóztatnak szükségesnek vélni vagy kívánni, t. ház, hogy a Jakabffy Elemér t. barátom által beadott határozati javaslatra nézve avval való teljes egyetértésemet fejezzem ki, és annak elfogadását a magam részéről is kérjem. (*Helyeslés.*) Nem vagyok hasonló helyzetben a benyújtott másik két határozati javaslatra vonatkozólag. Természetszerűleg nem lehetek abban a helyzetben Miháli Tivadar és társainak határozati javaslatát illetőleg, minthogy ez ellentétben áll azzal az elvi állásponttal, amelyet a nemzetiségi kérdés tekintetében kezdettől fogva elfoglaltam, és amelyre nézve az alapelveket illetőleg minden magyar ember egyetért...

Az alapfeltétel, hogy nemzetet az országban egyetlenegy ismer el, „a politikai tekintetben egységes magyar nemzetet”. Ez volt az 1868. évi nemzetiségi törvény kiindulópontja is, mely törvénnyel szemben már véleményt nyilvánított. Így tehát a részletkérdések felett – mint *Gieswein* Sándor keresztényszocialista képviselőnek a törvény revízióját ajánló javaslata – nem kíván vitát nyitni. „A nemzetiségi törvénynek – mondotta ekkor Tisza – újabb törvények által nem módosított némely rendelkezéseit sem tartom végrehajthatóknak.”

...Ezek után, t. ház, röviden foglalkozom még az utolsó felszólalásom óta a vitában elhangzottakkal. (*Halljuk! Halljuk!*) Talán nem igazságtalan bíráló rejlik abban a vita utolsó napjaiban felszólalt t. szónokokkal szemben, hogyha azt mondom, hogy igen röviden foglalkozhatom, mert csakugyan azt a valóban becses és értékes anyagot, amelyet ez a vita hozott a magyar közéletbe, s amely, remélem, maradandó nyomokat fog hagyni a magyar közéletben, azt az anyagot meglehetősen kimerítették a vita első felében felszólalt t. képviselőtársaim, akiknek nyilatkozatával volt már alkalmam foglalkozni.

S talán csak egyetlenegy olyan kérdésre térek vissza, amelyet voltaképpen elfelejtettem utolsó felszólalásomban megjegyzés tárgyává tenni, s amire alkalmam nyílik az által, hogy erre a kérdésre többen az azután felszólalt képviselő urak közül visszatértek. Ez részletkérdés, de súlyt helyezek rá, hogy minden részletkérdésben is teljesen világosan álljon álláspontom a t. ház és a közvélemény előtt. (*Helyeslés.*)

Többen az ellenzéki oldalról felszólalt t. képviselő urak közül kifogásolták azt, hogy én akkor, amidőn az 1907:XXVII. tc. 18. §-ára tettem megjegyzéseket, azt mondtam, hogy osztatlan falusi népiskolában, ahol tehát csak egy tanerő tanít hat osztályt, két tannyelven való tanítás jóformán lehetetlen pedagógiai feladat, holott más vonatkozásokban, akkor, amikor az anyanyelvre tért nyitok az állami iskolákban vagy a magyar tannyelvű iskolákban – mert azt ismét meg kell jegyezni, hogy tévedés csak állami iskolákról beszélni, mert ugyanez a kérdés felmerül magyar tannyelvű községi és felekezeti iskoláknál is (*Igaz! Úgy van!*) –, tehát ismétlem, akkor, amidőn az anyanyelv térfoglalásáról beszéltem a magyar tannyelvű népiskolákban, akkor nem láttam ezt a lehetetlenséget.

A t. képviselő urak akarva vagy nem akarva két egészen különböző dolgot zavarnak össze. Az 1907. évi népoktatási törvény 18. §-a szerint, ha 20%-nál több vagy 20-nál több a magyar tannyelvű gyermekek száma egy népiskolában, akkor ezeket a magyar fiúkat az egész vonalon magyar tannyelvű oktatásban kell részesíteni, vagyis annak az egy tanítónak az egész tananyagot át kell vennie magyarul a magyar fiúkkal, és a többiekkel az ő anyanyelvükön vagy az iskola régi tannyelvén. Aki ismeri egy népiskola tananyagát és feladatát, azt hiszem, igazat fog nekem adni abban, hogy ez lehetetlen pedagógiai feladat. Egészen más dologról van szó a magyar tannyelvű állami iskolákban, ahol nem arról van szó, hogy a tananyagot két nyelven adják elő, hanem arról van szó, hogy a gyerekekkel érintkezzenek kezdetben az anyanyelvükön is, ami nem nehezíti, de megkönnyíti a tanító dolgát, ami egyszerűsíti a pedagógiai feladatot, s hetenkint egypár órán

tanítsák meg a nem magyar anyanyelvű gyermekeket saját anyanyelvükön írni és olvasni. Erre igenis mondtam, hogy ez lehetséges feladat, erre ismételve megjegyeztem éppen a román nemzetiségi párthoz tartozó képviselő urakkal szemben is, és utaltam a Horvátországban levő magyar iskolákra is, amelyek bebizonyítják azt, hogy lehet sikerrel megtanítani egy második nyelvet is anélkül, hogy ez lehetetlen feladat elé állítaná a tanítókat. (*Igaz! Úgy van!*)

Különbömben még csak egy fontosabb konkrét kérdésre nézve kell felvilágosítással szolgálnom, s ez a politikai perek kérdése. (*Halljuk! Halljuk!*) Felemlítettett itt, hogy Székely Ferenc t. képviselőtársunk, mint igazságügyminiszter, hány politikai pert szüntetett be. Megvallom, nekem nem volt módomban ellenőrizni a statisztikát, hogy ez mennyire helyes, mennyire nem; de utóvégre reám nézve közönyös is ez a dolog. Csak azt vagyok bátor jelezni, hogy a jelenlegi kormány álláspontja a politikai perekre nézve az, hogy csekélyeségeket nagyra felfújni (*Úgy van! Úgy van!*), aprólékos dolgokból, esetleg bizonyos szűkkeblű magyarázattal is, bűnügyeket csinálni, amelyek természetüknél fogva csak olcsó mártírságra vezethetnek, sem nem ildomos, sem nem helyes, sem nem célszerű. (*Igaz! Úgy van!*)...

Ez azonban nem jelenti azt, hogy ez idő szerint nem folynak nemzetiségpolitikai tárgyú perek, amelyek „teljes objektivitással”, de teljes szigorral bocsátanak a bírák elé. – Sajnálja, hogy a válasza feletti vita szintje bizonyos ponton alacsonyabb lett, elsőkélyesedett.

...Az akció meghozta a természetszerűleg vele járó reakciót is. Mert az a hosszú beszéd, amelyet Vajda Sándor t. képviselő úrtól [a] mai napon hallottunk, szintén disszonáns hangot merít a vitába, oly hangot, amelyre, engedje meg t. képviselőtársam, kereshetett magának ürügyet a ház egyes tagjainak izolált megnyilatkozásaiból, de amelyre nem kap jogcímet, ha azoknak megnyilatkozását veszi fontolóra, akik akár a kisebbség soraiból, de mint a magyar politika vezető súllyal bíró komoly tényezői vettek részt a vitában. (*Úgy van!*) A t. képviselő úr kéjelegve foglalkozik Polónyi Géza t. képviselő úrnak egyes kijelentéseivel, és azt mondja, hogy addig nem lehet békeség és bizalom, amíg a magyar képviselőházban ily hang uralkodik.

Bocsásson meg nekem a képviselő úr, ilyen hang uralkodott a magyar képviselőházban? Hát Polónyi Géza képviselő úrnak ezek az elmefuttatásai talán a magyar képviselőház, vagy akár csak az ellenzék komolyabb, értékesebb részének meggyőződését és hangulatát fejezték ki? (*Igaz! Úgy van!*) Ezekkel szemben nem elég megnyugvás-e a képviselő úrnak, ha ezt a hangot és modort összehasonlíja azzal a hanggal és modorral, melyet ebben a vitában gróf Apponyi Albert, gróf Bethlen István és Décsy Zoltán használtak? (*Igaz! Úgy van!*) Azt hiszem, hogy éppen ebben a vitában meglepődéssel kellett konstatálni, hogy ennek a kérdésnek tárgyalásába pártkülönbség nélkül oly emelkedett objektivitás és olyan testvéries szellem ment be, amilyent, fájdalom, nélkülöztünk sokszor ennek a kérdésnek a kezelésénél. (*Igaz! Úgy van!*)

Sajnálatosnak tartja, hogy a képviselőházban hármasszövetség-ellenes hangulat kezd „teret foglalni”, mint azt Polónyi Gézánál is tapasztalta. Vajda Sándor azonban – fejtegeti a továbbiakban – valósággal kiváltja a vita fölösleges kiéleződését, amikor még az olyan kijelentéseket, sajtóhangokat is megemlíti, amelyek „igyekeztek a debreceni merényletért pártokat vagy kormányokat felelőssé tenni”. Az izgatás fokozásával vádolja – mire Mihali közbeszól, hogy Vajda nyilatkozatát „nem úgy értette”. Tisza Mihalinak válaszulva kijelenti: „hogy így értette-e vagy nem, azt a képviselő úrnak jövődó magatartása fogja megmutatni”.

...Én azt akarom az ügy fontosságához illő komolysággal és ünnepélyességgel hangsúlyozni: az az egész akció, amelyet folytatunk, s az a vita, mely azt befejezte, sok becses tanulságot rejt magában (*Igaz! Úgy van!*), és meggyőződésem szerint sok tekintetben előbbre vitte ezt az ügyet. Most azután tőlünk függ, rajtunk áll, mindazokon, akik akár az egyik, akár a másik oldalról befolyást gyakorolhatunk a közvéleményre, hogy ezek a becses tanulságok el ne vesszenek, hogy azok alapját képezhessék a továbbhaladásnak.

Ebben a tekintetben kell a legnagyobb nyomatékkal fordulnom mindazokhoz, akik román-ajkú polgártársaink között, még ha sajnálom, nincsenek is egy nézetben velünk, de akik becsületesen keresik a megértést és a békét: vessék latba egész befolyásukat, lépjenek fel egész határozottsággal, férfias bátorsággal, hogy a közvéleményt ne az ilyen jelentéktelen, disszonáns hangokkal igyekezzenek megint ellenünk hangolni (*Élénk helyeslés.*), hanem értessék meg a román közvéleménnyel azt, hogy a magyarság komoly tényezői pártkülönbség nélkül a megértés, a béke, a szeretet, a méltánylás, a rokonszenv olyan érzelmeivel jöttek e kérdés felé és a román nép felé, amely visszhangra vár, visszhangot érdemel. (*Élénk helyeslés.*)

Ne engedjék azt se, hogy ebben a kérdésben zavarólag játsszék bele a személyes animóztatás és a gyűlölködés. Ismerjük mi a magyar közéletben ugyanezeket a tanulságokat. Hát a magyarságnál az, aki nem a szélső sovíniszta állásponton van, aki nem a legletszétösebb jelszavakat hirdeti, nincs-e annak a vádnak, kivált nem volt-e annak a vádnak kitéve, hogy rossz magyarnak, hogy fajtája elárulójának, hogy idegen érdekek szolgájának mondták? (*Igaz! Úgy van!*)

Higgyék meg nekem, amilyen méltatlan ez a vád azokkal a magyarokkal szemben, kik minden ilyen váddal és támadással szembeszállva, becsületes meggyőződésükhöz híven a Deák által inaugurált igazi magyar nemzeti politikát követik, éppen olyan méltatlan azokkal a román polgártársakkal szemben, akik előbb eljutottak a helyes megértésnek arra a fokára, ahova, hiszem, hogy sokan el fognak jutni, akik belátták azt, hogy nemcsak hazájuk, de saját népfajuk iránti kötelességük is azt javasolja, hogy eliminálják mindazt, ami ellentétet, bizalmatlanságot, ellen-szenvet idézhet elő, s találják meg a harmóniát a magyar nemzeti politika és a románság jogosult faji, gazdasági, kulturális törekvései között, mert ez az út az, amelyen sikerrel tudják a román fajnak is boldogulását, fejlődését, előmenetelét biztosítani. (*Élénk helyeslés.*)

A feladat lényege ebben rejlik. A meggyőződésnek, a megértésnek ezen processzusán kell át-essnie a hazai románság nagy zömének is, azon processzuson, amelyen átment már az erdélyi szászságnak – hála Istennek – túlnyomó része. Hiszen ezelőtt 30–40 esztendővel nagyon elkeseredett ellentét mutatkozott az erdélyi szászok és a magyar nemzeti politika között. Az sem egy-két napnak, az sem egy vitának gyümölcse volt, hogy ezt a jobb belátás váltotta fel. De ugyanaz a lélektani processzus, amely a szászokat meggyőzte arról, hogy ők annak a német ügynek, amely lelkük mélyén gyökerezik, amelynek ők híven akarnak szolgálni, szintén akkor tesznek szolgálatot, ha beilleszkednek a magyar nemzeti politika kereteibe, szakasztott ugyanez a helyzet a hazai románságra nézve, és ugyanez a lélektani processzus kell hogy megteremje a hazai románság között is a maga áldásos gyümölcseit. (*Élénk helyeslés.*)

Hogy ez így lehessen, azon kell dolgoznunk mindannyiunknak, és azon kell dolgoznia a magyar társadalomnak is.

Én a mai vitából végezetül még csak ezt az egy tanulságot vonom le: Vannak a magyar közéletnek, kivált a magyar sajtónak is orgánumai, amelyek azzal igyekeznek népszerűségüket és elterjedtségüket fenntartani, hogy ezen a téren is a legszélsőbb sovínizmust hirdetik. Hát hogy ez használ-e, vagy kárt tesz-e a magyar nemzeti ügynek, arra nézve utalok Vajda Sándor képviselő úr beszédére, és utalok arra, hogy minden ilyen disszonáns hang, amely a magyar sajtóban megjelenik, rendszeresen felhasználják ellenségeink által benn az országban és az ország határain túl, hogy bennünket diszkreditáljanak, bennünket megrágalmazzanak, hogy ellenünk felkavarják azoknak hangulatát és lelkét is, akiket könnyű volna a helyes megértés útjára terelni. (*Úgy van! Úgy van!*)

T. ház! A vitát befejezzük ma, de a gyakorlati feladat megoldása továbbra is előttünk fog állani. Nézetem szerint nem további eszmecserek, nem további beszélgetések által – ezek be vannak fejezve –, de igenis előttünk áll a feladat, hogy ezt az ügyet szolgáljuk tovább, a mindennapi élet terén is. (*Helyeslés.*) A kormány szolgálni fogja ezt az ügyet azzal, hogy – nem akarom most ismételni, amiket részletesen felsoroltam – mindazt, ami összeegyeztethető a magyar nemzeti politikával, sőt előnyös a nemzeti politikára, de egyúttal teljesíti az e hazában lakó nem magyar-ajkú polgártársainknak bizonyos jogosult kívánságait és óhajtásait: mindazt igyekezni fog megvalósítani, és általában igyekezni fog elérni azt, hogy ez ország minden polgára lehetőleg jól érezze magát ebben az országban, lehetőleg szabadon mozoghasson (*Helyeslés.*), gazdasági, kulturális és etnográfiai tekintetben. (*Élénk helyeslés.*)

Ebben a törekvésünkben segítségünkre kell hogy jöjjön a magyar társadalom. Mert a béke, az egyetértés politikája gyümölcsöket csak akkor teremhet, ha a magyar nemzet, a magyar társadalom egyeteme is vonzóerőt tud gyakorolni, gravitációs központ tud lenni; ha nem, eltaszítja magától azokat, akik maguktól nem szakadnak el, de vonzerőt nem gyakorol ezekre.

Ezt nem lehet paragrafusokba szedni (*Úgy van!*), de ennek a helyes felfogásnak kell a magyar társadalom vérebe átmennie. (*Élénk helyeslés.*)

És végül hozzátartozik ehhez az országban lakó nem magyarajkú polgárság közreműködése is. Gondolják meg, az ő ellenséges maguktartása gyengítés a magyar államra nézve, hátrány, baj és veszedelem is lehet, de biztosan végzetes dolog órájuk nézve. Gondolják meg, hogy a magyar ezredéves államnak mindenestre lesz még annyi ereje, hogy el fog tudni banni belső ellenségeivel; szomorú kényszerűség lesz ez, amely gyengíteni fog bennünket is, de, ha valami csapás érne is bennünket, először el fogjuk végezni munkánkat azokkal, akik a magyar nemzeti állam ellenségeinek sorában vannak. (*Helyeslés.*)

Én tehát a békének, de annak a békének a hangoztatásával végzem szavaimat, amelynek alapfeltétele a bizalom, a szeretet; a bizalom és szeretet a magyar és nem magyar között; de bizalom, szeretet, tisztelet és ragaszkodás az ezredéves magyar nemzeti állam iránt. Kérem, méltóztassanak az előadó úr határozati javaslatát elfogadni. (*Élénk helyeslés, éljenzés és taps.*)

A ház többsége a Jakabffy-féle határozati javaslatot elfogadja.

13

Miniszterelnökségi iratok a „bosznia-hercegovinai nyelvtörvény” ügyében¹

A

1914 jan.6

*Gr. Tisza István miniszterelnök bejelentése a minisztertanácsban
a „bosznia-hercegovinai nyelvtörvény” tárgyában²*

MT 1914:1/13

A miniszterelnök úr előadja, hogy a minisztertanács múlt évi december hó 5-én tartott ülésében előterjesztésére tárgyalás alá vevén a hivatalos és a tanítási nyelv szabályozásáról szóló bosnyák-hercegovinai törvényjavaslatot és az azzal kapcsolatos rendeletet, ezen jogszabályok kibocsátásához általánosságban hozzájárult, a részletekre nézve azonban úgy a törvényt, mint a rendeletet illetőleg bizonyos módosításokat tartott szükségesnek.

¹ A közölt iratok kiegészítéseként megemlítjük, hogy a kérdés felsőoktatási vonatkozásával egy *Thallóczy* Lajos pénzügyminiszteri osztályfőnökhöz mint az anektált tartományok ügyeinek felelős szakértőjéhez intézett miniszterelnökségi átiratban, illetve annak fennmaradt fogalmazványában találkozunk (ME 1914–XIV/a–4080). Az irat (tárgyát a fogalmazvány így jelöli meg: „Pénzügyminisztérium a Selmecbányai bányászati és erdészeti főiskolát látogató bosnyák ifjak ügyében”) hivatkozik *Thallóczy*nek a magyar delegáció 1914. május 23-i ülésén mondott beszéde egyik kijelentésére. *Pap Géza* bizottsági előadó kérdésére, „hogy a főiskolákon tanuló bosnyák ifjúság arányszáma kedvezőbb lett-e vagy sem?”, *Thallóczy* ekkor azt felelte, hogy ez akkor lesz kedvezőbb, „ha az 1906–1907 óta a magyar nyelvet relatív obligate tanuló ifjúság maturát tett, és nagyobb számban fog jelentkezni a magyar főiskolákra.” Az országos kormány részéről minden jelentkező ifjú „okvetlenül támogatásban fog részesülni”. A tartományi költségvetés 94 ezer koronányi ösztöndíjösszegéből a magyar főiskolákon tanulókra 22.000 korona jut. Felemlítette, hogy nem vonzó a bosnyák diák számára a magyar főiskola, ha tudja a tárgyat, mégis megbukik hiányos magyar nyelvtudása miatt (pl. a Selmecbányai főiskolán). Ne kívánják meg a magyar nyelv és magyar történelem teljes ismeretét, amint Magyarországra jön, hiszen amúgy is „meg fog tanulni magyarul, ha itt akarja képzettségét elnyerni.” – A selmecbányai „esetre” nézve a miniszterelnökség helyesbíti az információt: csak egy bosnyák ifjú volt ösztöndíjas, ennek pedig *tanulmányi előmenetelle* „ki nem elégitő eredménye miatt” kellett ismételtlen csökkenteni ösztöndíját, majd segélyé változtatni, végül ezt is megvonni. – Egyébként az említett delegációs ülésen a négy egyesült albizottság által előterjesztett közös pénzügyminiszteri jelentéshez fűzött megjegyzéseiben br. *Pap Géza* előadó kiemeli az anektált tartományok tanügyi intézményeinek fejlődését, méltatja a szabor mezőgazdasági tárgyú törvényjavaslatait, foglalkozik a birtokrendezés, kmet-megváltás, a szövetkezeti intézmény, Bosznia-Hercegovina kölcsönügye és a helyi vasutak kérdésével, mely utóbbival még a sarajevói merénylet előtti szakaszon külön törvénycikk is foglalkozik. (Vö. 1914:XIX. tc. a bosnyák-hercegovinai vasúthálózat kiegészítéséről – M. Törvénytár, 1914. évi t.-cikkek. Bp. 1915, 191–193. l.) – A szóban lévő delegációs ülésen *Pap Géza* előadó reflektál *Chorin* Ferenc felszólalására, aki hosszasan polemizál Tiszával a Bosznia-Hercegovinára vonatkozó jelentés tárgyalásakor (I. Közösügyi Biz. Naplója, 1914/15, 118–121. l.), s egyben tájékoztatást kér az anektált tartományok ügyében illetékes közös pénzügyminisztertől, hogy a lezajlott Balkán-háborúk után Bosznia-Hercegovina lakosainak hangulata milyennek tekinthető a monarchiával szemben. – Végül felvilágosítást kér, „hogy a rendelkezésre álló ösztöndíjak magyar vonatkozásban miért nem használatnak ki olyan arányban, amint az minket megilletne”, azaz hogy „minél több bosnyák ifjú Magyarországon nyerje el főiskolai képeztetését.” (Uo., 1914/15, 114–118., ill. 121–122. l.) – A szóban lévő s az anektált tartományok ügyeivel foglalkozó utolsó háború előtti delegációs ülésen egyébként egyik központi kérdésként szerepel az említett Tisza–Chorin-polémiában, hogy Bosznia-Hercegovina, melynek nincs magyar országgyűlési képvisellete, képviselheti-e magát a delegációkban vagy éppen a magyar közösügyi bizottságban. – Tisza – Chorin kérdésére –így válaszol: „...Teljes

Egyben felhatalmazást nyert a minisztertanácstól, hogy a közös pénzügyminiszter urat erről értesítse, illetve hogy a magyar kormány hozzájárulását a fentebbi kívánalmak elfogadásától tegye függővé.

Ily értelemben intézett átiratot a nevezett miniszter úrhoz, akitől azt a választ nyerte, hogy az annektált tartományok politikai pártjaival történt előzetes megállapodásra való tekintettel a törvényjavaslat módosítása a tartománygyűlés munkaképességét veszélyeztetné, miért is arra vonatkozó észrevételünk elejtését kéri; ellenben hajlandó mindazon változtatásokat, amelyeket a magyar kormány a rendeletben kíván eszközölni, teljes mértékben elfogadni.

A közös pénzügyminiszter úrtól nyert felvilágosítások után értesítette a nevezett miniszter urat, hogy méltányolva az általa felhozott érvek kényszerítő súlyát és attól a törekvéstől vezéreltetve, hogy a nevezett miniszter úrnak Bosznia és Hercegovina kormányzatának helyes mederbe terelésére irányuló törekvéseit a lehetőség szerint előmozdítsa: belenyugszik abba, hogy a magyar kormány által javaslatba hozott módosítások csak a rendeleten vitessenek keresztül, a törvényjavaslat ellenben változatlanul terjesztessék a tartománygyűlés elé.

Ezt követően a közös pénzügyminiszter úr közölte, hogy időközben az osztrák miniszterelnök úr a maga részéről is bizonyos módosításokat kívánt úgy a törvényjavaslaton, mint a rendeleten eszközölni, amely kívánsággal szemben szintén arra az álláspontra kellett helyezkednie, hogy magán a törvényjavaslaton semmi esetben sem lehet változtatnia. Ettől az állásponttól az osztrák miniszterelnök úrnak amaz érvelésére, hogy a tartománygyűlés hatáskörét meghaladó nyelvi kérdések rendezésére a tartományi kormány általános rendeleti hatalmánál fogva jogosult, és e tekintetben a tartománygyűlés törvényben a kormánynak felhatalmazást nem adhat: a közös pénzügyminiszter úr csak a törvényjavaslat 5. §-ára nézve és csupán alaki szempontból tért el.

Ezen 5. §. eredeti szövege ugyanis így hangzik: „Die Landesregierung wird ermächtigt, eine Vollzugsverordnung zu diesem Gesetze zu erlassen.”³ Ezt a szöveget a közös pénzügyminiszter úr a következőleg módosította: „In allen übrigen Angelegenheiten, auf deren gesetzliche Regelung sich der Wirkungskreis des bosnisch-herzegovinisches Landtages nicht erstreckt, wird die Landesregierung eine Verordnung zu diesem Gesetz erlassen.”⁴

Miután ez a módosítás megnyugtató módon tisztázza a kibocsátandó rendelet jogi alapját, előadó miniszterelnök úr a közös pénzügyminiszter úrhoz intézett válasziratóban a törvényjavaslat 5. §-ában eme módosításhoz hozzájárult. Nemkülönbön hozzájárult ahhoz is, hogy a rendelet 5. §-ának 2. bekezdésében a vasutak szolgálatában a német hivatalos nyelv épségének minden kétséget kizáró biztosítása céljából, a „Landesbahnen” és „nebst” szavak közé az „unbeschadet der militärischen Interessen” kitétel vétessék fel.⁵

Hozzájárult továbbá ahhoz, hogy az osztrák miniszterelnök úr kívánságára a rendelet 1. §-ban és a 2. § első bekezdésében megjelölt összes hatóságokhoz, hivatalokhoz és intézetekhez (ti. a katonai és a Bosznia-Hercegovinán kívül székelő hatóságokhoz) a bosnyák-hercegovinai hatóságok részéről intézett átiratok úgy szövegezendők, hogy azokból az ezen átiratokhoz csatolt másnyelvű ügyiratok tartalmának lényeges része kitűnjék.

Ehhez képest a rendelet 2. §-a a következő új bekezdéssel egészítettett ki: „Alle Zuschriften an die in diesem §, Absatz 1 und im § 1 bezeichneten Behörden, Aemter und Anstalten sind derart abzufassen, dass aus ihnen der wesentliche Inhalt der diesen Zuschriften angeschlossenen anderssprachigen Akten ersichtlich ist.”⁶

egyértérsben vagyok a t. bizottsági tag úrral..., hogy az annektált tartományoknak a két delegációba való beilleszkedése nem helyes... A magyar delegáció nem lehet más, mint a monarchia paritásos két állama egyikének exponense, addig tehát ebbe nem illeszkedhetik bele semmi, amíg a magyar állammal végleges szerves kapcsolatba nem jut.” (Uo., 1914/15, 121. l.)

² Az ülés keretében Jankovich Béla vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére a minisztertanács hozzájárult a román származású Ciocan János munkapárti képviselő, ny. egyetemi tanár udvari tanácsosi címre való felterjesztéséhez. (MT 1914:1/18.)

³ „A tartományi kormány felhatalmaztatik végrehajtási utasítás kiadására ehhez a törvényhez.”

⁴ „Minden más ügyben, amelynek törvényes rendezésére a bosznia-hercegovinai tartománygyűlés hatásköre nem terjed ki, a tartományi kormány fog ehhez a törvényhez rendeletet kiadni.”

⁵ Azaz: a „tartományi vasutak” és a „mellet” szavak közé „a katonai érdekek csorbítása nélkül” kitétel vétessék fel.

⁶ „Az ennek a §-nak az 1. bekezdésében és az 1. §-ban megjelölt hatóságokhoz, hivatalokhoz és intézményekhez intézett minden átirat úgy fogalmazandó, hogy abból az ezen átiratokhoz csatolt másnyelvű akták lényeges tartalma kivehető legyen.”

Ami pedig a rendelet 3. és 4. §§-ainak az osztrák kormány által kívánt módosítását illeti, a közös pénzügyminiszter úr az osztrák miniszterelnök úrhoz intézett válasziratában ama nézetnek adott kifejezést, hogy az idevágó észrevételek, amelyek a magyar és az osztrák felek részéről a bosnyák-hercegovinai hatóságokhoz intézett magyar, illetve német nyelvű beadványok elfogadásának biztosítását célozzák, már figyelembe vétettek ezen törvényszakaszoknak a magyar kormány kívánságára történt újjászövegezése folytán.

Végül megjegyzi [az] előadó miniszterelnök úr, hogy a törvényjavaslat 5. §-án történt formai természetű módosításnak megfelelőleg a közös pénzügyminiszter úr a rendelet címében a „Verordnung zur Durchführung des Gesetzes” szavakat a „Verordnung zum Gesetze” szavakkal helyettesítette.⁷

Ezek után kéri a minisztertanácsot, hogy ezen előterjesztését tudomásul venni méltóztassék.

A minisztertanács ezen előterjesztést jóváhagyólag tudomásul veszi.

B

1914. jan. 9

Miniszterelnökségi fogalmazvány-tervezet a Julián-Egyesület elnökségéhez „a magyar nyelvnek a boszniai és hercegovinai középiskolákban való tanítása tárgyában”

ME 1914–XVI/a–159
(Gépírásos fogalmazvány)

Tárgy: Julián-Egyesület elnöksége a magyar nyelvnek a boszniai és hercegovinai középiskolákban való tanítása tárgyában.

Félhivatalos levél, szám nélkül.¹

I. Rohonyi Gyula tartományfőnök helyettes úrnak

II. Thallóczy osztályfőnök úrnak

Tisztelt Barátom!

Arról értesültem, hogy a boszniai és hercegovinai tartományi kormány az ottani középiskolákban a magyar nyelv tanítását – mivel annak² tanulására ezideig a növendékek csak igen csekély számban jelentkeztek – be akarja szüntetni.

Tekintettel arra, hogy a Julián-Egyesület által a közel múltban megkezdett és szép fejlődésnek indult debreceni mohamedán iskolai actionak nagy kárára lenne, ha a tartományi kormány a magyar nyelv eddigi tanítását épp most szüntetné meg, amikor a magyar ösztöndíj reményében a boszniai és hercegovinai középiskolákban a magyar nyelv tanulására nagyobb számú jelentkező várható, tisztelettel kérlek, szíveskedjél értesíteni, vajon ily irányú intézkedés tényleg tervbe vétett-e, amennyiben pedig erre vonatkozó értesüléseim a valóságnak megfelelnek, méltóztassál odahatni, hogy a szóban lévő középiskolákban a magyar nyelv facultatív kötelező tanítása továbbra is fenntartassék.

Szívvel üdvözöl
őszinte híved

Budapest 1914. január hó 9.

f. v. I/12 J

Márffy s. k.

L. Petry s. k. I/9.

I/19 Tisza s. k.

⁷ Azaz: a „rendelet a törvény végrehajtására” szavakat a „rendelet a törvényhez” szavakkal helyettesítette.

¹ Piros ceruzával is aláhúzva.

² „Mivel annak” helyett eredetileg: „tekintettel arra, hogy ezideig a magyar nyelv facultatív kötelező” (kihúzva).

C

1914 jan. 30

Miniszterelnökségi pro domo Thallóczy Lajos közös pénzügyminiszteri osztályfőnök gr. Tisza István miniszterelnökhöz a bosznia-hercegovinai középiskolai magyar nyelvtanítás tárgyában intézett leveléről és az ügy ad acta tétele tárgyában

ME 1914–XVI/a–159 (795/914)
(Gépírásos fogalmazvány)

Tárgy:

Thallóczy Ö Exc-jának M. E. Ö Exc-hoz intézett magánlevele a boszniai középiskolákban a magyar nyelv tanítása ügyében.

A levél szerint a magyar nyelv tanításának megszüntetése ügyében semmi intézkedés sem tervezetik, így

jelen ügýirat *ad acta* teendő.
Budapest 1914. január hó 30.

Petry s. k.

Tisza s. k.

14

Gr. Tisza István miniszterelnök megkeresése és Meşianu János gör. kel. román érsek-metropolita állásfoglalása a tervezett és elejtett gör. kel. román „kultúralap” tárgyában¹

A

1914 jan. 9

Miniszterelnökségi pro memoria és átirat-fogalmazvány Meşianu János nagyszebeni gör. kel. román érsek-metropolitához a román főegyházmegyei zsinat által elhatározott kultúralap tárgyában²

ME 1913–XXXV-6939 (7408)
(Gépírásos fogalmazvány)

Tárgy:

Belügyminiszter átirata: 1) a nagyszebeni gör. kel. román főegyházmegyei zsinatnak egyházi kultúralap létesítése ügyében hozott határozata tb.; 2) a nagyszebeni gör. kel. érseknek a főhatósága alá tartozó gör. kel. felek. iskolák tanítóinak gyűléseit szabályozó rendelete tb.

NB. Ezt a két különböző ügyet, amely csak laza összefüggésben áll egymással, a kultuszminiszter véleménynyilvánítás végett tette át még 1911. május havában a belügyminiszterhez.

A belügyminisztérium több mint két évi hevertetés után csak a múlt év végén küldötte át ide a vonatkozó iratokat észrevételeink közlése céljából. Egyben mellékelte ama válasz tervezetét, amelyet a gör. kel. tanítói gyűlések tárgyában a kultuszminiszter úrhoz intézni szándékozik.

Ezt a két különböző ügyet a tegnapi napon referálván Ö Exc-nak, azt az utasítást kaptam, hogy az 1) alatti ügyben írjunk át Meşianu nagyszebeni gör. kel. érsekhez közelebbi felvilágosítás nyérése végett.

¹ A gör. kel. román „kultúralap” létesítése – mint az iratok utalásaiból is kitűnik – még az Apponyi-féle népiskolai törvény (1. Iratok V. köt. 22. sz. irat) elleni védekezési kísérletek sorába tartozott. Ezek keretében olyan pénzalapok felállítását tervezték, melyek segítségével a rossz körülmények között működő iskolákat olyan mértékben kívánták fejleszteni, hogy az állam által meghatározott követelményeknek megfeleljenek, ezáltal megszüntetésükre, ill. állami kezelésbe vételükre ne legyen formai ok.

² A „Meşianu-levél” tervezetét Tisza átjavította és szöveg-kiegészítésekkel látta el.

Természetesen a 2) alatti ügyben is csak a válasz beérkezése után fogunk egyidejűleg intézkedni, illetve észrevételeinket a belügyminiszterrel közölni.

Ily értelemben tisztelettel tervezem:

M.E.

Nmltsg. Mețianu János gör. kel. érsek úrnak

Nagyszeben.

Csak legújabban értesültem a nagyszebeni gör. kel. főegyházmegyei zsinat által még 1909. évi ápr. hó 10-én hozott ama határozatról, mely szerint a főegyházmegye szolgálatában álló összes tisztviselők alapfizetésük 2%-ával, a többi intelligensek pedig bizonyos vagyonaránylag megszábotott összeggel tartoznak hozzájárulni a főegyházmegyei kulturális szükségletek fedezéséhez.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter úrnak megkeresése folytán 1909. évi aug. hó 5-én 8350/Scol. és 1910. évi júl. hó 8-án 4549. sz. a. kelt válaszaiban Nmltsgd azt a közlést tette, hogy a főegyházmegyei zsinatnak a kulturális egyházi alap létesítésére vonatkozó ezen határozata a Szervezeti szabályzat 96. §-ának 8., illetve 11. pontján alapszik.

Ezzel szemben egészen kétségtelen, hogy a Szervezeti szabályzat 96. §-a, illetve 96. §-ának 8. pontja rendszeres adóztatás lehetőségéről egyáltalában nem szól, ezen szakasz 11. pontja pedig csak pénzgyűjtések elrendelését engedélyezi egyházi, iskolai, alapítványi és emberbaráti célokra.

Úgy látszik tehát, hogy a főegyházmegyei zsinatnak a 2%-os kultuszadó kivetésére vonatkozó határozata nem alapítható a többször említett 96. § felhívott rendelkezéseire.

Ettől eltekintve, a rendelkezésekre álló iratok nem nyújtanak elég támpontot annak a megítélésére, [arra nézve]³ vajon ezen 2%-os kultuszadó segítségével kíván-e a főegyházmegyei zsinat egy új kulturális egyházi alapot létesíteni, avagy pedig ez az adó csak egy már meglévő egyházi alap táplálására szolgál?

Nem vagyok tájékozva a tekintetben sem, vajon a létesíteni szándékolt avagy már meglévő egyházi kulturális alap minő rendeltetéssel bír, minő közelebbről meghatározott célok szolgálatára van hivatva?

Felvilágosítást óhajtanék végül arra nézve is, hogy a főegyházmegyei zsinat szóbanforgó 1909. évi határozata tényleg végrehajtott-e, illetve ezen határozata alapján a kérdéses 2%-os adó beszedése már folyamatba tétetett-e?

Miután pedig ezen előzetes kérdések tisztábazatalával ezen olyan régóta húzódó ügy elintézését késleltetni nem kívánom, közvetlenül fordulok Nmgodhoz azzal a kéréssel [van szerencsém tehát Nmltsgdt tisztelettel felkérni], hogy az előbbieken [kívánt felvilágosítást] kívántakra vonatkozólag nekem mielőbb részletes felvilágosítást nyújtani méltóztassék.

Bp., 1914. jan. 9.

I/13. Tisza s. k.

Kun s. k.

I. Ioanovich s. k. I/10.

³ [] Kihúzza.

B

1914 jan. 22

*Mețianu János gör. kel. román érsek-metropolita válaszlevele gr. Tisza István miniszterelnök leiratára a gör. kel. román kulturális alap létesítésére vonatkozó korábbi főegyházmegyei zsinati határozat hatályon kívül helyezése tárgyában*¹

ME 1914-XXXV-859
(Gépirásos eredeti irat)

173/914. szám.

Nagyméltóságú Miniszterelnök úr!

7408 ME

Hivatkozással Nagyméltóságod f. é. január 13-án I. sz. alatt kelt nagybecsű leiratára van szerencsém tiszteletteljesen értesíteni Nagyméltóságodat, miszerint az 1909. évi főegyházmegyei zsinat 77 jegyzőkönyvi sz. alatti határozatával létesített egyházi kulturális alap nem, járt a kellő eredménnyel, s így a m. é. főegyházmegyei zsinat fentebbi határozatát hatályon kívül helyezte.²

A létesíteni vélt egyházi kulturális alap rendeltetését illetőleg van szerencsém Nagyméltóságodat tájékoztatni, miszerint abból különösen szegény egyházközségeim lettek volna segélyezendők iskolai épületek felállítása céljából, hogy ez által könnyebben engedélyeztessék a tanítói fizetés fedezésére kért államsegély.

Befejezésül van szerencsém megjegyezni hogy a főegyházmegyei zsinatnak, egyházam szervezési szabályzatának 96. §-a 8-ik pontjából kifolyólag nem csak joga, hanem egyszersmind kötelessége az erkölcsi és anyagi eszközök előállítására az iskolai ifjúság nevelésének és művelődésének előmozdítására. A hívek megadóztatása pedig az önkormányzati joggal felruházott egyházak egyik sarkalatos joga, amint ezt cselekszi[k] a többi hazai egyházak.

Fogadja Nagyméltóságod őszinte mély tiszteletem nyilvánítását.

Nagyszeben, 1914. évi január hó 22-én.

Mețianu János s. k.
érsek

C

1914 febr. 2

Miniszterelnökségi átirat-fogalmazvány Sándor János belügyminiszterhez Mețianu János gör. kel. román érsek-metropolitának a gör. kel. román egyházi kultúralap ügyében adott válasza értelmében a belügyminiszter idevágó korábbi átiratairól

ME 1914-XXXV-859
(Gépelte fogalmazvány)

Tárgy:

Mețianu János gör. kel. román érsek válaszirata a létesíteni szándékolt egyházi kultúralap ügyében.

NB. Immár válaszolhatunk a belügyminiszter úrnak a 7408/913. sz. a. előadmányban említett mindkét ügyben.

Belügyminiszter úrnak.

Vonatkozással a múlt évi okt. hó 15-én 148516/V-a, illetve a nov. hó 2-án a 180888/V-a sz. a. kelt ottani nagybecsű átiratokra, az odatartozó mellékletek visszazárásával, van szerencsém Nmltdgt tisztelettel a következőkről értesíteni.

Ami első sorban a nagyszebeni gör. kel. román főegyházmegyei zsinatnak egyházi kultúralap létesítése ügyében 1909-ben hozott határozatát illeti, a nagyszebeni gör. kel. román érsek úr, ki-

¹ Az irat felzetén a következő, kék ceruzával írt feljegyzést olvassuk: „Öexc[ellenciája] az ügyet megbeszélni óhajtja I. 31.”

² A kiemelések kék ceruzával aláhúzva.

hez e részben az ügyintézés gyorsasága érdekében közvetlenül fordultam, azt a felvilágosítást adta, hogy a kérdéses kulturális alap nem járt a kellő eredménnyel, s így a főegyházmezei zsinat idevágó határozatát hatályon kívül helyezte.

A létesíteni szándékolt kulturális alapról egyébként az odatartozó szegény egyházközösségek lettek volna segélyezendők iskolai épületek felállítása céljából, hogy ez által könnyebben engedélyeztessék a tanítói fizetések fedezésére kért államsegély.

Ami másodsorban a nagyszabonyi görög kat. érsek által a főhatósága alá tartozó felekezeti iskolák tanítói gyűléseinek szabályozása ügyében kiadott utasításra vonatkozó, általában a magam részéről is egyetérték ama válasz tervezetével, [foglaltakkal]¹ amelyet Nmltsgd e részben a vallás- és közoktatásügyi miniszter úrhoz intézni szándékozik.

Nem osztozhatom ellenben a kérdéses válaszertervezet harmadik bekezdésében [felállított] foglalt ama [követelménnyel] felfogásban, hogy a szóbanforgó utasításban szabályozott tanítói értekezletek a nyilvános gyűlések rendőrhatalósági bejelentésére vonatkozó szabályok hatálya alá tartoznak, aminek az utasításban kifejezés lenne adandó.

[Ezen tanítói értekezletek] De ezen jogi állásponttól eltekintve, annál kevésbé szükséges, hogy ezen tanítói értekezletek a nyilvános gyűlések rendőrhatalósági ellenőrzésére fennálló általános szabályok szerint kezeltessenek, mert hiszen a szóbanforgó Utasítás a tanfelügyelői javaslatához képest oly módon egészítették ki, hogy az állami ellenőrzés és felügyelet szempontjai az illetékes kir. tanfelügyelő útján mindenkor kellőleg biztosítva volnának.

Tisztelettel kérem Nmltsgd-t, hogy ezen átiratom tartalmáról az érdemleges intézkedésre hivatott vallás- és közoktatásügyi miniszter urat is tájékoztatni méltóztassék.
Bp., 1914. febr. 2.

II/9 Tisza s. k.

Kun s. k.
I. Ioanovich s. k. II/3.

¹ [] Kihúzza.

A galileista „Szabadgondolat” 1914. februári „nemzetiségi száma”¹

A

1914 febr.

Mocsáry Lajos hírlapi nyílt levele a „Szabadgondolat” szerkesztőjéhez a „román paktum”-rol a folyóirat „nemzetiségi számában”²

Tisztelt Szerkesztő Úr!

Nagyon megtiszteltetve érzem magamat azon felhívás által, hogy az Önök által kiadandó „nemzetiségi-szám” egybeállításában részt vegyek; az udvariasság sérelme nélkül nem is vonhatnám ki magamat az Önök által kivívott azon szabadalom alól, hogy boldogot, boldogtalant megszólaltassanak. De örvendezésemet itt kell kifejeznem afelett is, hogy van immár a magyar intelligenciának egy jelentékeny csoportja, amely nyíltan üzen hadat az úgynevezett sovinizmusnak. Ez haladás. Nem keresem a köztünk más politikai kérdésekben fennforogható differenciákat, a nemzetiségi kérdésben elvtársak vagyunk.

Azt se keresem, hogy éppen gróf Tisza István miniszterelnök úr az, ki a nemzetiségi béke ügyét szőnyegre hozta, sőt azt sem, ha ezt, mint most már nem alap nélkül állítják, bécsi parancsra tette. Parancsolták pedig Bécsből azért, mert a kis Balkán-állam, Románia, azon feltételhez kötötte a nagy monarchiával való barátkozást, hogy a magyarországi románok követeléseit teljesítenek. Szégyen-nyalázat ez, de nem nekünk. Avagy úgy gondolkodnak ott a döntő helyeken, hogy csak Magyarországról van szó, és Magyarország független állammak tartja magát. Hát mire való nekünk az a nagyhatalmi lét, melynek mindent áldozunk, ha így félvállra veszik a mi érdekeinket, ha a magyar nemzet most is csak afféle souffre-douleur³ gyermek, kit a dauphin csínytételeért elpáholnak? De hát akárhogy került, akárhonnan került ez az egész román paktálás, mondjuk azt, mit az öregek mondogattak: boni vini boni viri non est quaerenda origo, jó bornak, jó embernek nem kell kutatni eredetét, hanem regisztráljuk a nemzetiségi békének, ha ugyan létrejő, eredményeit. Teljes tartalmát még nem ismerjük, talány még az is, miért van szó csupán a

¹ A „nemzetiségi szám” fontosabb cikkei közül megemlíthjük még *Diner-Dénes* József (*Tisza és a nemzetiségek*. – Uo., 40–48. l.), *Politeo* Ivo (*Horvátországból*. – Uo., 48–62. l.), *Lascu* Demeter (*Egy román szempontjai*. – Uo., 53–56. l.) írásait, valamint a folyóirat több első negyedévi, a nemzetiségi kérdéssel foglalkozó közleményét. Ilyen *Polányi* Adolf cikke Tiszáról mint „Khuen horvát politikájának magyar utánozójáról” (*Tisza, Khuen és Scotus Viator*. – Szabadgondolat 1914. jan. 1; 1. sz. 2–4. l.), továbbá *Székelly* Artúrnak, a szemle főszerkesztőjének a magyar radikálisok nemzetiségi politikájáról (*A nemzetiségi kérdéshez „A becsületes pionir.”* – Szabadgondolat 1914. márc., 3. sz. 65–69. l.) és *Polányi* Károlynak, a Szabadgondolat társszerkesztőjének a magyarországi nemzetiségi kérdéstről szóló vitázó cikke (*A magyar hegemonia és a nemzetiségek*. – Uo., 69–71. l.). – A felsoroltakkal egy időben jelent meg a Huszadik Század-ban *Jászi* Oszkár hosszabb cikk-tanulmánya a magyar nemzetiségi kérdésben 1914 elején bekövetkezett változásokról. (*A nemzetiségi kérdés fejleményei*. – Huszadik Század 1914. febr. 15; 2. sz. 193–209. l.) Ennek a nagy fontosságú fejtegetésnek összegezéséeként írta le *Jászi* 1914 elején: „...Amíg a parasztkérdést az egyik oldalon, a nemzetiségi kérdést a másik oldalon meg nem oldottuk a demokrácia szellemében: addig mindig az ország egyik felére lehet szabadítani a másikat, addig mindig a divide et impera politikáját lehet folytatni, addig mindig a feldarabolás veszélye környékezi az országot.” – Az időszak magyar nemzetiségpolitikai publicisztikájából említést érdemel még *Aradi* Viktor két glosszája a magyarországi nemzetiségi mozgalom újabb fejleményeiről (*Nemzetiségi fejlemények*. – Huszadik Század 1914. márc. 15; 3. sz. 376–378. l. és ennek folytatása, azonos címmel – Uo., 1914. máj. 18; 5. sz. 671–675. l.), valamint ugyancsak *Aradi* Viktor elismerő cikk-bírálatát a *Szabó* Orest szerkesztésében megjelent „Nemzetiségi könyvtár” kötetéről: *Nemzetiségi Könyvtár* (Nemzetiségi Ismertető Könyvtár, szerkesztette dr. Szabó Orest, I–VI. Bp. 1913–1914.) – Huszadik Század 1914. júl.-szept., 7–9. sz. 138–140. l. – Hasonló figyelmet érdemel *Ajtay* Józsefnek 1914 első hónapjaiban megjelent, a *Magyar Társadalomtudományi Egyesület* nemzetiségi értekezletének eredményeit összefoglaló, az eddigieknél azonban jóval maradibb elveket valló hosszabb röpirata. (*A nemzetiségi kérdés*. Bp. 1914, Pesti könyvnyomda rt, 34 l.)

² A közlemény címe és lelőhelye: *A paktumról*. – Szabadgondolat 1914. febr., 2. sz. 33–36. l. (Mocsáry Lajos utolsó írása.)

³ Mostohagyerek, üldözött (fr.); itt: bűnbak.

románokról, a többiekről teljesen hallgat a krónika. Főispánságok, kontingentált választókerületek dezavualtattak, de nincs cáfolva az, hogy az Apponyi-féle népiskolai törvény el fog töröltetni, hogy román tannyelvű állami nép- és középiskolák fognak állíttatni, hogy Astra, román színészet állami segélyben fog részesülni: de hisz ezek a sovíniszta szemében nyaktörő dolgok! és ezek most már be vannak dobva a közéletbe, ki hitte volna, hogy ilyesvalami megtörténik! És az az ember, aki ezt megcselekedte, mint Catilina, kinek ezt Cicero szeme közé vágta, vivit imo in senatum venit,⁴ él és uralkodik. Az a nagy többség pedig, mely háta mögött áll, melynek emberei csakúgy kiáltottak anatómát minden antisovíniszta szóra, mint más emberfia, most meg se mukkan: no hát ez határozottan haladás, azt mutatja, hogy amely magot mi elszórtunk, annak minden szeme nem esett kősziklára, rögös volt a talaj, de az ép mag kinő a rög alól is.

Hát csak rajta! Ám fenyegetsen meg a barátság felmondásával a hatalmas Románia, ám „várja meg” tőlünk Vilmos császár, hogy az ő kedves cousinjának, Carolnak⁵ kedvét teljesítsük: a Berchtoldok, Czerninek és tutti quanti⁶ bölcsek államférfiak, kik a független Albánia felállításával és a hős bolgárnak megnyomortásával az egész Balkán-ügyet elpansolták, ám siessenek a magyar nemzet érdekeinek rovására intézni el apró játékaikat; ám mutassa ki ismét gróf Tisza, hogy ő bécsi kívánságoknak nem képes ellentállni, zsebre téve mellette egy kis hasznot is, hogy ti. a román képviselőket a munkapárt táborába betereleje: annak a nemzetiségi békének, ha létre jő, vagy akár csak egy jelentékeny lépést tesz előre, jó következményeit minden körülmények között a magyarság fogja zsebre vágni, s mindazoknak, kik ebből az alkalomból a magyarság megrontására spekulálnak, hátrafelé fog sülni a puskájuk. Mert ha akármilyen módon, akármilyen kezdeményezésére, de tényleg megszűnnek azok a reális okok, melyek eddig a gyűlölködést ébren tartották, a dolog természeténél fogva meg fog szünni maga a gyűlölködés is. És ezen nem fog változtatni az sem, ha ezután is szármalyal fog a mondás, hogy „ezt is, amit most kapunk, az imperatornak köszönhetjük”, ahol tényleg nincs ok a gyűlölködéssre, ott képtelenségé válik maga a gyűlölködés is. *Lucri bonus odor e qualicunque re.*⁷

Ne gondolja senki, hogy én a nemzetiségi kérdés terén rögtön és egy csapásra paradicsomi állapotokat vélek előidézhetni, de azt igenis hiszem, hogy a valódi sérelmek eltávolításával ki lehetne húzni annak a kérdésnek a méregfogát. A kellő módszer abból áll, hogy nem kell bántani senkit, hogy igazságosnak kell lenni minden irányban. Ez nem valami transcendentális filozófiai formula, de azt hiszem, megvan azon előnye, hogy helyes.

Nem kell kétségbe esni az egész délkeleti Európa területén fennforgó állapotok miatt, s nem kell emiatt extravagáns lépésekre ragadtatni magunkat nekünk magyaroknak. A „Magyarország” február 6-iki számában egy hosszabb vezércikkben Miholay István,⁸ különben általam hálával fogadott jóakarattal, azzal *menti* az én nemzetiségi csekély szereplésem, hogy én nem láthattam előre a nemzetiségi kérdésnek most a balkáni háború alkalmával kitűnt veszedelmét. Nem tanultam semmit a lefolyt balkáni eseményekből, ami eddig vallott nézetem módosítására tehetne hajlandóvá. Hanem igenis tapasztaltam egy nagyfontosságú dolgot, azt, hogy a balkáni események lefolyásánál a nemzetiségi kérdés teljesen háttérbe szorult, úgyszólván nem is szerepelt. A nagy harcnak eleje, a töröknek Európából való kiszorítása egyáltalában nem volt nemzetiségi háború, hanem kizárólag politikai jellegű szabadságharc, revanche Várnáért és a Rigómezőért. Mikor azután a közösen szerzett zsákmány eldividálásáról volt szó, kész lett volna szláv szlávot, hitrokon hitrokon egy kanál vízben megfojtani, csak azért, hogy saját kis hazáját minél nagyobb sovány területtel és minél nagyobb számú lakossággal felboldogíthassa. Senki sem kereste, hogy ez a szaporulat miféle elemekből áll; legyen bolgár, legyen szerb vagy görög kucovlach (cincár) vagy visszamaradt török, csak legyen minél több. Nohát mindez azt mutatja, hogy vannak olyan eszmék és érzelmek, melyek erősebben tudják mozgásba hozni az emberek lelkét, mint a mindent felülmúló erejűnek és ellenállhatatlannak hirdetett faji érzés; a történelmi alapon nyugvó haza felboldogulásáért készek voltak a balkáni népek patakokban önteni véréüket, a szláv eszme, délszláv eszme, irredentista velleitások, semmi befolyást se gyakoroltak az események lefolyására.

⁴ Él, sőt még a senatusba is eljön (Cicero: Oratio in L. Catilinam I).

⁵ I. Károly román király, II. Vilmos német császár unokaöccse.

⁶ Valamennyi, az összes (ol.).

⁷ Azaz: jó szagú a haszon, akármilyen ügyből (ered is). Forrása Iuvenalis XIV. satírájának 204–205. sorában: „*lucri bonus est odor ex re / qualibet*” (Muraközy Gyula fordításában: „Bárhonnan jó, a haszonnak/illata jó!”).

⁸ Elírás *Milotay* helyett. A szóban forgó cikk a lap 1914. febr. 6-i, 32. számában jelent meg, *A románok és a demokrácia* címmel.

Midőn így látjuk lefokozódní a nemzetiségi eszmék mindenható erejét, konstatálhatjuk veszélyes voltuknak lefokozását is, és ezt mi, magyarok, javunkra írhatjuk.

Nem kell kétségbeesnünk és magunkat extravagáns lépésekre ragadtatnunk azért sem, mert szemben a hazánkbeli másajkúakkal, sőt az egész délkeleti Európa összes népfajával szemben elmondhatjuk: „vagyok olyan legény, mint te, vágok olyan rendet, mint te”. Gyámoltalanság volna attól tartani, hogy ha a nemzetiségek az eddiginél nagyobb fejlődésnek indulnak, s ehhez a fát magunk alatt vágva még mi is segédkezet nyújtunk, veszendőbe mehetne maga a most szilárd alapokon nyugodni látszó magyar hegemonia is. Mindig meg fogjuk őket előzni legalább egy lófőhosszával. Alaptalannak tartom azt a vészkiáltást is, melynek akkordjai Erdélyből hangzanak felénk, míhelyt annak a sokat emlegetett Albinának⁹ eszközlésével egy darab „magyar földet” parcelláznak el oláh parasztok (akarom mondani kiscgazdák). Azt hiszem, hogy itt egy optikai csalódás forog fenn; nincs itt szó valami nemzeti veszedelemről, „a románság előnyomulásáról”, csak az történik Erdélyben, ami elég sűrűn fordul elő az általuk úgy szerzett Magyarországon is, hogy ti az országszerte tollasodó parasztok szereznek meg úri birtokokat. Nem örvendetes dolog a középbirtokos osztálynak még mindekkoráig meg nem szűnt hanyatlása, de egyáltalában nem speciális „erdélyi veszedelem”.

Ezekkel a rövid, rapszodikus megjegyzésekkel kívántam behódolni az Önök interjúvolási szabadalmának. A nemzetiségi kérdés bővebb, tüzetes tárgyalásába bocsátkozni már csak azért sem érezhetek hivatást, mível extra muros¹⁰ helyzetemben nem tudom, mí sütnek-főznek úgy a miniszteri palotában, ami[n]t ott a román komitéban, régi barátom és baloldali, majd függetlenségi kollégám, Papp György¹¹ vezetése alatt. Kivettem a diszkusszióból részemét már régebben, midőn az akkori épp oly lelkes, mínt békülékeny hangulat az 1868-iki nemzetiségi törvényben üledett le, majd későbbben, 1886-ban, míkor a magyarosító Emke-mozgalom fellobogott. Szóval és írásban a piacra vittem bőrömet, le is húzták rólam, mínt egykor szent Bernátról a pogányok, de én is úgy tettem, mínt ő, kí panyókára vette saját bőrét, és úgy prédikált tovább. Aki nem hiszi, hogy ez igaz történet, meggyőződést szerezhet róla a milánói dómban, hol hat márvány szoborban van megörökítve. Nem hiszem, hogy a lapolvasó közönség kíváncsi volna nézeteimnek elismétlésére, Önökre bízom a jó ügy melletti apostoloskodást; talán nem lesz szerénytelenség, ha azt mondom Vörösmarty¹² Toldijával: „nem elég, hogy tiszta címet hagy rátok, védeni a sírból járjon fel apátok?”

(Andornak)

Mocsáry Lajos

B

1914 febr.

Jászi Oszkár cikke a Szabadgondolat „nemzetiségi számában”:
„A nemzetiségek eljövetele”¹¹

Ha az ember képes a pártok és az osztályok múló csatái, taktika[i] fogásai és hangos műlár-mája földe emelkedve körülnézni a társadalmi fejlődés színpadán – és épp ez az *attitude* az, mely a tudományos szemléletet a politikai propagandától elválasztja –, lehetetlen észre nem venni, hogy a román *paktum* által előidézett fölszínes kavarodások mögött a magyar közéletnek egy elvi és mélyreható átalakulása veszi kezdetét.

Persze a tudományos megfigyelő számára nem történt semmi lényegileg új és meglepő. *Egyszerűen egy nagy tömegmozgalom érkezett itt meg földalatti kerülő útjaiból az aktuális politikai nyilvánosság arénájába.* Egyszerűen a magyar szolgabíróbölcseesség mondott itt csütörtököt. Egyszerűen sok évtized elnyomása és az általa megérlelt gazdasági, kulturális és politikai erőkiéjtése – rá nézve szerencsés külpolitikai konstellációk által meggyorsítva és támogatva – annyi energiát halmozott fel, hogy a régi alkotmány immár szűk befogadására.

⁹ *Albina*: 1871-ben alapított nagyszebeni román pénzintézet.

¹⁰ Kívülálló, birtokon kívüli (szó szerint a. m. a falakon kívül) (lat.).

¹¹ Ilyefalvi *Pap* György (Gheorghe Pop de Băsești; 1835–1919) román nemzetiségi politikus, 1902-től tényleges, 1905-től a nagyszebeni nemzeti konferencia által ünnepélyesen megválasztott elnöke a Román Nemzeti Párt Központi Bizottságának (Komité).

¹² Elírás; természetesen Arany János Toldijáról van szó. A pontos szöveg: „Nem elég, hogy szabad címet hagyá rátok – / Védni azt a sírból járjon fel apátok? „(Toldi estéje, III. 31).

¹ A közlemény lelőhelye: Szabadgondolat 1914. febr., 2. sz. 36–40. l.

Bátran állítom: a szocializmus recepciója óta – vagyis azóta, hogy a régi történelmi pártok kénytelenek voltak a munkásmozgalmat mint nélkülözhetetlen, öntudatos, egyenrangú politikai tényezőt a magyar állam minden problémája megoldásánál elismerni, figyelembe venni, sőt segítséggül hívni –, mondom *a rendőrileg üldözött szocialista párt parlamentárisává válása óta* (mert már tényleg az, ha még nincs is bent az országházban) *nem történt semmi Magyarországon, ami jelentőségben és horderőben a román paktumtárgyalásokhoz mérhető*. Mert bármily nyilvánvaló legyen is Tisza gróf nemzetiségi taktikájának – hisz politikája sosem volt – külpolitikailag determinált s új mandátumüzleteket hajhászó jellege: mégis letagadhatatlan, hogy helytelen motivációja, sőt erkölcstelen céljai dacára *a magyar feudalizmus erőszakos, sovinszta, kényszerasszimilációt alkalmazó politikai dogmája darabokra tört* abban a pillanatban, amikor a magyar osztálygóg *representative man*-je kénytelen volt mint egyenrangú féllel tárgyalásokba bocsátkozni azzal a román nemzeti komitéval, melyet húsz év előtt rendőrileg kergetett szét a liberálisnak elkeresztelt, de valójában junker és szolgabíró érzületű Hieronymi belügyminiszter.

Az ipari munkásság eljövetele után vagy tíz esztendővel, íme, a nemzetiségi néptömegek eljövételét üdvözölhetjük a lefolyt hónapok eseményeiben. És ezt a történelmi fordulópontot a magyar radikalizmusnak ugyanazzal az optimizmussal és őszinte rokonszenvvel kell üdvözölnie, mint a munkásság eljövételét. *Nagy tömegek mozdultak meg itt, melyek szabadságért és kultúráért küzdenek*. Persze ez az első, a közvélemény filiszteri sokaságát is felkeverő megmozdulás sok oly elemmel van tele, mely a közelség illúziója által megzavartakat bántja vagy nyugtalanítja, még sokakat azok közül is, akik a demokrácia és a radikalizmus zászlaját lobogtatják. Hisz első pillanatra csak román papokat, ügyvédeket és bankigazgatókat látnak, és a román népet nem veszik észre az úri paktálok mögött. A másik oldalon pedig a magyar demokrácia hóhérvát, a bihari gróftól látják, aki nyilvánvalóan a magyarság szabadságtörekvéseinek végleges letörésére keresi a románok szövetségét. *A divide et impera* átkos elvét érzik és nem a demokráciát.

Mindez azonban csak felszínes megfigyelés és pontatlan elemzés. *A román paktumtervek mögött csakugyan a román nép áll, s hatalmas megmozdulása kétségtelenül a magyar demokrácia ügyét is előre fogja vinni*. Meglehet ugyan, hogy ideig-óráig a Tisza gróf népellenes rendszere fog általa megerősödni, de bizonyos, hogy holnap vagy holnapután a feudalizmus bele fog esni az általa ásott verembe.

Ez azért bizonyos, mert a nemzetiségi kérdés méhében szunnyadó tömegek *szükségképp és kikerülhetetlenül* a demokrácia fejlesztése és a feudalizmus kiküszöbölése irányában működnek – bármily klerikális vagy bornírtan sovinszta ködmönben jelenjenek is meg először. *Mert a nemzetiségi kérdés – már az, ami benne lényeges, általános, mindenütt feltalálható, ahol ez a probléma felütötte a fejét – a szociális kérdésnek csak egyik oldala, ha úgy tetszik: kikerülhetetlen fejlődési fok a gazdasági és a kulturális felszabadulás felé*.

A nagy belga szociológus, Laveleye már a mozgalom kezdetén teljesen tisztában volt vele, hogy mi rejtőzik a sovinszta és államjogi takaró mögött:

„Oly országban – írta –, melyben elállatiasodott emberek laknak, alapítatok iskolákat, állítatok egy vasutat és tőrjetek meg egy nyomdát; húsz évvel később a nemzeti érzület megszületett, két generáció után explodál, ha össze akarják szorítani. Így születik meg a nemzetiségi kérdés magából a civilizáció természetéből.” Ez a kép a legplasztikusabban állíthatja elének azt a folyamatot, amely úgy Magyarországon, mint Közép- és Kelet Európának többi államaiban előállott. Ezek a régi jobbágytömegek, melyek a fél-állatiasság álmát aludták századokon keresztül, a fokozott közlekedés, könyvnyomtatás, ipar, kereskedelem, sajtó útján egyszerre a régi állati életükből kibontakoznak, felelőméltak, és minden egyes ilyen külön nyelvet beszélő embercsoportban felmerült az a törekvés, hogy ki-ki a maga kultúráját kifejlessze, kiképezze és gyarapítsa. És a nemzetiségi kultúrák kifejlesztésének ez a törekvése, nem valami éretlen hazafiaskodó frázisokon való nyargalászás, hanem *oly élettörekvés, amely nélkül nép tartósan meg nem élhet*. Ez a nemzetiségi kérdés a legkülönbözőbb formákat öltötte: a merőben litteráris és esztétizáló, eleven erővel nem rendelkező provencal mozgalomtól fel egészen az államszerkezet felrobbantására való törekvésekig, az ír kérdés borzalmáig, a nemzetiségi kérdésnek végtelen sok variációja, jelentkezési formája van. Ez a kaleidoszkopikus változatosság azonban a mélyebben szemlélő, a mélyebben figyelő előtt a dolgoknak egy közös és lényeges alaprétegét mutatja be. Bármily eltérők is legyenek a nemzetiségi kérdésnek ideológiai fellépései, követelje akár a régi cseh közjognak visszaállítását, akár egy szlovén gimnázium felállítását, vagy jelentkezzék, mint Magyarországon a csern[ov]jai vérfürdőben vagy a helyi klikkre alkalmatlan új bankok hazafias bojkottjában: végeredményben annak, aki nem frázisokat, hanem összefüggéseket néz, kétségtelen, hogy a nemzetiségi kérdésnek egy közös alapja van. *Létezik egy közös minimális nemzetiségi program, mely a világ összes nemzetiségi kérdései-*

ben közös, és amely minimális nemzetiségi programnak a megoldása nélkül sehol a világon a nemzetiségi kérdésben békét, rendet és kooperációt létesíteni nem volt lehetséges. Ez a minimális nemzetiségi program röviden így foglalható össze: jó iskola, jó közigazgatás és jó bíraskodás csak egy van, amely fontosabb a népre nézve mindenféle technikai vagy intézményi tökéletességnél, s mely így határozható meg: jó iskola, jó közigazgatás és jó bíraskodás csak az lehet, melyet a nép saját nyelvén kap.

Minden más iskola, közigazgatás és bíraskodás, legyen az a legmodernebb sablónok szerint kidolgozva, a legmodernebb tökéletességtől áthatva, de amely ezt végre nem hajtja, tökéletlen, rossz és elfogadhatatlan. A másik koncepció, mely szintén minden nemzetiségi kérdés gyökerén ott van, az a tétel, hogy *minden nemzetiségnek megvan az ő elvitázhatalan joga arra, hogy a benne szunnyadó összes kulturális erőket, legyen az nyelv, történelem vagy művészet, saját módja szerint, saját ízlése szerint fejlessze ki.* Ezeket a törekvéseket neveztem a nemzetiségi törekvések létminimumának, a minimális programnak,² és önök előtt nem kell bővebben kifejtennem, hogy *voltaképpen ez a nemzetiségi minimális program egyszersmind tökéletesen és szórul szóra fedí a minimális szociális programot is.* A kettő között különbség nincsen. Mert semmiféle magasabb gazdasági vagy politikai koncepció, a nyugat-európai eszméknek bármely nagy hullámszáma, legyen az szabadgondolkodás vagy szocializmus, képtelen utat törni mindaddig, míg a népek, a nemzetiségeknek ez a szociális létminimuma teljesítve nincsen. Gondoljanak csak egy példára: sokan vagyunk, akik idegen nyelveket jól tudnak, franciául vagy angolul levelet képesek írni, akik odahaza igen gondos oktatás folytán, az instruktorok és bonne-ok egész hada felhasználásával eljutottak oda, hogy idegen könyveket olvasnak, és külföldi utazgatásuk alkalmával a hotel pincérjeivel eszmecesterébe voltak képesek bocsátkozni. Nos, kérdelem Önöket, akik egy nyelvet úgy-ahogy beszélnek, s azt, mint a németet hat-nyolc évi iskolai tanulás és olvasgatás után elsajátították, mit szólnának Önök ahhoz, hogyha mostan Önöket angol vagy francia bíróságok elé állítanák, hogy életbevágó kérdésekben vagy fontosabb anyagi ügyekben vagy becsületük kockánforgása esetén magukat ezeken az idegen nyelveken védelmezzék? Én teljes őszinteséggel kijelentem, hogy abban a pillanatban elveszett ember volnék, ha ilyesmire rákényszerítenének, és ha nekem angol vagy francia bíróság előtt életbevágó fontosságú vagy akár csak bagatell kérdésekben is védőbeszédet vagy információt kellene tartanom. Amire mi itt pesti kultúremberek nyolc-tíz évi tanulás, olvasgatás, társalgás, utazás után képtelenek vagyunk, *ezt a mértéket alkalmazzák mindenütt a világon az erőszakos asszimiláció hívei a nagy nemzetiségi tömegekre, az elmaradt kultúrájú emberekre, akik még a legprimitívebb ismereteket sem szerezték meg.* Egyszerre megkövetelik a szegény paraszttól, hogy olyan nyelven tanuljon, álljon a bíró és a közigazgatási tisztviselő elé, amely nyelvet ő megérteni nem tud. Hozzá kell még számítani nálunk a nyomorult elemi népiskolai viszonyokat, különösen a nemzetiségi perifériákon, ahol 100–150 gyermek van egy tanító alatt. Ilyen módon teljes lehetetlenség eredményt elérni. Sőt tovább megyek. Hogyha a magyar állam oly hatalmas volna, hogy minden nemzetiségi gyermek mellé külön instruktort vagy külön bonne-t fogadhatna, még akkor is eszeveszett dolognak tartanám ezt a politikát, mert a tanító, az instruktor teljesen képtelen magával az étellel megküzdeni, melynek húsz órája lenyomja az ő napi négy óráját, és ezzel mintegy tönkre silányítja az egyéni nevelés ideális értékét. Nyelvet tanítani másképpen nem lehet, mint az élet útján, magából a társas érintkezésből kinőve, közös gazdasági érdekekből, a piaci termelésből. Amire szolgabíró, az iskola erőszaka képtelen volt, azt könnyedséggel megoldja az ipari és városi élet, kultúra és az intenzív gazdasági forgalom, de itt sem úgy, hogy a nemzetiségi ember elveszítse a maga nyelvét, hanem úgy, hogy *második nyelviül tanuljon meg egy idegen nyelvet.* De még tovább megyek. Ennek az eljárásnak politikai döresége nemcsak ott kezdődik, hogy valakit meg akarunk tanítani erőszakkal magyarul, hanem még fokozzuk egy módszertani, pedagógiai képtelenséggel. *Nem az anyanyelvén akarjuk megtanítani magyarul a nemzetiségi gyerekeket, hanem magyarul akarjuk megtanítani magyarra.* Azon a nyelven, amelyből családi körben egy betűt sem hall, azon a nyelven akarják bölcs kultuszminisztereink és iskolamestereink a népet írni-olvasni, számolni, geográfiára és történelemre tanítani. Mi ennek a képtelen politikának a következménye? Az, hogy a nemzetiségi néptömeg mindenütt, ahol a kényszerasszimiláció folyik, úgy Posenben, mint Schleswig-Holsteinban, Poroszországon, mint Magyarországon, olyan állapotba jut, hogy tisztességesen

² E minimális program bővebb kifejtésére s a magyar nemzeti állam problémáihoz való viszonya megrajzolására itt nincs terem. Akit ez a kérdés mélyebben érdekel, azt *A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés* (Budapest, 1912. Grill Károly könyvkiadóhivatala) c. munkámra kell utalni. (A szerző jegyz.)

egyetlenegy nyelvet sem tud, sem az anyanyelvén, sem azon, amit ráerőszakoltak. Az az eredménye ennek a képtelen politikának, hogy egy teljesen elmaradott, elállatiasodott néptömeget nevelünk, amely mindenkor rabszolgája mindenféle demagógiának, legyen az nemzetiségi vagy klerikális, s ki van szolgáltatva minden terrornak és minden lepálíngázatásnak. Mert a szociális létminimum magával hozza azt is, hogy ma a cseregazdaság korában, a komplikált gazdasági szervezkedés korában, az az ember, aki írni, olvasni is alig tud, aki legalább úgy-ahogy figyelemmel kísérni nem tudja az ország törvényeit, nem ismeri jogait és kötelességeit, az élet eseményeit: az ilyen ember a mai küzdelemben elveszett ember, minden önkénynek és uzsorának alázatos rabszolgája. És most, mikor a magyar közvélemény annyira háborog a ruthén per borzalmai miatt, tudtommal nem akadt senki, aki rámutatott volna ennek a rettenetes szellemi és anyagi népnomorúságnak egyik legközelebb fekvő okára, hogy *mindaddig, míg a kényszermagyarosítás rendszere lehetetlenné teszi azt, hogy a nép lelke ezen koplaló és analfabéta színvonalról valamivel feljebb emelkedjék, hiábavaló minden egyházi és uzsorás kizsákmányolás ellen mennydörögni*. Hiábavaló, mert a történelem a nem egyenlően erős elemeknek és csoportoknak csak egyetlen érintkezési formáját ismeri: ez a kizsákmányolás. Hiába itt kenetteljes erkölcsi leckéket mondani, amíg egyesek erejükben szerfelett gyengék, intelligenciájukban együgyűek lesznek, addig az ilyen népelemnek az erősökkel és okosakkal való érintkezési módja nem lehet más, mint politikai kizsákmányolás és gazdasági uzsora.

Ezek a nagy tömegérdekek és törekvések lüktetnek a román paktumtárgyalások mögött, *melyekkel ideig-óráig talán vissza lehet élni, de amelyeket napirendről többé levenni nem lehet*. És itt nem használ, ha az ellenzék, átgondolt program nélkül és nagy taktikai zavarában becsületos demokráciát és tisztességes közigazgatást követel. Ez ugyan nagy lépés volna előre a nemzetiségi kérdés megoldásában, de egymaga eredményre nem vezetne. Nem vezetne pedig azért, mert *becsületos demokrácia és tisztességes közigazgatás csakis a nép anyanyelvén szervezhető*. Ha a mai betyár és korrupt közigazgatásunk helyére – mondjuk a színmagyar vidéken, mely a magyar ellenzék szerint éppúgy szenved, mint a nemzetiségi nép – az angol közigazgatás tisztességét és lelkiismeretességét ültetnék át, de *angol nyelven*, s a magyar népet tolmácsok igénybevételére utasítanák: ki hinné, hogy a magyar nép boldog lehetne, s hogy előbb-utóbb ne jutna forradalmi hangulatba, az idegennyelvű, gondolkozását és szokásait nem ismerő angol uralom lerázására?

Ezek a nemzetiségi kérdés gyökerei, és ezek a nagy tömegszükségletek várnak most megoldásra. A Tisza gróf elvtelen és erkölcstelen paktuma nyilván nem képes megoldani, de kísérleteinek az az eredménye okvetlenül meglesz, hogy dokumentálta a mai nemzetiségi politika csődjét, s megnyitja az utat a magyar demokrácia számára. A magyar demokrácia pedig – országunk alkatánál és helyzeténél fogva – túlnyomó részében parasztdemokrácia kell hogy legyen. *A szocializmus és a nemzetiségek eljövetele után várjuk és hívjuk a magyar parasztnép eljövetelét*. Ez az igazi évezredes államfenntartó lehet egyedül képes az új évezred történelmi és nemzetiségi fejlődésének biztos alapját lerakni.

Jászi Oszkár

16

*Miniszterelnökségi iratok az Egyesült Államokba irányuló magyarországi kivándorlás szervezési
ügyeivel kapcsolatos kérdések köréből*

A

1914 febr. 3

*Pirmitzer Gyulának, a magyar érdekeltségű New York-i Transatlantic Trust Company vezérigazgató-
jának levele dr. Petry Pál miniszterelnökségi titkárhoz a vállalat hajójegy-elárusítási engedélyének
„magyar kormányzati erkölcsi támogatása” tárgyában, 1 melléklettel*

ME 1914–XXII–1188
(Gépelt eredeti irat)

New York, 1914. február hó 3-án.
Per S/S France.

Mélyen tisztelt Titkár Úr!

Idemellékelve bátorkodom átnyújtani egy a magyar királyi Belügyminisztériumhoz intézett
felterjesztésem másolatát legbizalmasabb szíves tudomásulvétel céljából. Bár számoltam azzal,
hogy az otthoni mértékadó körök felfogása sok tekintetben eltér az enyémtől, mégis kötelességem-
nek tartottam a beadványban tárgyalt kérdésekről véleményemet nyíltan feltárni. Megjegyezni
bátorkodom, hogy Nuber főkonzul úr, aki a tekintetbe jövő itteni viszonyok legalaposabb ismerője,
velem azonos nézeteket vall, ami igen tisztelt Titkár Úrnál fejtegetéseimnek bizonyára megfelelő
nyomatékot ad.

Igaz nagybecsülésem őszinte nyilvánításával maradok

tisztelő
Pirmitzer Gyula s. k.

Melléklet:

1914 jan. 30

*Pirmitzer Gyulának, a New York-i Transatlantic Trust Company vezérigazgatójának Sándor János
belügyminiszterhez intézett beadványa a magyar érdekeltségű hajózási vállalat hajójegy-árusítási
engedélyének hivatalos magyar kormányzati részről való támogatása tárgyában*

ME 1914–XXII–1188
(Gépirásos másolat)

Nagyméltóságú Miniszter Úr!
Kegyelmes Uram!

A napi sajtóból arról értesülvén, hogy az Atlantic Pool felbomlása következtében a magyar
királyi kormány és a nevezett alkalmi egyesülés között létrejött szerződéses megállapodás meg-
szűnt, bátor voltam Nagyméltóságodnak ma a következő szövegű kábelsürgönyt küldeni:

„Tekintettel Pool-szerződés megszűntére esedezünk, hogy újabb megállapodás létesí-
tésének feltétele gyanánt kikötessék, miszerint hajóstársaságok kötelesek intézetün-
ket, valamint levelezőinket ügynökeiké kinevezni. Indítványozni bátorkodunk
továbbá, hogy Magyarország kivándorlási politikája érdekében szerződő hajóstár-
ságok Magyarországra való pénzküldéstől eltiltassanak. Részletes jelentés levélileg.”

Az ezen sürgönyben előadott tiszteletteljes kérést, illetőleg javaslatot a következőkben bator-
kodom indokolni.

Intézetünk megalapításakor többek között az is feladatunkká tétetett, hogy a lehetőséghez
képest visszatérő hajójegyeket árusítsunk el itt élő honfitársainknak. Ennek megfelelően még
működésünk megkezdése előtt azzal a kéréssel fordultunk az Atlantic Pool kötelékébe tartozó leg-
jelentékenyebb hajóvállalatok központi igazgatóságaihoz, hogy intézetünknek a hajójegyek eláru-
sításának jogát megadják. Illetékes helyeken azt a választ nyertük, hogy az ügynöki hálózattal

összefüggő kérdések felett az egyes hajóstársaságok newyorki vezérképviselői vannak hivatva dönteni, és kérésünkkel ezekhez utasítottunk. Közvetlenül üzleti tevékenységünk megkezdése után sorra jártuk a hajóstársaságok itteni vezérképviselőit, amelyek azonban részben a merev elutasítás, részben az üres hitegetés álláspontjára helyezkedtek velünk szemben. Ez a visszautasítás eleinte érthetetlen volt, annál is inkább, mivel köztudomású, hogy az Atlantic Pool kötelékébe tartozó hajóstársaságok jövedelmük igen tekintélyes részéhez a magyar királyi kormánnyal kötött szerződés révén jutnak. Feltehető lett volna tehát, hogy a hajóstársaságok, amelyek nem zárkóznak el attól, hogy zugbankároknak, apró ügynököknek, sőt némely esetben egészen kétes existenciáknak is az ügynökséget megadják, a mi kérésünknek készséggel megfelelnek, mert hiszen intézetünk megbízhatósága minden kételyen felül áll, s tudják rólunk azt is, hogy a magyar királyi kormány jóindulattal viseltetik rendeltetésünk és célunk iránt. Hónapokig tartó meddő utánjárás után jöttünk csak a hajóstársaságok magatartásának nyitjára. Az Atlantic Pool kötelékébe tartozó hajóstársaságok ugyanis, amelyek itt „Conference Lines” néven szerepelnek, a vállalataikat közösen érdeklő kérdések eldöntésére kartellszerűen vannak szervezve, és a kartelltanács – amelynek elnöke a Cunard társaság itteni vezérképviselője – elé tartozik egyebek közt az ügynökségek létesítése. Ez a szerv dönt végérvényesen afelett is, hogy az ügynökségért folyamodó számos cég és magánegység közül melyik megfelelő. Ezek kerülnek csak az úgynevezett „eligible list”-re, az alkalmasak jegyzékére, és kapják meg a körülményekhez képest az ügynökségeket. Bizalmas úton arról értesültünk, hogy amidőn a kartelltanács a mi folyamodásunk felett határozott, a szavazatok egy kivételével ellenünk voltak. Bármennyire lehangoló volt reánk nézve az eredmény, még megdöbbentőbb volt azon értesülésünk, hogy a hajóstársaságok azért szavaztak ellenünk, mert nem akarják magukat kitenni annak, hogy a magyar kormány általunk esetleg betekintést nyerjen abba az akcióba, amelyet a hajóstársaságok a kivándorlás fokozása érdekében folytatnak. Bizonyos mértékig azonban része volt ebben a döntésben még egy körülménynek. A hajójegyügynökségek elnyerése ugyanis többnyire panamázással történik; a vezérképviselőt valamelyik mértékadó emberét kell lekenyerezni, ha valaki az ügynökséget meg akarja szerezni. Az itteni és környékbeli zugbankárok, akik intézetünknek kezdettől fogva legnagyobb ellenségei, mert existenciájukat féltik tőlünk, küldöttségileg felkeresték az egyes hajóstársaságokat, és leleplezésekkal fenyegetődtek, ha a Transatlantic Trust Company megkapja a hajójegyügynökségeket. Ellenfeleink ugyanis tisztában voltak azzal, hogy az amerikai magyarság között kifejtendő működésünket jelentékenyen megnehezíti az, ha honfitársainkat, akik megszokták, hogy bankárjuknál a hajójegyet is megvásárolhatják, ilyen irányban nem elégíthetjük ki. Az ellenünk folytatott küzdelem azonban nem merült ki ebben, hanem tovább ment. Intézetünk ugyanis avégből, hogy honfitársainkat az általuk megszokott módon kiszolgálhassa, esetről-esetre megszerezte részükre a kívánt hajójegyeket, jóllehet nem volt ügynöke az illető hajóstársaságoknak. A magyarsághoz intézett körleveleinkben és East Side-i telepünk cégfeliratán pedig hirdettük, hogy hajójegyeket megszerzünk. A zugbankárok emiatt feljelentettek bennünket a Department of Commerce and Labor-nál (az itteni közigazgatási hatóság illetékes osztályánál), s ez, hivatkozással a törvényre, amely szerint hajójegyek árusításával csak felhatalmazott ügynök foglalkozhatik, súlyos pénzbírság terhe alatt arra kényszerített, hogy cégfeliratunkról és körleveleinkről a hajójegyek elárúsítására vonatkozó kitélt töröljünk.

Felhasználtunk minden eszközt, és fáradozásunkat mindeddig szakadatlanul folytattuk, de mivel ez sajnos nem járt eredménnyel, az ügy mai stádiumában be kell vallanunk, hogy saját erőnkől nem boldogulunk. Az Atlantic Pool felbomlása és egy esetleges újabb szerződés megkötése azonban alkalmat ad a magyar királyi kormánynak arra, hogy intézetünk ezen rendkívül fontos érdekének érvényt szerezzen. A kábelsürgönyünkben előadott általános kérésünket megismételve mély tisztelettel kérjük Excellentiádat, kegyeskedjék egy újabb szerződés megkötésének feltétele gyanánt az Atlantic Poolba tartozó hajóstársaságokkal szemben kikötni, hogy:

1. A Transatlantic Trust Company, New York, és általa megnevezendő mostani vidéki levelezői a szerződés életbelépésétől számított három hónapon belül, a jövőben acquirálandó vidéki levelezői pedig az intézet erre vonatkozó kérésének benyújtásától számítandó hat héten belül az Atlantic Pool kötelékébe tartozó hajóstársaságok jegyelárusító ügynökségével felruháztassanak, mégpedig ugyanazon feltételek mellett, amelyeket az illető hajóstársaságok jelenlegi ügynökei élveznek, vagy a jövőben élvezni fognak.
2. Az Atlantic Pool kötelékébe tartozó hajóstársaságok által a Transatlantic Trust Company-nak vagy bármelyik levelezőjének engedélyezett jegyelárusító ügynökség esetről-esetre csakis Nagyméltóságod hozzájárulásával legyen megvonható.

3. Az Atlantic Pool kötelékébe tartozó hajóstársaságok és a Transatlantic Trust Company, valamint levelezői közt felmerülő mindennemű vitás kérdés eldöntésénél a Nagyméltóságod bölcs vezetése alatt álló magyar királyi minisztérium legyen illetékes.

Fentidézett tiszteletteljes kábelsürgönyömben javasolni bátorkodtam, hogy azok a hajóstársaságok, amelyekkel a magyar királyi kormány szerződéses megállapodást létesít, a Magyarországra való pénzküldés közvetítésétől eltiltassanak. Ezt a javaslatot a következőkben bátorkodom indokolni.

A hajóstársaságok a pénzáttalási üzletet nem tekintik öncélnak, hanem csupán eszköznek, amellyel a kivándorlási forgalmat előmozdíthatják. Ezen üzletág révén ugyanis úgy az itteni magyar pénzküldők, mint ezek otthon maradt családtagjai neveihez és címeihez jutnak, s míg az utóbbiakat a pénz kifizetésével egyidejűleg prospektusaikkal látják el, addig az előbbieket „prepaid-ek” felajánlásával igyekeznek családtagjaik kizozatására rábírní. A kivándorlásra való ösztönzés mindkét formája egyaránt veszedelmes, de különösen súlyos beszámítás alá esik az előbbi. Az otthoni címzetekben amúgy is megvan a kivándorlásra való hajlandóság, amely akkor válik a legkönnyebben elhatározássá, ha a pénz kézhezvételével egyidejűleg jutnak kezükbe a hajóstársaságok nyomtatványai. Külsőleg bármennyire ártatlan egy ilyen nyomtatvány, a négykéményes hajó képe és az átkelési ár megjelölése ebben a pszichológiai pillanatban csábítóbb, mint bármely kivándorlási ügynök rábeszélése. Az egyszerű paraszt embernek éppen olyan nagy esemény, ha Amerikából levelet kap, mint az, ha egy nagy hajóstársaság az ő saját nevére prospektust küld neki, és e két esemény találkozásá igen gyakran bír döntő befolyással az elhatározásra. A hajóstársaságok teljesen tisztában vannak ezzel a helyzettel, ami[t] talán semmi sem bizonyít jobban, mint az, hogy a hajóstársaságok annál intenzívebben karolják fel a pénzküldési üzletet, minél alacsonyabb szellemi nívón állnak a címzettek. Nem foglalkoznak a pénzküldés közvetítésével Angliába, Németországba vagy a Skandináv-félsziget államaiba, de teljes intenzivitással fekszenek rá arra az üzletre, amely Magyarországgal, Ausztriával, Oroszországgal és a Balkán-államokkal hozza őket összeköttetésbe. Nem ártalljuk kimondani, hogy a hajóstársaságok a pénzküldési üzlet örve alatt kivándorlásra csábítanak, és ha Magyarországon a kivándorlási törvény szigorú végrehajtása kezeiket bizonyos mértékig meg is köti, mégis találnak utat-módot arra, hogy üzleti céljukat, a kivándorlás növelését elérjék. Annak bizonyítékául, hogy a hajóstársaságok pénzáttalási üzlete és a kivándorlás között milyen szoros a kapcsolat, csupán arra legyen szabad rámutatnom, hogy csaknem valamennyi hajósvállalat már évek óta foglalkozik ezzel az üzlettel, az egyetlen nagy vállalat pedig, amely ezt eddig nem tette, éppen az elmúlt évben vette fel az üzletet, hangoztatván, hogy évi 30.000 dollárt szándékszik arra a fond perdu ráfizetni.

Nem tartjuk kizártnak, hogy a hajóstársaságok azzal fognak érvelni, hogy e tevékenységük az amerikai pénznek Magyarországra való beözönlését előmozdítja. Ezzel szemben csupán arra vagyok bátor hivatkozni, hogy a hajóstársaságok ezirányú tevékenysége egészen fölösleges, mert hiszen ma már megvan az a csatorna – a Transatlantic Trust Company –, amelyen át kivándorlóink pénze gyorsan, olcsón és pontosan jut Magyarországra.

Lehetséges végül az is, hogy a hajóstársaságok színleg engednek Nagyméltóságod azon esetleges követelményének, hogy a pénzáttalási üzletet abbahagyják, de ezzel szemben vezérügynökségeiket, amelyek magáncégek, fogják erre a célra felhasználni. Tisztelettel ajánlani bátorkodom tehát azt a kikötést, hogy a hajóstársaságok a Magyarországra irányuló pénzküldéssel sem közvetlenül, sem közvetve ne foglalkozhassanak.

Alázatos kérésemet, illetve javaslatomat Nagyméltóságod kegyes jóindulatába ajánlva, maradok legmélyebb tiszteletem nyilvánításával Nagyméltóságodnak
New York City, 1914. január hó 30.

Pirmitzer Gyula s. k.

B

1914 febr. 11

Nuber Sándor New York-i osztrák-magyar főkonzul figyelmeztető levele gr. Tisza István miniszterelnökhöz a magyar kormánykörökhöz közel álló New York-i Transatlantic Trust Company-t hírlapilag támadó Kende Géza, az Amerikai Magyar Népszava segédszerkesztője előkészületben lévő magyarországi utazása tárgyában

ME 1914–XXII–1475
(Eredeti levél-kézirat)

New York, 1914. február 11-én

Édes Barátom!

Kende Géza, ezelőtt a clevelandi „Szabadság”-nak és három év óta az Amerikai Magyar Népszavának segédszerkesztője ma a „Lusitania” hajóval Magyarországra utazott. Elutazása előtt tőlem egy általános ajánló levelet kért, amelyet én azonban hivatkozással a fennálló szabályokra megtagadtam, leginkább azért, mert visszaéléstől tartottam.

Mindazonáltal megígértem neki, hogy fogom utazásáról a hazai illetékes köröket értesíteni. Erre azonban, a múlt tapasztalataim okulva, a hivatalos út választását nem tartottam tanácsosnak.

Engedd meg azért, hogy privát úton arról értesítsek, hogy Kende úrral szemben minden hivatalos¹ tényező részéről nagy elővigyázatnak volna helye. Kende volt az, aki a múlt év elején a Népszavában megjelent hírlapi támadásokat a Transatlantic Trust Co ellen indította, és az egyes cikkeket írta is. Azonkívül Kende befolyásának tulajdonítható leginkább a Népszava jelenlegi radikális iránya.

Kende, még midőn a „Szabadság” képviselőjében 1910 nyarat és őszt Magyarországon töltötte, Némethy belügyi államtitkár úrnak a kivándorlási kérdésről egy Memorandumot helyezett kilátásba, amelyért már előlegesen szép honoráriumot vett fel, de amellyel még mindig adós maradt. Kende tudván, hogy nekem erről tudomásom van, mikor nálam volt, mondta is, hogy most² az úton fogja a több mint 3 év óta ígért memorandumot kidolgozni. Kende Amerikába való jövelele előtt, ezelőtt vagy 6–7 évvel, összeköttetésben volt a Pesti Hírlappal mint annak berlini tudósítója.

Őt általában nem megbízhatónak és pénzért mindenre kaphatónak tartják. Ő mindenesetre törekedni fog a Miniszterelnök és a Belügyminiszter úr által fogadtatni. Ezt meggátolni törekedni persze nem jó volna, de mindenesetre ajánlatosnak tartanám, hogy mindkét helyen a fenti információkat hamarosan megadni szíveskednéd.

A Népszava szerkesztő tulajdonosa maga is nagyon kedvezőtlen véleménnyel bír Kende megbízhatóságára vonatkozólag, és mint hallom nagyon meg volt elégedve, hogy az utóbbi a kért ajánló levelet tőlem meg nem kapta, mert félt, hogy visszaélt volna vele a Népszava rovására is, amint azt már megelőzőleg a Szabadsággal is tette.

Kérlek, légy szíves leveletem szigorúan bizalmasan kezelni.

Legszívélyesebb üdvözlettel maradok igaz híved

Nuber Sándor s. k.

¹ E szótól a következő bekezdés közepéig („adós maradt”) zöld ceruzajelek közé foglalva. – Az ügyszó l. még az 1914. febr. 24-i keltezésű miniszterelnökségi átirat-fogalmazványt a Kende szerkesztő magyarországi utazásával kapcsolatos hivatalos magatartás tárgyában (Uo., azaz ME 1914–XXII–1475). – Nuber főkonzullal, ill. az osztrák-magyar külügyi képviselővel egyébként nemcsak az Amerikai Magyar Népszava, hanem a kivándoroltak intézményeinek nagy része is szemben állott. (Vö. a New York-i Magyar Kórház Egyesületnek „Amerikai külügyi képviselőnk” c. cikkét: Az Újság 1914. jún. 16; 139. sz. és a vonatkozó miniszteri iratot: ME 1914–XXII–5025.)

² A bekezdés hátralévő része kék ceruzajelek közé fogva. Az ¹ és ² szerinti szövegrészek a belügyminiszternek szóló fogalmazványba belemásolva (l. ME 1914–XXII–1475, 1914. febr. 24.).

C

1914 febr. 21

*Sándor János belügyminiszter bizalmas átirata gr. Tisza István miniszterelnökhöz Pirnitzer Gyula.
hozzá intézett beadványa tárgyában*

ME 1914–XXII–1188 (1526)
(Gépelte eredeti irat)

*Bizalmas!**

Szám: 29965/1914

XI/b.

A válaszirat alapjául szolgáló megkeresés száma: 1188.

Tárgy: Pirnitzer Gyulának, a Transatlantique Trust Company vezérigazgatójának beadványa.

Nagyméltóságú gróf miniszterelnök úr!

Pirnitzer Gyula, a Transatlantique Trust Company vezérigazgatójának, az amerikai kivándorlók szállításával foglalkozó hajóstársulatokkal kötendő megegyezésbe felveendő kikötéseket illetőleg tett előterjesztése tárgyában, folyó 1914. évi február hó 13-án 1188. szám alatt kelt nagybecsű átiratára, a következőkben van szerencsém tisztelettel válaszolni:

A Transatlantique Trust Company megalakulása után, az azt alapító Magyar Általános Hitelbank, a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank és a Magyar leszámítoló és pénzváltó bank megkeresésére, hivatali elődöm tárgyalásokat indított, az akkor kivándorlók szállítására engedéllyel bírt hat hajósvállalat mindegyikével az iránt, hogy a Transatlantique Trust Companyt hajójegyek árusításával bízzák meg. Ezek a tárgyalások azonban eredményre nem vezettek, mert valamennyi hajóstársaság arra a merev álláspontra helyezkedett, hogy annak a kérdésnek eldöntése, hogy Amerikában hajójegyek eladásával ki bízatik meg, tisztán a newyorki képviselőség hatáskörébe tartozik, és arra, hogy ily megbízást ki nyerjen, a társaság befolyást gyakorolni nem tud.

Pirnitzer Gyula azon másik kérelmének teljesítésére, hogy a hajóstársulatok Magyarországra való pénzküldéssel sem közvetlenül, sem közvetve ne foglalkozzanak, nézetem szerint nem sok remény van, mert az érdekelt hajóstársaságok alig lesznek arra reábirhatók, hogy ennek az üzletágnak gyakorlásáról lemondjanak.

Mindezek dacára meg fogom kísérelni, és a legnagyobb eréllyel fogok odahatni, hogy a szóbanforgó kikötések, a hajóstársaságokkal most meginduló újabb tárgyalások folyamán, lehetőleg érvényesüljenek.

A tárgyalások eredményéről lesz szerencsém Nagyméltóságodat értesíteni.

Budapest, 1914. évi február hó 21-én

Sándor s. k.

D

1914 febr. 25

Gr. Tisza István miniszterelnök átirat-fogalmazványa Sándor János belügyminiszterhez a New York-i, magyar érdekeltségű Transatlantic Trust Company hajójegy-árusítással való megbízatása tárgyában

ME 1914–XXII–1188 (1526)
(Gépirásos fogalmazvány)

Biz.

Belügyminiszternek.

Nagyméltóságodnak folyó hó 21-én 29965 szám alatt kelt nagybecsű átirata tárgyában van szerencsém Nagyméltóságod előtt azon nézetemnek kifejezést adni, miszerint alig képzelhető, hogy az állammal fontos üzleti összeköttetésben álló hajóstársaságok olyan csekély szívességet megtagadnának, mint aminő a Transatlantique Trust Companynek hajójegyek elárúsításával való

* Piros ceruzával is aláhúzva.

megbízatása volna. Azt gondolom, ha ezt a kívánságot Nagyméltóságod személyesen és kellő nyomatékkal méltóztatik kifejezésre juttatni, annak teljesítésére feltétlenül számolhatunk.

Esetleg valamivel nehezebb kérdés lehet rájuk nézve az a másik kívánságom, miszerint a hajóstársaságok pénzügyekkel közvetve se foglalkozzanak. Lehet, hogy ennek fennálló kötelezettségei is útját állják, mindenesetre azonban osztozom Nagyméltóságodnak azon felfogásában, hogy ennek elintézésére a most folyamatba jövő tárgyalások nyújtanak kedvező alkalmat, s köszönettel fogadom Nagyméltóságodnak azt a kijelentését, hogy ez ügyet ez alkalommal teljes nyomatékkal méltóztatik képviselni.

Budapest, 1914. február 25-én

Tisza s. k.

E

1914 máj. 25

*Sándor János belügyminiszter átirata gr. Tisza István miniszterelnökhöz
a New York-i Transatlantic Trust Company hajójegy-árusítási engedélyének a
magyar kormányzat részéről való támogatása tárgyában*

ME 1914–XXII–1188 (3976)
(Gévelt eredeti irat)

Szám: ad 39899/1914.

XI.-b. al.

Nagyméltóságú gróf miniszterelnök úr!

A folyó 1914. évi február hó 25-én 1526. szám alatt kelt nagybecsű átiratára, van szerencsém Nagyméltóságodat tisztelettel értesíteni, hogy a Cunard Steam Ship Comp. Ltd. hajóstársaság és az „Adria” magyar királyi tengerhajózási részvénytársaság képviselőivel folyó hó 4-én és 5-én egy magyar nemzeti hajóstársaság létesítése iránt folytatott tárgyalások során kifejezésre juttattam azon kívánságot, hogy ezen megalakulandó társaság hajójegyeinek árusításával a Transatlantic Trust Company bízzák meg. Utaltam ez alkalommal arra, hogy ezen kívánság teljesítése már csak azért sem ütközhetik nehézségbe, miután egy oly társaságról van szó, amely abban a tekintetben, hogy kit bízson meg hajójegyeinek árusításával, lekötve még semmi irányban sem lehet, miután még meg sem alakult.

A magyar hajóstársaságot létesíteni kívánó mindkét társaság képviselői tudomásul vették ugyan fentemlített kívánságot, de annak teljesíthetősége tekintetében nem sok reményt nyújtottak.

A társaságok képviselői ugyanis kifejtették, hogy az amerikai hajójegyelárusító ügynöki szervezet oly erős, hogy hajójegyelárusítással csak az foglalkozhatik, akinek erre az ügynöki szervezet képviselőisége engedélyt ad, mert azt a hajóstársaságot, amely nem az ügynökök ezen képviselőisége útján kívánja jegyeit árusítani, az egész ügynöki szervezet bojkottálná. –

Azt is felemlítették a hajóstársaságok képviselői, hogy az amerikai hajójegyelárusító ügynökség képviselőisége hajójegyelárusítási engedélyt igen nehezen ad, mert számuk máris igen nagy, és hogy arra, hogy ki kapjon ilyen elárusítási engedélyt, a hajóstársaságoknak semmi befolyásuk sincsen.

A hajóstársaságok képviselői egyben kijelentették, hogy ha a Transatlantic Trust Company a hajójegyárusítást magának kieszközli, azt a maguk részéről örömmel fogják üdvözölni, az azonban, hogy ezt részére ők szerezzék meg, hatalmukban nem áll. –

Részemről az adott felvilágosítások dacára fenntartottam kívánságomat, és kijelentettem, hogy a magyar nemzeti hajóstársaság megalakulása esetén az új társaságot a Transatlantic Trust Company-nak hajójegyelárusítással való megbízatására fel fogom szólítani. –

A társaságok képviselőivel folytatott tárgyalások során említést tettem azon kikötésről is, hogy a hajóstársaság Magyarországra való pénzküldéssel se közvetlenül, se közvetve ne foglalkozzék. –

A Cunard társaság képviselői azonban kijelentették, hogy a pénzküldemények közvetítéséről le nem mondhatnak, mert ha egy fél őket bizza meg a pénzküldéssel, ők ezen megbízatást másra át nem ruházhatják. –

Budapest, 1914. évi május hó 25-én

Sándor s. k.¹

[Hátirat:]

M.E. Ó Excellentiájának bemutatattván

ad acta teendő

Bpest 914 VI/1

K Petry s. k.

¹ A tengerentúlra irányuló tömeges magyarországi kivándorlás szervezési ügyei egyébként – a már korábban ismertetett gazdasági okok következtében – a világháború küszöbén is behatóan foglalkoztatták a kormányzatot. (Vö. Sándor belügyminiszter jelentése a *Cunard Steam Ship Co. Limited* liverpooli hajóstársaság engedélyének meghosszabbítása tárgyában, 5 melléklettel – 1910–15. évi Képv. Ir., XLI. 419–448. l.) – Az érdeklődés másik fő vonala a kivándorlással összefüggő nemzetiségi problémáknak laikus eszközökkel történő ellenőrzése, amit kivált azóta szorgalmaz az eddiginél is nagyobb mértékben a kormányzat, amióta egyes akkori világlapokban a magyarországi kivándorlás egyik indítóórául az egykorú hazai nemzetiségpolitikai viszonyokat jelölik meg. (L. a bázeli osztrák-magyar konzulátus 1914. máj. 8-i jelentését a közös külügyminiszterhez a „Basier Nachrichten”-ben megjelent első oldalas közlemény tárgyában: *Die ungarische Auswanderung. – Korrespondenz aus Budapest.* Basler Nachrichten 1914. máj. 7; 210. sz. l. l. – ME 1914–XIV–3928 [4455].) – A kivándorlás ügye egyébként azért is foglalkoztatja a kormányköröket, mert az ellenzék ez idő tájt fokozott figyelmet fordít a Kivándorlási Alapból az ún. Külföldi Alapba átutalt összegek felhasználásának és elszámolásának kérdésére. (L. a pénzügyminisztérium egyenesadóügyi főosztályához intézett 1914. jún. 4-i keltezésű miniszterelnökségi átiratot gr. *Károlyi Mihály* ez ügyben benyújtani tervezett interpellációjáról szállongó hírek kapcsán – ME 1914–XIV–4153 [4069].) – A kérdéssel összefüggésben több jogi vonatkozású, a kivándoroltakat érintő probléma és alkalmi tervezet is felmerül. *Mészáros Károly* fővárosi ügyvéd például – 1914. júl. 1-én – terjedelmes feljegyzést intéz *Sándor János* belügyminiszterhez „az amerikai magyarság elemi jogvédelmének biztosítása tárgyában”. Nem érdektelen az egyébként konzervatív nacionalista hangvételű tervezet hivatali útja a háborús feszültség heteiben. Az irat felzetén és másutt megállapítható adatokból kitűnően a belügyminiszter átküldötte a tervezetet a miniszterelnökség illetékes ügyosztályának, ez pedig – arra való hivatkozással, hogy „ezen ügyek tárgyalása az újabb ügybeosztás folytán a belügyminisztériumhoz tartozik” – egyszerűen ad acta tette. (ME 1914–XXII–5230.) – 1914 első hat hónapjának idevágó minisztériumi iratai között említést érdemel a *Mejtanu* érsekhez intézett, fogalmazványban fennmaradt 1914. febr. 9-i, ill. ápr. 20-i miniszterelnöki levelek szövege is az Egyesült Államokban lévő román egyházközségek s az itt élő román kivándoroltak gondozása tárgyában (ME 1914–XXIII/b–55), továbbá a magyarországi ref. egyetemes konvent 1914. febr. 10-i és ápr. 22-i két jelentése Tisza miniszterelnökhöz a korábban már említett *Holt E. Harvey* amerikai presbiteriánus lelkész magyarországi tanulmányútjáról (ME 1914–XXII–451). Még nagyobb figyelmet érdemel az 1914. febr. 20-án kelt miniszterelnökségi bizalmas átirat-fogalmazvány br. *Skerletz Iván* horvát bánhoz „a kivándorolt katonakötelesek visszavándorlásának elősegítése ügyében” (ME 1914–XXII–1081), valamint az 1914. máj. 6-án kelt újabb miniszterelnökségi pro domo, amely a washingtoni osztrák-magyar nagykövetségnek a közös külügyminiszterhez intézett átiratával, illetve „a magyarországi, de nem magyar ajkú kivándoroltak iskolai viszonyai tárgyában” jelentkező közös külügyminiszteri érdeklődéssel kapcsolatban igazolja az Amerikában élő magyarországi gör. kat. ruszinok, valamint róm. kat. és ág. ev. vallású szlovákok iskolai helyzetéről küldött összefoglalást. (ME 1914–XIV–366 [2636].)

*Iratok a magyar kormánynek a gör. kel. szerb egyházi mozgalommal kapcsolatos intézkedéseiről az
1914 májusában összehívott gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszusig terjedő szakaszon*¹

A

[1914 febr. 10]

*Miniszterelnökségi pro memoria és átirat-fogalmazvány a karlócai gör. kel. szerb metropolia adminisztrátorához a nemzeti-egyházi alapok és alapítványok könyvelési rendszerének a korábbi (1890 előtti) gyakorlatnak megfelelő visszaállítása tárgyában*²

ME 1914-XXXV-692
(Gépelt fogalmazvány)

Az alapok és alapítványok 1890. óta a kettős könyvviteli rendszer szerint vezetettek. Mi volt az indító oka annak, hogy az alapok és alapítványoknál a kettős könyvviteli rendszer vezetett be akkor, amikor a közjavak kezelésénél – ahová a kérdéses alapok és alapítványok is oda tartoznak – a kincstári könyvelési rendszer az előnyösebb, ismeretlen előttem. Az alapokat a központi könyvelőség, számfelvités és a pénztár kezelik. Következő könyvek vezetettek: A kész-

¹ A kormányzat fenti intézkedései lényegében azt célozták, hogy a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi önkormányzat utolsó maradványai felszámolása ellenében kisebb engedményeket biztosítsanak. A szerb nemzeti-egyházi autonómia-mozgalom teljes elszíntelenedését jelzi az 1914. évi karlócai gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszusnak az uralkodóhoz intézett hódoló felirata is. – A magyarországi szerb nemzetiségi mozgalom a Tisza-féle „kisebb engedmények” politikájára igen határozott elutasító deklarációval válaszolt. 1914 virágvasárnapján összeült Zágrábban az egyesült szerb pártok értekezlete, melynek egyetlen tárgyalási pontja és határozata a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi önkormányzat teljes visszaállításának követelése volt. A zágrábi konferencián minden szerb polgári párt részt vett. A független szerb néppárt (Srpska narodna samostalna stranka) elnöke, *Medaković* Bogdan lakásán megtartott konferencián a szerb Radikális Párt küldöttségét *Miladinović* Žarko, a Független Pártét *Medaković* Bogdan (a függetlenek vezetőségi csoportjában megjelent *Popović* Dušan és *Pribičević* Svetozar is), a liberális pártét *Politi* Mihály, a demokrata pártét *Jakšić* Milutin esperes, a konferencia elnöke vezette. (Vö. bőv. *Konferencija udruženih stranaka u Zagrebu* – Az egyesült pártok zágrábi értekezlete. – *Zastava* 1914. ápr. 1; 72. [esti] sz.) – A szarajevói merénylet utáni hónapokban, kivált a hadi események megindulása után a kormányzat adminisztratív intézkedések egész sorát hajtja végre magyarországi szerb és társországi szerb-horvát viszonylatban. Így kerül sor az 1901-től, tehát *Miletić* Svetozar, a neves újvidéki szerb politikus és publicista halála évétől szoboralapja javára összegyűjtött pénzüsszegnek „engedély nélküli gyűjtés” címén az újvidéki rendőrkapitány által történt lefoglalására. (L. *Prilozi za Miletićev spomenik zaplenjeni* – A Miletić szobrára gyűjtött adományokat elkobozták [Vcikk], – *Zastava* 1914. júl. 14; 142. [esti] sz.) – Szept. 29-én a minisztertanács megvonta a postai szállítás jogát egy a szerb függetlenségi mozgalmakat népszerűsítő, Český Brodban megjelent cseh nyelvű kiadványtól (*Srbsko od prvého povstání 1804 do dnešní doby* – Szerbia az 1804. évi első felkeléstől a mai napig; MT 1914:28/12) és ugyancsak a minisztertanács járul hozzá – Tisza miniszterelnök 1914. nov. 17-i minisztertanácsi előterjesztésére – ahhoz, hogy a társországi hatóságok az immunitási jog megsértésével őrizetbe vegyék *Popović* Dušan és *Budisavljević* Srgjan horvát-szlavon képviselőket, a horvát szabor által a magyar országgyűlésre küldött horvátországi szerb politikusokat, akik a szerb függetlenek delegációjában megjelentek az 1914. virágvasárnap zágrábi konferencián. Miután *Popović* Dušan időközben szabadlábra került, a vonatkozó minisztertanácsi határozatot csak *Budisavljević* Srgjan elfogatása ügyében hozták. Kimondva, hogy a minisztertanács „... a képviselőnek a bán úr rendeletére való elfogatásáért a magyar képviselői immunitás mellőzése szempontjából a képviselőházzal szemben a felelősséget magára veszi”. – Jellemző és kísértetiesen hangzó párhuzammal Tisza miniszterelnök bejelentésében az „állítólag az utcán tett nyilatkozat miatt” elfogott és azóta is vizsgálati fogságban lévő képviselővel kapcsolatban kijelenti, hogy ügyében precedenst képez Miletić Svetozar 1876. júliusi, szintén a képviselői immunitás megsértésével történt letartóztatása. Akkor, amidőn az állam biztonságáról van szó – jelentette ki Tisza –, a kormánynek feladata és kötelessége saját felelősségére eljárni addig is, amíg a mentelmi jog felfüggesztése tekintetében illetékes testület határozatát meghozhatná” – MT 1914:32/1.

² A gépelt fogalmazvány előtt az irat felzetén a következő kéziratos feljegyzés olvasható: „Ioannovich Pál min. tanácsos 4742/912 sz. jelentésének részlete a g. kel. szerb nemz.-egyh. alapok és alapítványoknál divó könyvelési rendszer tárgy[ában], (Vallásügyi miniszter úr 109.363/912 sz. a. hozzájárult. ME 1732/913).”

pénzről és az értékekről szóló főnaplót vezeti a főkönyvelő. Az utalványok és a kötvények jegyzékét és a pénztári naplót vezeti a pénztárnok. Azonkívül vezetnek két részből álló Részleges naplók, amelyekben alapítványok szerint az egyes be- és kifizetések a főnaplóból átvezettetnek. Ezek után az okmányok a pénztári és a főkönyvben való keresztülvitel végett kiadatnak a központi könyvelőségnek. A számfajtóségnél külön könyvek vezetnek a tisztviselői tanári nyugdíj-alap-, a papi özvegyi nyugdíjalap-, a klerikális-, a hierarchiai alap részére külön-külön, az elidegeníthetetlen alap és a többi alapok és alapítványok részére pedig egy könyv. Külön könyvük van ezen kívül a vallási járulékok és a kongr. költségek nyilvántartásainak. Vezetnek továbbá a takarékpénztári betétekről, az értékpapírokról külön-külön. Azután külön könyvek vannak az állandó és változó illetményekről, előlegekről, nyugdíjakról és a jelzálogkölcsonokról. Végül külön könyvekben tartatnak nyilván a jelzálogul leköötött épületek tűz elleni biztosítása, a felesleges papi telkek és ezek adói, a bérletek és az összes egyházi javak terület és kataszt. érték szerinti nyilvántartása. Név és hely szerinti jegyzékbe vannak foglalva az egyházi hivatalos közlöny előfizetői és a jelzálogkölcsonok adószai: a központi kezelőség pedig a pénztári könyvet, a főkönyvet, a tételek első bejegyzési könyvét (:prima nota:), egyenlegkönyvet, leltárt és a zárszámadásokat vezeti, illetve szerkeszti. Mindezek a naplók és könyvek, valamint a nyilvántartások tisztán, szabályszerűen és rendben vezetnek a kettős könyvvitel szabályainak megfelelően.

Azonban bár a főnaplók naponta lezártnak, a részleges alnaplók és egyéb könyvek kurrenciába tartása körül mulasztásokat tapasztaltam. A könyvelőség azon védekezését, hogy e kötelezőségnek az időnként tömegesen érkező befizetések és a tisztviselői csekély létszám miatt nem tehet kellő időben eleget, a magam részéről elfogadhatónak nem találom, mert a munkához mérten a tisztviselők száma teljesen elegendő. A hátralékok tulajdonképpen oka a vezetés egységességének hiánya, továbbá az erélytelen ellenőrzés, valamint az a körülmény, hogy az eddig fennállott párturalmak a tisztviselőket is munkálkodásukban fölötté káros mértékben befolyásolták. A kezelés alakszerűsége ellen egyéb észrevételeim nincsenek. Mindazonáltal a kezelésben a kettős könyvviteli rendszer helyett, és pedig már az 1913. évi január hó 1-től kezdődőleg, az 1890. év előtt gyakorlatban volt kincstári könyvelési rendszert feltétlenül visszaállítandónak tartom, főleg abból a szempontból, mert az egyházi alapok és alapítványok vagyona, a nyilvánosság ellenőrzése alatt álló közpénz lévén, a kincstári könyvelés szerinti kezelése egyszerűbb, áttekinthetőbb, ellenőrzése minden szaktudás nélkül bárki által könnyen eszközölhető.

Sürgetés

Á. T.

A szerb metropolia administratorának

Karlovcí

Utalással akkori hivatalbeli elődömnök 1910. évi június 12-én 2563 sz. a. a néhai patriarkához mint a fennállott g. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszusi választmány elnökéhez intézett leiratára a g. kel. szerb egyház[i]-nemzeti alapok és alapítványoknál dívó könyvelési rendszer tárgyában, van szerencsém Méltóságodat felkérni, hogy ez ügy jelenlegi mibenállásáról tájékoztatni szíveskedjék.

Bp. 1914

K II/10 J s. k.

Ioanovich s. k.

II/10.

B

1914 márc. 8

Gr. Tisza István miniszterelnök felterjesztése az uralkodóhoz Nikolić Miron pakraci püspök ideiglenes metropoliai adminisztrátorként való jóváhagyása tárgyában, az uralkodói jóváhagyás szövegével¹

ME 1914-XXXV-467 (2001/914)
(Gépirásos eredeti irat)

Budapest, 1914. március 8-án

Legkegyelmesebb Úr!

Grujics Mihály karlovaci görög keleti szerb püspök, akit császári és apostoli királyi Felséged 1913. évi október hó 4-én kelt legfelsőbb elhatározásával (Kab. sz. 2352/913) a görög keleti szerb metropolia administratorává legkegyelmesebben kinevezni méltóztatott, folyó hó 6-án éjjel váratlanul elhunyt.

Az 1911. évi november hó 8-án kelt legfelsőbb királyi Rendeletbe foglalt zsinati szervezeti szabályzat V. cikke szerint a görög keleti szerb érsek-metropolitai szék üresedésének esetében az érsek-metropolitát a görög keleti szerb egyház kormányzatában a felszentelés szerint legidősebb püspök helyettesíti, ha csak császári és apostoli királyi Felséged, az ezen zsinati szervezeti szabályzatra vonatkozó legmagasabb királyi Rendelet zárpontja alapján, a metropolia ügyének vitelére adminisztrátor legkegyelmesebben kinevezni nem méltóztatnék.

A metropolia igazgatási ügyeinek tovább viteléről tehát szabályzatilag megfelelő gondoskodás történt, s ezen ügyek intézésében akkor sem áll elő megszakítás, ha császári és apostoli királyi Felséged nem méltóztatnék élni adminisztrátor kinevezésére vonatkozólag fennálló legkegyelmesebb jogával.

Miután azok a körülmények, amelyeknek legkegyelmesebb figyelembe vételével császári és apostoli királyi Felséged fentebb már hivatkozott 1913. október hó 4-én kelt legfelsőbb elhatározásával Grujics Mihály püspököt a görög keleti szerb metropolia administratorává legkegyelmesebben kinevezni méltóztatott, nagyrészt már nem állanak fenn, nevezetesen néhai Bogdanovics Lucian patriarka halála megállapított, s így azok az intézkedések, amelyek a nevezett patriarka eltűnésére alapítva szükségesek voltak, tárgyatalanokká váltak; miután továbbá boldogult Grujics püspök elhunytával nincs olyan tagja a püspöki karnak, akit egyéni képességei, élettapasztalata és tekintélye mintegy kijelölne az adminisztratori állásra: legalázatosabb nézetem szerint ez állás legalább egyelőre betöltetlenül volna hagyandó, s a metropolia ügyeinek vitelére az autonom szabályzatokkal designált legidősebb püspök ezen ügykör ellátásában meghagyandó lenne.

Ezen legalázatosabb nézetem legkegyelmesebb elfogadása esetén értesíteném Nikolits Miron pakraci görög keleti szerb püspököt, hogy mindaddig, míg Felséged a görög keleti szerb metropolia administratorának tekintetében legkegyelmesebben másképp nem rendelkeznék, a metropolia ügyeit mint felszentelés szerint legidősebb püspök tovább is lássa el, egyben intézkedést tennék az iránt is, hogy az érsek-metropolita patriarka javadalmazására szolgáló vagyon, a fennálló szabályok értelmében, felelősség alatti tovább kezelésre neki átadassák.

Miután továbbá császári és apostoli királyi Felséged folyó évi február hó 6-án kelt legfelsőbb elhatározásával (Kab. sz. 287/914) legkegyelmesebben megengedni méltóztatott, hogy Nikolits Miron püspök részére, aki Grujics püspöknek adminisztrátorrá történt legkegyelmesebb kinevezése előtt a görög keleti szerb metropolia ügyeit időközileg igazgatta, az adminisztrátor részére legkegyelmesebben megállapított tiszteletdíj arányában az intercalaris jövedelmekből megfelelő tiszteletdíj adassék: arra is bátorkodom Felséged legmagasabb engedélyét kérni, hogy ezen legalázatosabb javaslatom legkegyelmesebb elfogadása esetén ez irányban is intézkedhessen!

Jelen legalázatosabb javaslatom legkegyelmesebb elfogadásának reményében a legfelsőbb elhatározás tervezetét hódolatteljesen csatolni bátorkodom.

Tisza s. k.

Ezen előterjesztés tartalmát jóváhagyólag tudomásul vettem.
Kelt Bécsben, 1914. évi március hó 13-án.

Ferenc József s. k.
Tisza s. k.

¹ Az uralkodói jóváhagyás időpontjától, 1914. márc. 13-tól tehát *Nikolić* Miron pakraci püspök tölti be a gör. kel. szerb metropoliai adminisztrátor tisztjét.

C

1914 ápr. 4

*Zubkovics György budai szerb püspöknek, a budapesti Tekelijánum szerb nevelőintézet és kollégium patronátusa elnökének felterjesztése gr. Tisza István miniszterelnökhöz az intézet székházának építésével kapcsolatos további százezer koronás kölcsön utólagos jóváhagyása tárgyában*¹

MB 1914-XXXV-3444
(Gépelv eredeti irat)

A Budapesti Tökoly Száva Intézet patronátusa.
6 és 7/3. F.B. ex 1914. szám.

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Hivatkozással Nagyméltóságodnak f. é. március hó 15-én 6153²/II. M.E. 1911. sz. a. a Tökoly Száva Intézet bérházának építési költségére 100000 Koronával több kölcsön igénybe vétele tárgyában kelt nagybecsű leiratára van szerencsém Nagyméltóságodat teljes tisztelettel értesíteni, hogy az intézeti Patronátus az idő rövidege miatt utólagos jóváhagyás reményében a volt kongresszusi választmánnyal³ mint az intézeti alapítvány akkori kezelőjével egyetértve az alapítvány tőkájéből, mely csak 4%-os kamatot hozott, a kérdéses 100000 Koronát kölcsön vette, melyre az intézet felépített bérháza az alapítványnak szintén 4% kamatot fizet, minél fogva az alapítvány semmiféle kárt nem szenved.

Ezen kölcsön felvételének szükségessége az építkezés folyamán merült fel, mivel úgy a munkaező, mint az építési anyag idő közben megrágult, és főleg mivel az eredeti tervtől eltérőleg a teleknek jövedelmezőbb kihasználása végett az épületnek udvari hátulsó traktusa is kiépített.

Ennélfogva van szerencsém Nagyméltóságodat teljes tisztelettel felkérni, hogy a Patronátus ezen eljárás[át] utólag jóváhagyó tudomásul venni és erről ezen Patronátust értesíteni kegyeskedjék.³

Ami pedig a Tökoly Száva intézet 1908/1909. és 1909/1910. iskolaévi számadásaiban szereplő 8000 K és 6000 K kiadásokat illeti, van szerencsém Nagyméltóságodat teljes tisztelettel értesíteni, hogy ezen kiadások nem a Tökoly-otthon beruházási jellegű szükségleteire, hanem az intézet részéről az intézet számára lefoglalt helyiségek házbére fizetésére fordítottak, mely az 1908/1909. iskolaévben 8000 Koronát, az 1909/1910. iskolaévre pedig csak 6000 Koronát tett ki, mivel időközben kitűnt, hogy az intézeti bérház ezen kisebb házbér mellett is képes a beépített tőke kamatait és amortizációját fizetni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.
Budapest, 1914. április 4.

Dr. Zubkovics György s. k.
budai püspök,
a Patronátus elnöke.

¹ Az irat hátlapján a következő kézírásos feljegyzést találjuk: „A 6153 sz. alatt az egyház[i]-nemzeti alapok igazgatóságához intézett leiratra várt válasz beérkeztéig ad acta. Bp. 1914. V. 11. K[i]adta] Joanovics.”

² A kiemelés színes ceruzával aláhúzva.

³ A lapszámon is feltűnően megjelölve.

D

1914 máj. 30

Gr. Tisza István miniszterelnök felterjesztése az uralkodóhoz a gör. kel. szerb püspöki zsinat hódoló felirata tárgyában, az uralkodói tudomásulvétel szövegével, 1 melléklettel

ME 1914-XXXV-3889 (4453)

(Gépirásos eredeti irat)

Budapesten, 1914. évi május hó 30-án

Legkegyelmesebb Úr!

Császári és apostoli királyi Felséged 1911. évi november hó 8-án kelt legfelsőbb rendeletébe foglalt szervezeti szabályzat alapján a gör. kel. szerb püspöki zsinat tavaszi ülésére összehívván, első kötelességének tartotta legalázatosabb köszönetét kifejezni császári és apostoli királyi Felségednek azon legkegyelmesebb engedélyeért, hogy Grujics Mihály karlovaci gör. kel. szerb püspök, metropoliai administrator halála után a metropolia igazgatását az említett zsinati szervezeti szabályzat értelmében a felszentelés szerinti legidősebb püspök vehesse át.

Nevezett püspöki zsinat ezenkívül alattvalói hódolatának adott kifejezést, és forró imával fordult az egek urához Felséged oly drága egészségének mielőbbi teljes helyreállításáért.

Midőn a gör. kel. szerb püspöki zsinatnak e tárgyban császári és apostoli királyi Felségedhez intézett legalázatosabb felterjesztését hódolatteljes tisztelettel /./ alatt bemutatni bátorkodom, a legmélyebb alázattal kérem, hogy azt legkegyelmesebben elfogadni méltóztassék.

A legfelső elhatározás tervezete /./ alatt a legmélyebb tisztelettel csatoltatik.

Tisza István s. k.

A görögkeleti szerb püspöki zsinatnak Hozzám felterjesztett köszönő iratát kegyelemben tudomásul vettem, és felgyógyulásom alkalmából mondott imákért a zsinatnak szíves köszönetet mondok.

Kelt Bécsben, 1914. évi június hó 15-én

Tisza s. k.

Ferenc József s. k.

Melléklet:

1914 máj. 18

Az 1914. májusi karlócai gör. kel. szerb püspöki zsinat hódoló felirata az uralkodóhoz az ülészak összehívásakor¹

ME 1914-XXXV-3889 (4453)

(Párhuzamos, szerb és magyar nyelvű eredeti kézirásos irat)

Császári és Apostoli Királyi Felség!

Legkegyelmesebb Urunk!

Bogdanovics Lucián, karlovci görög keleti érsek, metropolita és szerb patriarkának 1913-ban bekövetkezett hirtelen elhalálása után méltóztatott Császári és Apostoli Királyi Felséged a karlovci metropolia administratorává Grujics Mihály kárlovaci püspököt legkegyelmesebben kinevezni, aki, sajnos, már folyó évi február hó 21-én (március hó 6-án) szintén hirtelen elhunyt, minek következtében a karlovci görög keleti szerb metropolia püspöki zsinata szervezetéről szóló s Felségednek 1911. évi november hó 8-án kelt legfelsőbb elhatározásával jóváhagyott szabályzat V. cikke értelmében a Felségednek legalázatosabb s felszentelése szerint legidősebb pakraci püspök, mint az érsek-metropolita-patriarka helyettese, kezébe vette a metropoliai ügyek vezetését, mely átvételt Császári és Apostoli Királyi Felséged folyó évi március hó 13-án kelt legkegyelmesebb elhatározásával legmagasabban tudomásul venni méltóztatott.

¹ A hódoló feliratnak a szokásos formáságokon túl lényege a gör. kel. szerb metropoliai igazgatás előterjesztett formájának (a legidősebb püspök, ez esetben a helyettes pátriarka ideiglenes metropoliai adminisztrátori kinevezése) korábbi uralkodói megerősítéséért való köszönetnyilvánítás volt.

Ezen mindenha hűséges püspöki zsinat mai napon rendes üléseibe összeülvén bátorkodik ennek következtében fiúi tiszteletben és alattvalói hűségben Császári és Apostoli Királyi Felséged elé legnagyobb hálájának legalázatosabb kifejezésével járulni Felségednek szent Egyházunk, ennek papsága és hű népének javáról való uralkodói és atyai gondoskodásáért, akik a fenséges Uralkodóházukhoz és drága Hazájukhoz, valamennyi fia jó anyjához, mindenkor voltak és lesznek is hívek és ragaszkodók. Amellett bátorkodik ezen legalázatosabb püspöki zsinat hangsúlyozni, miszerint ezen alkalommal, midőn ezen Isten által védett metropolia rendes egyházfejének híján van, működéséhez még nagyobb gonddal és körültekintéssel fog hozzá fogni mindig szemmel tartva azt, hogy a szent Egyházunk birtokában levő jogokat és jogosítványokat megőrizze, valamint hogy állami és országos törvények keretében és szent Egyházának érvényben álló szabályai alapján teljesítse mindama kötelességeket, amelyek hatáskörébe esnek olyképpen, hogy az szent Egyházunk és Államunk igaz és állandó hasznára váljék, különösen pedig hogy ezen működésünk Császári és Apostoli Királyi Felséged teljes legmagasabb megelégedésére is szolgáljon.

Ezen legalázatosabb és leghívebb püspöki zsinat legmelegebb imáit intézi a Mindenható trónjához, erősítse meg a Mindenható Császári és Apostoli Királyi Felségedet különösen a hű népénél nagy nyugtalanságot okozott betegség után, hogy ennek folytán Felséged még sokáig örvendhessen az életnek az Isten dicsőségére, az Uralkodóház legmagasabb büszkeségére és Felséged államaiban élő hűséges népek zavartalan boldogságára!

Ezen legalázatosabb és leghívebb püspöki zsinat bátorkodik alattvalói hűségében Császári és Apostoli Királyi Felségedet kérni, miszerint hűsége és ragaszkodásának, legmelegebb hálájának és legőszintébb kívánságainak e kifejezéseit uralkodói kegyelemben fogadni méltóztatnék.

A görög keleti szerb püspöki zsinatnak Karlovciban 1914. évi május hó 5/18-ik napján tartott üléséből.

Császári és Apostoli Királyi Felségednek leghűségesebb alattvalója:

Nikolics Miron s. k.
pakrai püspök,
az érsek-metropolita-patriarka
helyettese.

18

Az „Adevërul” fővárosi román szociáldemokrata hetilap közleményei a pilisvörösvári és dorogi román bányászokról¹

A

1914 márc. 15

A román munkássajtó beszámolója a pilisvörösvári román bányászok szerepéről az itteni bányászsztrájkban²

Előző számunkban említettük, hogy 1800 pilisvörösvári bányász sztrájkba lépett a bányagazgatóság embertelen viselkedése következtében. Azelőtt az itteni bányászok alázattal tűrték az igát, bár az elnyomatás akkor is nagy volt, de elviselték, és nem merték kifejezésre juttatni elégedetlenségüket.

¹ A magyarországi román szervezett munkásmozgalom első, vázlatos összefoglalását Ioan *Flueras* közölte a fővárosi román munkássajtóban. (Vö. bőv. *Istoricul mișcării socialiste române din Ungaria 1903–1913* – A magyarországi román szocialista mozgalom története 1903–1913. – Adevërul 1914. jan. 7; 2. sz.) – A világháború kitérő előtti hónapokban kivált a budapesti és a temesvári román szociáldemokrata tagozat működött eredményesen. A budapesti tagozat 1914. ápr. 28-án tartott közgyűlésén Iosif *Jumanca* megemlékezett az élesdi sortűz (I. Iratok IV. köt. 28/A–G. sz. irat) tizedik évfordulójáról, és élesen bírálta Tiszát sorozatos jogszűkítő akciói, a haladásellenes törvényjavaslatok (választási törvény, az esküdtszékek felügyeletéről szóló és a sajtótörvény) elfogadtatásáért. – 1914. jún. 7-ére a temesvári tagozat nagygyűlést hirdetett „A magyarországi román nép helyzete” napirenddel (L. *Tovărășii Muncitorii!* – Elvtársak! Munkások! – Adevërul 1914. Máj. 31; 22. Sz.) – Egészében véve azonban a magyarországi román szociáldemokrata munkásmozgalom még az első világháború évében is eléggé fejletlen és szervezetlen volt, amint azt a pilisvörösvári sztrájktrórok szerkesztéségi cikkel megcáfolt példája is mu-

Két hónap óta azonban megváltozott a bányászok felfogása. A szervezkedés gondolata mindnyájukban megérlelődött, felismerték, hogy lehetetlen így tovább élniök, és legnagyobb részük belépett a bányász-szervezetbe.

De a bányaigazgatóság nem nézte jó szemmel a munkások öntudatosodását és a helyes úton való elindulásukat. Nékik csak szervezetlen munkásokra van szükségük, akik inkább összeesnek a vállukra rakott terhek alatt, de még akkor sem szólnak semmit. Ezért tehát fel is mondtak két bányamunkásnak, akiről tudták, hogy kezdeményezői és vezetői a mozgalomnak. Azt hitték, hogy ezáltal megsemmisíthetik a mozgalmat, és megszabadulhatnak annak veszélyétől, hogy az összes munkások beszerveződjenek.

Rosszul számítottak. A bányász elvtársak nem nyugodtak bele a bányaigazgatóság eljárásába, hanem először is küldöttségileg kérték az igazgatóságot, hogy állítsa ismét munkába az elbocsátott elvtársakat, tekintettel azonban, hogy kérésük nem járt eredménnyel, kedden, március 3-án mindnyájan sztrájkba léptek.

Természetesen az itt lévő románok is tiszteletben tartották elvtársaik határozatát, és ők is mindnyájan a sztrájkolók soraiban vannak, és ezzel bebizonyították, hogy mi románok is együtt érzünk szenvedő magyar elvtársainkkal. Egyformán nyomnak el mindnyájunkat a gazdagok, és mindannyiunk harcának egy célja van: az összes szegények felszabadítása a gazdag ingyenélők elnyomatása alól. Szerdáig, március 11-ig bezárólag a sztrájk még mindig tart. A bányászok lelkesedése és egyetértése dicséretre méltó. Ők biztosak a maguk igazában, és teljes nyugalommal várják a győzelem pillanatát.

B

1914 márc. 22

I. J. Florian beszámolója a pilisvörösvári román sztrájktrőkről¹

A pilisvörösvári bányászok sztrájkja, melyben 1800 munkás vett részt, véget ért. A sztrájk a munkások vereségével végződött. Nem mintha hiányzott volna a lelkesedés és a szolidaritás a sztrájkolók között, nem azért, mert félreértés vagy torzsalkodás támadt volna köztük, hiszen mindannyian erős falként állottak helyt, melyet nem tudott volna áttörni a tőkés urak akarata. A sztrájk azért bukott meg, mert a bányatársaság a román részekről, Krassó-Szörényből és más megyékből ügynökeivel mintegy 4–500 román sztrájktrőt hozatott ide, és ezek segítségével letörte a sztrájkoló munkásokat. Milyen visszatetsző és méltatlan is az az ember, aki segédkezett nyújt az uralmon lévőknek! Elfog a düh, amikor azt látod, hogy a munkások legnagyobb elleneségei maguk a munkások, és nem találsz szavakat, hogy elmondd fájdalmadat, amikor azt látod, hogy éppen a szerencsétlen románok azok, akik akadályokat gördítenek az útra, amely többi munkástestvéreiket egy jobb élet felé vezeti.

De bármennyire is rosszul esik ez a dolog, bármennyire is méltatlan azoknak a románoknak a tette, akik a gazdag bányatársaság szolgálatába léptek, és megtörték az ottani bányászok sztrájkját – mégis higgadtan kell megítélnünk őket, meg kell értenünk az ügyet, és esetleg tanulságot is le kell vonnunk belőle.

Miért jöttek el a románok Krassó-Szörény megyéből, miért hagyták el otthonukat, tűzhelyeiket, és miért váltak segédeszközzé a gazdagok kezében? Vajon azzal a céllal jöttek, hogy megtörjék szervezett testvéreik erejét? Vajon tudták-e ők, hogy ott, ahová az ügynök úr viszi őket, – harcban állanak a munkások a tőkéssekkel?

tatja. A mozgalomnak inkább a magyarországi románlakta területeken voltak életerős helyi tagozatai, mindenekelött Temesvárt és Lugoson, ahová Budapestről több alkalommal is át akarták hozni az Adeverült. „Mozgalmunk rövid történetének befejezésekor – írja Flueraş az első tízéves szakaszról adott, említett beszámolóban – meg kell állapítanunk, hogy amit a haladás irányában eddig tettünk, nem mondható igen jelentősnek... Az igazi küzdelem még csak most kezdődik...”

² A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Greva minerilor din Pilisvörösvár. Români stău la locul de cinste* – A pilisvörösvári bányászok sztrájkja. A románok becsülettel helytállanak. – Adeverül 1914. márc. 15; 11. sz.

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Vin românii* – Jönnek a románok. – Adeverül 1914. márc. 22; 12. sz.

Nem, ezt ők nem tudták, mert nem volt honnan megtudják. Ők nem jöttek harcra készen elvtársaik ellen, ők nem tudták, hogy pusztá segédeszközzé válnak, őket csupán az ügynökök ígéretei csábították, és hajtotta őket a szegénység és a nélkülözés, amelyben éltek, és oda mentek, ahol az ígélet szerint némi pénzt kereshetnek.

Az a román munkás, aki életét a hegyek között, szegénységben és tudatlanságban tengeti, mit sem tud a szervezésről. Azt sem tudja, mi az a sztrájk, és ha még lenne is erről fogalma, nyomorúságos élete rákényszeríti az olyan alantas tett elkövetésére, mint amilyen a sztrájktörés. Ne csodálkozzunk tehát, hogy a románok megbuktatták a pilisvörösvári sztrájkot. Nem ők az okai ennek, hanem életük², azok a körülmények, amelyek között élnek.

És ez nem az első és nem is az utolsó eset. Nem. Ne higgyük ezt. A tőkének már az a szokása, hogy mindig olyan munkásokkal dolgoztasson, akik a legkisebb bérért adják el munkaerejüket. Legyen az magyar, román, vagy akár albán munkás is, – a tőkést az nem érdekli, csak ne kérjen emberségesebb fizetést, és elégedjék meg annyival, amennyit kap, akkor aztán szívesen fogadja őket. Nálunk Magyarországon is, ahol csak a jövőben várható a gazdasági fejlődés, a románok valószínűleg előzönlük majd az ipari központokat, és akkor aztán az alázatos és nem követelőző román lép a szervezett munkás helyére. Egyetlen pillantás a jövőbe meggyőzhet minket arról, hogy nincs messze az az idő, amikor majd megtörténik ez a csere, amikor a magyar tőkések inkább kívánják gyáraikba a szervezetlen románokat, mint a legnagyobb részt már szervezett magyar honfitársaikat. Ma is már igen nagy számban található románok az északmagyarországi gyárakban, Budapest környékén, a Dunántúli Rimamurányi üzemekben, idővel számuk egyre emelkedik majd, egyrészt mert a románok otthon nem tudnak megélni, másrészt mert a gyárosoknak olcsó munkaerőre van szükségük.

Ez a tény tagadhatatlan, és még nagy zavarokat okoz majd az egész magyarországi munkásság körében. De a románok jövetelét, az ország iparába való bekapcsolódásukat nem támadással fogadja majd. Ez az átalakulási folyamat nem idéz elő majd nemzetiségi harcokat. Nem! Soha! A szervezett munkásság azon lesz, hogy megfelelő eszközökkel felvilágosítsa az újonnan érkező románokat is, és megszervezze és bevonja őket is a harcoló munkások csapatába. Ez nehéz munka lesz, és nagy áldozatokat követel majd, azonban a magyarországi szervezett munkásságnak meg kell ezeket hoznia, teljesítenie kell kötelességét, hiszen legfontosabb érdekei forognak kockán.

És nem szabad a dolgot az utolsó percre hagyni. Ma, amikor látjuk, hogy a folyamat már megindult, szélesebb körű és jobban megalapozott munkába kell fognunk nekünk, szervezett románoknak is, és a magyar elvtársak irántunk való érdeklődésének is nagyobbak kell lennie.

Nekünk az a kötelességünk, hogy a világosság fáklyáját elvigyük a román nép alsóbb rétegei közé, és bevonjuk őket is a hozzájuk hasonló, szervezett munkástestvéreik sorába, hogy megmutassuk nekik azokat a hazugságokat és igazságtalanságokat, amelyben eddig részük volt: a szervezett elvtársaknak pedig kötelességük, hogy mind anyagi, mind erkölcsi támogatást nyújtsanak ehhez.

A pilisvörösvári sztrájk bukása mindnyájunkat munkára ösztönözzön. Jönnék a románok!... Hadd jöjjenek! Mert amikor elhagyják ősi falvaikat és havasaikat, – már egy lépést tettek a haladás felé. Ha közénk jönnek, könnyebben irányíthatjuk őket a helyes útra, és mi éppen ezt akarjuk.

I. J. Florian

C

1914 ápr. 5

Az „Adevărul” cáfolata a pilisvörösvári állítólagos román sztrájktörők ügyében³

Lapunk 12. számában beszámoltunk a pilisvörösvári bányászok sztrájkjáról, és megemlékeztünk arról, hogy a bányatársaság ügynökei révén egy csomó románt hozott oda, akik a sztrájkot megbuktatták. Most azonban levelet kaptunk a pilisvörösvári román elvtársaktól, melyben azt

² Értsd: életformájuk, életkörülményeik.

³ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Viața baieșilor. Despre greva din Pilisvörösvár – A bányászok élete. A pilisvörösvári sztrájkról. – Adevărul 1914. ápr. 5; 14. sz.*

írják, hogy ők nem mostanában érkeztek, hanem már mintegy öt esztendeje itt vannak, és nem is lettek sztrájkőrökké, hiszen utolsó percig becsülettel helytállottak. Be kell ismerjünk, hogy téves információink következtében 12. számunkba ez a kis hiba becsúszott. Azért mondjuk, hogy kicsi, mert ha nem is Pilisvörösvárra – de Pilisszentivánra érkeztek románok. Minden megbecsülésünket kiérdemlik azok a pilisvörösvári elvtársak, akik, tekintettel arra, hogy már régóta ott vannak, részt vettek a sztrájkban. Most is fenntartjuk mindazt, de Pilisszentivánra vonatkozólag, amit a történeletről írtunk, mert oda valóban hoztak néhány száz románt. Különbözik mind a pilisszentiváni, mind a pilisvörösvári bánya ugyanazé a társaságé.

Megemlítik még levelükben a pilisvörösvári elvtársak, hogy elégedetlenek a történetekkel, mert ők még azt sem tudták, hogy miért volt a sztrájk; ha ugyanis tudták volna, akkor tovább dolgoztak volna. Elvtársaink nagyon tévednek, ha így gondolkodnak. Először is tudták ők, mi idézte elő a sztrájkot, hiszen ők is részt vettek azon a gyűlésen, amit a hegyek között tartottak, ahol egy román elvtárs mindent megmagyarázott. De rosszul gondolkodnak akkor is, amikor azt mondják, ha tudták volna, hogy azért robban ki a sztrájk, mert két munkást, akik különben a mozgalom vezetői voltak, kitettek a munkahelyükről, – akkor ők nem vettek volna részt a sztrájkban. Ez igen nagy tévedés. Az elvtársak azt mondják, hogy az a bizonyos Deutsch és Tamás, akiket kizártak a munkából, valamikor rossz emberek, a munkásnak ellenségei voltak. Tegyük fel, hogy így volt a múltban, mi azt nem tudhatjuk, épelméjű ember azonban nem hiheti, hogy azért dobták ki őket a munkából, mert a munkásság ellenségei voltak. A bányavezetőség semmi esetre sem dobta volna ki őket, ha nem harcoltak volna az összes munkások javáért. Ezért mondjuk azt, hogy a pilisvörösvári elvtársak nagyon tévednek, amikor ilyen meggondolatlanul beszélnek.

Ez a sztrájk nem hozta meg a kívánt és várt sikert, de ez ne bátortalanítson el senkit sem. Ellenkezőleg, igyekezzünk szorosabbra zárni sorainkat, – lépünk be mindnyájan a szervezetbe, hogy a legközelebbi alkalomkor miénk legyen a győzelem.

D

1914 ápr. 12

Az „Adevërul” híradása a dorogi román bányászokról¹

Az elmúlt héten felkereste szerkesztőségünket néhány prigori (Karánsebes megyei) illetőségű román bányász, akik Dorogról (Esztergom megye) indultak hazafelé, ahol a tél folyamán dolgoztak. Megkérdeztük tőlük, hogy miért mennek haza, mire azt válaszolták, nem tudják tovább elviselni az ottani nehéz életet, nem tudnak kijönni abból a csekély összegből, amit kaptak, és így a bánya elhagyására kényszerültek. Hoztak magukkal néhány fizetési jegyzéket, amiből teljesen megérthetjük azt a nyomorúságot és kizsákmányolást, amiben részük volt. Ezek a szegény románok egész hónapon át 60–70 koronáért dolgoztak. De még ennyit sem kaptak kézhez, mert a társaság mindig levont belőle, hol a társláda-pénztárra, hol anyaghasználatra, belépésre stb., – úgyhogy bérfizetéskor alig kaptak 40–50 koronát kézhez. Voltak közöttük idősebbek is, akik betöltötték már 45. évüket, akiknek tehát a szabályzatok szerint nem kellett volna fizetniük a társládába, de a társláda ezek béréből is levonta. Így tettek az öreg Pavel Rotariuval is, akinek 4 korona 17 fillért vontak le társláda címén. Így zsákmányolják ki a mi munkástestvéreinket, akik most nyakukba vették a világot, és mindenüvé elmennek, hogy egy darabka kenyerezet szerezhessenek maguknak. Senki sem törődik e bajok orvoslásával. Senki sem siet az elnyomottak segítségére. Minden nemzet urai csak a saját javukkal törődnek. A munkásoknak önmaguknak kell boldogabb életet teremteniök a maguk számára.

De egy ember egyedül semmire sem képes. Nagyon sok a baj, és mindenkire ránehezedik, tehát szükséges, hogy mindannyian megkezdjék a harcot azok ellen, akik hasznot húznak a mai helyzetből. Nem mondhatunk egyebet annál, hogy minden bányamunkás lépjen be a szervezetbe, mert csak erős szervezettel lehet megakadályozni a kizsákmányolást.

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Viața baieșilor. Baieșii români din Dorog – A bányászok élete. A dorogi román bányászok. – Adevërul 1914. ápr. 12; 15. sz.*